

مکتبى اِقرأ الثقافى
WWW.IQRA.AHLAMONTADA.COM

کونترۆلکردنى راڭه ياندن

نه عموم چۆمسكى

نه نىڭلىزى: نىبراھىم مەھمۇد

كۆنترۆل كىردى پاكە ياندن

دەسكە وتە مەزنەكانى پروپاگەندە

نووسىنى

نە عوم چۆمسكى

وەرگىرانى لە ئىنگلىزىيە وە
ئىبراھىم حەمەدەش

Noam Chomsky, "Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda", (in Kurdish)

کۆنترۆڵکردنی پاڤه‌یاندن
ده‌سکه‌وته مه‌زنه‌کانی پروپاڤه‌نده

نووسەر: پرۆفیسۆر نه‌عوم چۆم‌سکی، پرۆفیسۆری زمان له‌ په‌یمانگای
ماساشووتس بۆ ته‌کنۆلۆجیا، ئیم ئای تی.

وه‌رگێڕانی له‌ ئینگلیزیه‌وه: پرۆفیسۆر ئیبراهیم هه‌مه‌په‌ش،
پرۆفیسۆری نه‌ندازیاری له‌ زانکۆی سه‌لاحه‌دین-هه‌ولێر

© 2018، چاپی یه‌که‌م. هه‌موو مافیك پاریزراوه‌ بۆ وه‌رگێڕ. پێگانا‌برئ
ئهم کتێبه‌، هه‌مووی یان به‌شیکێ به‌بێ په‌زاهه‌ندی نووسراوی پێشوه‌ختی
وه‌رگێڕ چاپ بکریته‌وه، کۆپی بکریته‌، بکریته‌ کتێبی نه‌لکترۆنی یان کتێبی
ده‌نگی.

ئهم کتێبه‌ به‌ په‌زاهه‌ندی نووسەر وه‌رگێڕراوه‌ته‌ سه‌ر زمانی کوردی.

بابه‌ت: فه‌لسه‌فه‌، سیاسه‌ت و پاڤه‌یاندن
بلاوکردنه‌وه: مالی وه‌فایی، هه‌ولێر
تیراژ: 1000دانه
چاپخانه: ماردین، هه‌ولێر
دیزاینی به‌رگ: نه‌حمه‌د نه‌به‌ز

کۆدی وه‌زاره‌تی پۆشنیبری حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان: ژماره 126،
سالی 2018

كۆنترۆل كىردىنى پاگە ياندىن
نە عوم چۆمىسكى

به‌رگی ناوہ وہی کتبہ ٹینگلیز یہ کہ

**The Spectacular
Achievements
of Propaganda**

SECOND EDITION

NORM CHOMSKY

AN OPEN MEDIA BOOK

SEVEN STORIES PRESS / New York

Copyright © 1991, 1997, 2002 by Noam Chomsky

"The Journalist from Mars" originally appeared in the July/August 2002 edition of *EXTRA!*, the magazine of Fairness and Accuracy in Reporting (FAIR). For more information see: www.fair.org

An Open Media Book.
Series editor, Greg Ruggiero.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form, by any means, including mechanical, electric, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN: 1-58322-536-6

9 8 7 6 5 4 3 2 1

Cover design and photo by Greg Ruggiero.

Printed in Canada

پېشەكى

نوسپىنە ھزرى و سياسيه كانى نعووم چۆمىسكى جگە لەو ەى بېرىن، دەقى ئەدەبىيشن، بۆيە مەن ھەولم داو ە لەم ەەرگىرەنەدا شىۋازى چۆمىسكى بگوازەو ە، بە تاييەتەش كە ئەم كىتەبە لە بنەپەتدا دوو موخازەرى بەناوبانگى چۆمىسكىن كراون بە كىتەب، چۆمىسكى بۆ چ ئاستىكى پۆشنىبىرى لەوئ قسەى كرىو ە، مەنىش بۆ ئەو ئاستەم لىرە ەەرگىرەو ە . نعووم لەم كىتەبەدا بە ستاىلى تەنزا مەيز و تەوس و كىنايە قسە دەكا، مەنىش ەو كەو خۆى دامناو ەو ە و بۆ تىگەيشتن مەنەم بە خوئنە ە ەبوو ە ەيچ شىتەكم لەناو كەوانە پوون نەكرىو ەو ە، تەنھا بۆ ئەو ەى سوودى پەتر بىت، ژىدەرم بۆ كىتەبەكە زىادكرىو ەو ە بۆ زمانى ەەرگىرەنەكە داواكارى لەفزى گران و بەستوبەيان نەبووم .

مەن ئەم كىتەبەم بە مەبەست لەوكاتەى مەژووى گەلەكەمان كرىد بەكوردى، چونكە باسى پەيشەسازى دروستكرىنى كۆدەنگى و ئاپاستەكرىنى رايگەشتى دەكا، كە سالانە لە پۆژمەلات و پۆژئاوادا سەدان مەيۇن نۆلەى بۆ تەرخان دەكرى، وا خەرىكە ئەم پەيشەسازىە لە كوردستانىش بىرەو دەستىن، ەم دوژمنانمان خەرىكىن ەم خۆشمان . ەو كەو چۆمىسكى دەلن، ئەم مەللەتە دەبىن بزەننى كە چ جۆرە دىموكراسىەك و چ جۆرە ئازادىەك و چ جۆرە كۆمەلگەيەك دەخوازنى كە تىيدا بۆى . ئەم كىتەبە ەولەيكە بۆ ئەم تىگەيشتنە .

پىرقەيسۆر ئىبراھىم ەمەپەش

زانكۆى سەلاھەدىن، ەولپۆر، 2018

كۆنترۆل كوردنى پاگه ياندىن

دەسكەوتە مەزنەكانى پروپاگەندە

ئەو پۇلەي كە راگەياندىن لە سياسەتى ھاۋچەرخ
دەيگىرېت ۋامان لىدەكات كە بېرسىن ئايا ئىمە
دەمانەۋىت لە چ جىهانىك ۋ لە چۇن كۆمەلگايەك
بۇين، ھىشتا تايبەتتر، دەخۋازىن بە چ شىۋە
دىموكراسىيەك كۆمەلگايەكى دىموكراتىك بى؟ با من
لىرە بە خستەنەپروۋى دوو تىگەيشتن لە دىموكراسى
دەسپىبكەم. يەككە لە تىگەيشتنەكان لە دىموكراسى
برىتيە لەۋەي كە كۆمەلگاي دىموكراتىك ئەو
كۆمەلگايەيە كە كۆمەلانى خەلك دەزگا ۋ كەرسەتە ۋ
ئەسبابيان لەبەردەستدايە بۇ ئەۋەي بە جۇرىك لە
جۆرەكان ۋ بە شىۋەيەكى شايان بەشدارى لە
بەريۋەبردنى كاروبارى خۇيان بكن ۋ كەرسەتە ۋ
سەرچاۋەكانى زانىاريش كراۋەيە ۋ ئازادە. ئەگەر

ئىۋە بۇ پېئاسەى دېموكراسى سەيرى فەرھەنگ بىكەن
ئەۋا پېئاسەىەكى لەۋ شىۋەىەتان دەسدەكەۋىت.

تىگەىشتىنى بەرامبەر لە دېموكراسى ئەۋەىە كە
پېۋىستە لىئەگەپىندىرئ كۆمەلانى خەلك بەپىۋەبىردىنى
كاروبارى خۇيان بىكەن و دەزگا و كەرەستەى
زانبارىش بەرتەسك بىرئىت و زۆر بە توندى كۆنترۆل
بىرئىت. ئەمە بە تىگەىشتىنىكى سەير لە دېموكراسى
خۇى پېشانىدەدا، بەلام گىرنگە ئەۋە تىبگەىن كە
ئەۋەىان تىگەىشتىنى زالە. لە پاستىدا، ئەمەىان نەك
ھەر زۆر لە راپەكرىن بەكارھاتوۋە، بەلكو
بىنەماىەكى تىۋرىشى ھەىە. مېژۋوۋىەكى دوورودىرئ
ھەىە، دەگەپىتەۋە بۇ شۇرشە سەرەتايىەكانى
دېموكراسى نوئ لە ئىنگىلتەراى سەدەى ھەقدەم كە
زۆر ئاۋىنەى ئەم تىروانىنەىە. بەلام من تەنھا باسى
سەردەمى نوئ دەكەم و چەند ووشەىەك دەلئىم
دەربارەى كە چۆن ئەم تىگەىشتىنە لە دېموكراسى
گەشە دەكا و بۇچى و چۆن گىروگىرفتى راگەىاندن و

شاردنه وهو شیواندنی زانیاری تیکه‌لی ئەم بابەتە دەبیّت.

میژووە سەرمتایەکانی پروپاگەندە

لە سەرەتادا، با بە یەکەم کردەوهی پروپاگەندەیی میری لەسەر دەمی نوێ دەسپێکەین. ئەو لە کاتی سەرۆکایەتی ودرۆ ویلسن بوو¹. ودرۆ ویلسن لە ساڵی 1916 و لە ژێر دروشمی بانگەوازی هەڵبژاردنەکی که بریتی بوو لە "ناشتی بەبێ سەرکەوتن" بە سەرۆکی ولاتە یەكگرتووەکانی ئەمەریکا هەڵبژێردرا. ئەمە لە ناوەرەستی شەری جیهانی یەکەم بوو. کۆمەڵانی خەلک لەوکاتەدا تا ئەوپەری ناشتیخوازبوون و هیچ ھۆیەکیان نەدەدیت بپۆست بکا خۆیان لە شەڕیکی ئەوروپایی هەلقورتن. بەلام ئیدارەیی ویلسن بابەند بوو

¹ ودرۆ ویلسن (1856-1924 ز) سەرۆکی بیست وھەشتەمی ئەمەریکا بوو لە نیوان ساڵانی 1913 تا 1921، لە پارتی دیموکراتەکان بوو.

بەشەپ و دەبوايە شتىك بۆ ئەو بەكا. ئەوان
 كۆمىسيۇنىكى پروباگەندەى حكومىيان دامەزراند و
 ناويان لىئا كۆمىسيۇنى كرل². ئەم كۆمىسيۇنە
 لەماوەى شەش مانگدا سەرکەوتوو بوو لە
 وەرچەرخاندنى جەماوەرىكى ئاشتىخواز بۆ
 جەماوەرىكى هيسىتىرياگرتوو بۆ شەپ و شەرخواز كە
 داوايان دەکرد هەرچى ئەلمانىە خاپوورى بکەن و
 ئەلمانەكان پارچە پارچە بکەن و بچنە ناو شەپكە و
 جىهان پزگار بکەن. ئەمە سەرکەوتنى هەرە گرنگ
 بوو و سەرکەوتنى زۆرتريشى بەدواى خۆى هينا. هەر
 لەهەمانكاتدا و لە دواى شەپكە، هەمان تەكنىك
 بەكارهيندرايەو بۆ قىتکردنەوەى هيسىترياي
 خەتەرى سۆر (ترسى شيوەى) وەكو وايان پيدەگوت،
 كە ئەوەش لە تىكدانى يەكيتىەكان (مەبەست سەندىكا
 كرىكارىەكانە) و لەناوبردنى گىروگرفتى ترسناكى

² كۆمىتەى زانىارى جەماوەرى يان سى پى ئاى ، ئازانسىكى
 سەرەخۆى ولاتە يەكگرتووەكانى ئەمەرىكا بوو لە سالى 1917 بۆ
 كۆپىنى راىگىشتى لە ئەمريكا لە سالانى شەپى جىهانى يەكەم دامەزرا.
 لە 21ى ئابى 1919 كارى ئەواو بوو و قەپات كرا.

وہک ئازادی میدیا و ئازادی بیروباوہ پی سیاسی
 سەرکەوتنی باشی بە دەستەینا. بۆ سەرگرتنی ئەم
 کارەش، پشتیوانیەکی بەھێزێان لە دەزگاگانی
 ڕاگەیاندن ھەبوو، ھەروەھا پشتیوانی دەزگای
 بزنسمانەکانیشیان ھەبوو، کە لە راستیدا ھەر ئەوان
 بوون زۆربەی ئەم کارەیان ریکخستبوو و ھانیان
 داوو. بە شێوەیەکی گشتی ئەو سەرکەوتنی مەزن
 بوو.

لەناو ئەوانەیی کە زۆر بە چالاکیی بەشداری شەپی
 ویلنسیان کرد بیرمەندە پیشکەوتنخوازەکان بوون،
 ئەو کەسانەیی کە لە بازەنی دوینی بوون³. ئەوانە
 شانازیان بەو دەکرد، وەک لە نووسینەکانیان لەو
 سەرەدەمە دیارە، کە ئەوان بوون ئەو کەسانەیان
 دۆزیەووە ھینا پیشەووە کە پێتێان دەگوتریت "ئەندامە
 خۆیندەوارەکانی کۆمەڵگا"، ھی وەک خۆیان، کە

³ جۆن دوینی (1859-1952 ز) ھەیلەسوف و سایکۆلۆجیست و
 ریفۆرمکاریکی ئەمەریکایی بوو، ڕای تایبەتی ھەبوو بۆ دیموکراسی و
 بە ڕایگشتی گرینی دەدا.

دەتوانن جەماوەری پارا بەرەو شەپ باژۆن، ئەویش
 بەهۆی تۆقاندنیان و جۆشداى هەستى نەتەوايەتى
 تىياندا بە بەکارهێنانى هەموو کەرەستە
 بەردەستەکان کە لەبن نەدەهاتن. بۆ نموونە
 خولقاندن و پازاندنەوى کۆمەڵکوژی لەلایەن
 ئەلمانى هەنەکانەوه⁴، منداڵە بەلجىکەکان کە
 دەستوقاچيان برابوونەوه، جۆرەها کردەوى
 ئازار بەخش و قىزمەن کە تا ئىستا لە کتێبە
 ميژوويەکان دەخويندرێنەوه، بەشى زۆرى ئەوانە
 لەلایەن وەزارەتى پروپاگەندەى بەرىتانى
 داهيترابوون. کارى ئەو کەسانە وەک لە پاپۆرتە
 نەينيهکانيان هاتوو ئەوەبوو "ئاراستەکردنى
 مێشکى بەشى زۆرى جيهان"، بەلام کارى لەپيشتى
 ئەوان ئەوە بوو کە هزرو بىرى ئەندامە
 خويندەوارەکانى کۆمەڵگا لە ولاتە يەگرتووکان

⁴ هەن گەلىكى كۆنى ئەوروپاي رۆژهەلات بوون لە ميژوودا، لەبەر
 کارە دپندەکانيان کە ميژوو باسى دەکا، لە کاتى شەپى جيهانى
 دووم دا لە راگەياندنەکانى رۆژئاوا ئەم وشەيە وەک شۆرەت بۆ
 ئەلمانە نازىيەکان بەکار دەهيندرا.

دەستەمۇ بگەن، ئەوانەنى كە لەدواييدا وەكو پلانىان بۇ داپشتىبوو، پروپاگەندەكان بۆلۈدەكەنەو و ۋىلايىتى ئاشتىخواز وەردەچەرخىن بۇ ۋىلايىتى شەرخواز، ئەو كارەش ئامانجى خۇي پىكا و زۆر باشىش سەرىگرت. وانەيەكىشى فېركردىن: پروپاگەندەى حكومى ئەگەر لەلايەن چىنى خويندەوار پالېستى بىرى و ئەگەر سنووربەندىش كرابى، دەكرى كارىگەرى زۆرى بىي. دەرسىك بوو هيتلەر و زۆرانى دىش لىي فېربوون و تا پۇژگارى ئەمپۇش دىتەبەكارهينان.

دېموكراسى تەماشاكەر

گروپىكى تر كە بەو سەركەوتنەنە مەستىبون تىۋرخوانە لىبرالە دىموكراتەكان و كەسايەتى مىدىكارى ناودارى وەك والتەر لىپمان⁵ بوون.

⁵ والتەر لىپمان (1974-1988 ز) نووسەرو ستووننوس و شىۋەكارىكى سىياسى ئەمەرىكايى بوو. يەككە لەو كەسانەى كە زوو

والتەر ئەستوندى رۇژنامەگەرى ئەو سەردەمى
 ئەمەرىكا بوو، يەككە لە شىكەرەۋەكانى سىياسەتى
 دەرەۋەۋە ناۋەۋەۋە و يەككە لە سەركىترىن
 تىۋرىستى دىموكراسىيى لىبرال. ئەگەر وتارە
 كۆكراۋەكانى دەۋر بىكەنەۋە بۇتان دەرەكەۋىت كە
 ناۋىشانى لە بابەتى "بىردۆزىكى پېشكەۋتنخۋاز بۇ
 ھزرى لىبرالى دىموكراسى" ھەيە. لىپمان ھەرۋەھا لە
 كۆمىتەكانى پروپاگەندە تىۋەگلابوو و پىزى بۇ
 دەسكەۋتەكانى دادەنا. ئەو دەمەتەقىي ئەۋەى
 ھىناكايەۋە كە ناۋى لىنابوو "شۈپش لە ھونەرى
 دىموكراسىدا" كە دەكرى بىكرىتە ئامىرى دروستكردى
 "كۆدەنگى". بەۋ واتايەى، لە پىگى تەكنىكە
 نوۋىيەكانى پروپاگەندەۋە، پايگىشتى والىبىكرىت بە
 پىرسىك پازىبىت كە پىشتر پى پازى نەدەبوو. ئەو
 ھەرۋەھا بىرواى وابوو كە ئەمە بىرۆكەيەكى نەك ھەر
 باش بوو بەلكو پىۋىستىش بوو. پىۋىست بوو

دەستەۋاۋە شەرى ساردى بەكار ھىنا. كىتپىكى بەناۋىانكى دەربارەى
 پايگىشتى لە سالى 1922 نوۋسىۋە.

چونكه وهك ئهو نووسىبووى: "بەرژەوۋەندى گىشتى بەتەۋاۋى رايگىشتى دەگەۋجىنى". ئەۋەش تەنھا "جىنىكى پىسپۇر" لىي تىدەگەن و بەۋان بەرپۆۋەدەبردى لى " پىۋانىك كە ھەست بە لىپىسراۋەتى دەكەن" كە بايى ئەۋە زىرەكن شتەكان لى جىگاي خۇيان دابىنن. ئەم تىۋرىيە تەكەز لەۋە دەكاتەۋە كە تەنھا نوخبەيەكى بچوك، ئەۋ خەلكە خويىندەۋارەي كە پىشتىر دويىيەكان باسيان دەكرد، لەۋ ئاستەن كە لە بەرژەوۋەندى گىشتى تىبگەن، بەرژەوۋەندى گىشتىش ئەۋ شتەيە كە لەلای ھەموو خەلك گىرگە، ئەۋ شتەنەي كە "رايگىشتى لەخىشتە دەبەن". ئەم تىگەيشتەنە بۆ سەدان سالى پىشتىر دەگەرپىتەۋە. ئەمە دىدىكى نمونەيى لىنىنىشە⁶. لە پاستىدا ئەمە زۆر نىزىكە لەۋ دىدوبۇچوۋنەي لىنىن كە دەلى سەردەستەي ھىزىمەندە شۇرپىگىرەكان دەگەنە دەسەلات، ئەۋان شۇرپە جەماۋەريەكان

⁶فلاديمير لىنىن (1870-1924 ز)، شۇرپىگىرە كۆمۇنىست و تىۋرىستى سىياسى و سەركردەي شۇرپى ئۆكتۇبەرى روسيا.

ۋەكىل ۋە ھېزە بەكار دېنن كە دەيانگە يەنئە دەسلەت
 ۋە لە پاشان جەماۋەرە نەفامەكە بەرەۋ داھاتوۋىيەك
 داۋۇن كە ئەۋان لەۋ ئاستەدانن بۇخۇيان تىيى بگەن.
 تىۋرىيەكانى دىموكراتىكى لىبرال ۋە ماركسىزم-
 لىنىنىزم لە لايەن گرېمانە ئايدۇلۇجىيە ھاۋبەشەكان
 زۆر لەيەكەۋە نىزىكن . من لەۋ باۋەرەدام ئەۋە يەككە
 لە ھۆكارەكان كە بۇچى مۇۋف بە ئاسانى سەنگەر
 دەگۇرپىت بىي ئەۋەى ھەست بەۋ گۇرەنش بكات. ئەۋە
 تەنھا مەسەلەى ئەۋەيە كە ھېز ۋە توانا لە كويىيە.
 لەۋانەيە شۇرپىتىكى جەماۋەرى پوۋبدا كە ئىمە
 بگەيەنئە دەسلەت يان رەنگە ئەۋ شۇرپە ھەر
 پوۋنەدات، لە ھەر حالەتتىكىيان بىي ئىمە ھەر بۇ
 ئەۋانە كار دەكەين كە ھېزى راستەقىنەيان ھەيە:
 كۆمەلگەى بىزنىس. بەلام ئىمە ھەمان شت دەكەين،
 ئىمە جەماۋەرە نەفامەكە بەرەۋ جىھانىك لىدەخۇرپىن
 كە ئەۋان زۆر لەۋە كالقامترن كە بۇخۇيان تىيىبگەن.

لېپمان به بېردۆزىكى تېروتهسەل بۇ دېموكراسى
 پېشكەتنخواز پالېستى ئەۋەى سەرەۋەى كرد. ئەۋ
 دېبەيتى ئەۋەى دەكرد كە لە دېموكراسىيەكى
 تەندروستدا ، چىنى جوداى ھاۋنىشتىمانيان ھەن، لە
 پېش ھەموۋاندا، چىنىك لە ھاۋنىشتىمانيان ھەن كە
 پېۋىستە ھەندى رۆلى كارا لە بەرپۋەبردنى كاروبارى
 گشتىدا بېينى، ئەۋە چىنى بېسپۆرە، ئەۋانە ئەۋ
 خەلكانەن كە شت لىكەدەنەۋە، جېبەجىدەكەن،
 بېرپار دەدەن و شتەكان لە چۈرچىۋە سىياسى و
 ئابۋورى و ئايدىۋلۇجىيەكاندا بەرپۋە دەبەن. ئەمە
 رېژەيەكى كەمى دانىشتۋانە. بە شىۋەيەكى سىروشتى
 ھەركەسىك ئەم بېرۋاپايانە بكاتە ئامانجى خۇى،
 ئەۋا بەشىكە لەۋ گروپە بچۈكە، ئەۋانە لەۋە دەۋىن
 كە چى لەۋانى تر بكەن. "ئەۋانى تر" كە لە دەرەۋەى
 ئەم گروپە بچۈكەن، كە زۆرىنەى دانىشتۋانن،
 ئەۋانەن كە لېپمان ناۋى لىناۋن "مىگەلى
 سەرلىشىۋاۋ" و دەلى پېۋىستە ئىمە خۇمان لە
 "بۆرەۋ بىندەستۋىكەۋتنى مىگەلە سەرلىشىۋاۋەكە"

بېپاريزين. ئىستا دوو "كار" له ديموكراسيدا ھەيە:
 چيني پىسپۇر، مەسولەكان، كارى جىبەجىكردن
 ئەنجام دەدەن، واتە ئەوان بېردەكەنەو، پلان
 دادەپريژن و له بەرژەوۋەندى گشتى تىدەگەن. ئنجا له
 پاش ئەوانە، مىگەلى سەرلىشىۋاو دى. ئەوانىش
 كاريكيان له ديموكراسى ھەيە، ئەو دەلى كارى
 ئەوانە ئەو ھەيە بېن بە "تەماشاكەر" نەك بەشداربووى
 روداۋەكان. بەلام چونكە ديموكراسىيە، ئەوا مىگەلى
 سەرلىشىۋاو كاريكى تىرشىيان ھەيە. ناوبەناو
 بوارەدرى كە پشتگىرى ئەندامىكى چيني پىسپۇر
 بگەن، بە واتايەكى دى، ئەوان پىگايان پىدەدرى كە
 بلىن "ئىمە دەمانەوئىت تۆ ببىت بە سەركرەمان" ئەو
 چونكە ئىرە ولاتىكى ديموكراسىيە نەك تۆتالىتارى.
 ئەمە پىي دەگوتىت ھەلبۇاردن. بەلام ھەركە ئەوانە
 پالپىشتى يەككىيان لەوان كىرد، له چيني پىسپۇر،
 پىويستە بگەپىنەو شويىنى خۇيان و بېنەو
 تەماشاكەرى روداۋەكان نەك بەشداربووى

پوداوه كان. ئەمە لە ديموكراسيىكى باش كاركردودا
پوودەدا.

ئىنجا ژىربىژىك لەپشت ئەو ھەيە، جۆرە
پەشتىكى بەرز لە پشت ئەو ھەيە. ئەو پەشتە
بەرزە ئەو ھەيە كە زۆرىنەي كۆمەلانى خەلك لەو
ئاستە كەمترن لە شتەكان تىبگەن، بۆيە ئەگەر ئەوان
ھەولبەدن بەشداری بەپۆتەبردنى كاروبارى خويان
بن تەنھا تەنگوچەلەمە دروستدەكەن. بۆيە ئەو
كارىكى نائەخلاقيە بۇ ئىمە كە پىگا بەوانە بدەين
كە ئەمە بكەن. ئىمە پىويستە مىگەلە سەرلەيشىواو كە
مالىيە بكەين، نەك پىگا بدەين مىگەلە كىوى بىي و
ھەموو شتەكان بخاتە بندەستوپىي خۆي وخابوورىان
بكا. ئەمە بەو لۆژىكە پىوانەدەكرى كە ناكرى
مندالىكى تەمەن سى سالان بەتەنھا لە شەقامىك
بەپەيتەو. چونكە ئىو كەستان ئەوئەندە ئازادى
نادەن بە مندالىكى سى سالان، چونكە مندالى سى
سالان نازانى چۆن ئەو ئازادى بەكاربىتىن. بەھەمان

ئەو لۆژىكە، ئىۋە رېگانادەن كە مىگەلەكە بېيتە
بەشداربوو لە پرووداۋەكان. چونكە ئەوان تەنھا
تەنگۈچەلەمە دروست دەكەن.

لەوكانەدا ئىمە رېگايەكمان دەۋى كە مىگەلە
سەرلىشىۋاۋەكەي بى مالىيە بىكەين، ئەورېگايەش ئەو
شۆرشە نوپىيەلە ھونەرى دېموكراسىدا:
"دروستكرەنى كۆدەنگى". پراگەياندەنەكان،

قوتابخانەكان و پۆشنىبىرى جەماۋەرى پېۋىستە پەرت
بكرىت. چىنى سىياسى و بىياربەدەستەكان پېۋىستە
ھەندىك ھەسكردن بە راستيان پېدەن، لەھەمانكاتدا
پېۋىستە بىروباۋەرى گونجاۋيان لە مىشك بېۋىتن.
بەبىرتانېيتەۋە، لېرە فەرەزىيەكى پانەگەيەندراۋ
ھەيە. فەرەزىيە پانەگەيەندراۋكە —پياۋە
لېپسراۋەكان پېۋىستە ئەمە لەخۇشيان بشارنەۋە—
دەربارەى ئەو پىرسىارەيە كە ئەوان چۆن دەگەن بەو
پلە و پاىيە كە دەسەلاتيان پېدەبەخشى تا بتوانن
بىياربەدەن؟ ئەو رېگايەى ئەوان دىگرنەبەر بىرىتە لە

خزمه تکردنی ئەو کەسانەى ھىزىيان ھەيە. مروڤى
 خاوەن ھىزى راسە قىنە ئەوانەن کە کۆمەلگايان
 لەژىر دەستە، ئەوانەش گروپىكى بچوکن. ئەگەر
 چىنى پىسپۆر بى و بلى، من دەتوانم خزمەتى
 بەرژەو ەندىە کانتان بکەم، ئەوا دەبن بە چىنى
 جىبە جىکەر. ئەمە پىويسيە بە کرى ئەنجام بدرى.
 ئەو ەمانى وايە ئەوان پىويسيە ئەو بىروباوەر و
 دۆگمايەى کە خزمەتى ھىزى تايبەت دەکا لە مېشكى
 ئەوانەيان چەقاندبى. تا ئەوکاتەش کە ئەوانە لەو
 خزمەتەنە شارەزايى پەيدا نەکەن، ئەوا نابن بە
 بەشىک لە چىنى پىسپۆر. بەمجۆرە ئىمە تەنھا يەک
 جۆرە سىستەمى فيرکردنمان ھەيە ئەويش پووى لە
 چىنى پىسپۆر. ئەوان پىويسيە بە قوولى بە بەھاو
 بەرژەو ەندىە کانى ھىزى تايبەت و تۆرەکانى نىوان
 کۆمبانيا و دەولەت تەلقين بدرين. ئەگەر ئەوان
 بتوانن ئەمە بە دەست بىنن، ئەوکات ئەوان دەتوانن
 ببن بە بەشىک لە چىنى پىسپۆر. ئەو ەى دەمىنن تەو ە
 لە مېگەلە سەرلېشىواو ە کە ھەر ئەو ەيە کە لە

بەنەردەدا پېئويستە پەرتەوازە بکرىن. مېشکيان بەشتى تر خەرىک بکرى، لە گىروگرفت دووربخرىنەو. تا دالەندەبن کە جىگيان لەناو تەماشاکەرانى پوداوەکە دەپارىزىت، ناوبەناویش پىشتى يەککە لە سەرکەردە راستەقىنەکان دەگرن کە دەتوانن لەناو کۆمەلەگيان ئەو ھەلبۇزىرن.

ئەم تىروانىنە لەلایەن زۆر خەلکى دى باسکراو. لە راستیدا تىروانىنىكى زۆر تەقلىدە. بۇ نموونە سەرکەردەيەكى ناسراوى لاھوت و پەخنەگرى سیاسەتى دەرەو، راینۆلد نېیبور⁷ کە بە "لاھوتى دەزگای دەسەلات" و سەردەستەى ھزرمەندەکانى سەردەمى جۆرج کىنان⁸ و کەنەدى⁹ نازەدە دەرکرى،

⁷ راینۆلد نېیبور (1892-1971 ز) تىلۆجىزان (لاھوتى) وچاودىرى سیاسى و کاروبارى گىشتى ئەمەرىکايە. نووسىنى زۆرى دەرەوى ئايىن و سیاسەت و کاروبارى گىشتى نووسىو. مەدالیاى سەرۆکايەتى بۇ ئازادى لە سالى 1964 پى بەخشراو.

⁸ جۆرج کىنان (1904-2005 ز) بالیۆزى ئەمەرىکا لە يەكيتى سۆفیاتى جازان، گەلەک لە ووردەکارى پلانەکانى سۆفیاتى ئاشکراکرد. تەکلىفکرايوو بە پاگرتنى فراوانبوونى شیوعىيەت لە

وايگوت: "ئاقلمەندىي بەھرەيەكى زۆر دەگمەنە و تەنھا خەلکىكى كەم ھەيەتى". زۆربەي خەلک بە دواي سۆز و كاردانەۋەي خىرا دەكەون. ئەۋانەي لە ئىمە كە ئەو ئاقلمەندىيەيان تىدايە بېۋىستە "ۋەھمى بېۋىست" بخولقېنن و سۆزى "زۆر سادەكراۋ" دابھېنن بۇ ئەۋەي مروڧە كالڧامەكان ھەرەتە نەبن و كەم يان زۆر ۋەكو خۇيان بېمېننەۋە. ئەۋە بوو بە بابەتېكى سەرەكى سىياسەتزانىي ھاۋچەرڧ. لە بېستەكان و سەرەتاي سىيەكان دا، ھارۆلد لاسۋېل¹⁰، كە دامەزىنەرى بوارى پەيوەندىيەكانى نوڧيە، يەكېكە لە سىياسەتزانەكانى پېشەنگى ئەمەرىكا، پوونىكرەۋە كە ئىمە بەرامبەر "دۇگمانىزمە دېموكراسىيەكان

رۆژانى شەپرى سارددا. يەكېك لەو پىاۋانە بوو كە لە ئەمەرىكا بە ھەكىم ناۋدەبران.

⁹جۇن كەنەدى (1917-1963 ز)، سەرۋكى سى و بېنچەمى ۋلاتە يەكگرتۈەكانى ئەمەرىكا.

¹⁰ھارۆلد لاسۋېل (1902-1978 ز) سىياسەتزانىكى ئەمەرىكايى پېشەنگە. پروفېسورى زانكۆي بېل بوۋە. نووسىنى گرنكى دەربارەي ئەنتروپۇلۇجى، ئابوورى، ياسا، ھەلسەفە، ساېكۇلۇجى و كۆمەلناسى نووسىۋە. لە ناۋەندە ئەكادېمىيەكان لە ئاستى ھەيلەسۋفە كلاسىكىيە يۇنانىيەكان دادەندرى.

دەر باره‌ی که بیاو باشت‌ترین هه‌ل‌سه‌نگینه‌ری
 به‌رژده‌وندیه‌کانی خۆیه‌تی" پێویسته‌ خۆبه‌ده‌سته‌وه
 نه‌ده‌ین، چونکه‌ وا نیه‌. ئێمه‌ین باشت‌ترین
 هه‌ل‌سه‌نگینه‌رین بۆ به‌رژده‌وندیه‌ گشتیه‌کان. که‌واته‌،
 له‌ ڕووی ڕه‌وشتیه‌وه‌، ئێمه‌ پێویسته‌ دل‌نیا‌بین له‌وه‌ی
 که‌ ئه‌وان ئه‌و فرسه‌ته‌یان نابێت له‌سه‌ر ب‌نه‌مای
 خه‌ره‌ت-هه‌ل‌سه‌نگاندنی خۆیا‌نه‌وه‌ کار ب‌که‌ن.
 ئه‌نجامدانی ئه‌وکاره‌ له‌ژێر سایه‌ی ئه‌وه‌ی که
 له‌سه‌رده‌می ئێستادا پێی ده‌گوتریت ده‌وله‌تی
 تۆتالیتاری یان ده‌وله‌تی سه‌ربازگه‌ری کاریکی
 ئاسانه‌. تۆ ته‌نها پێویستت به‌ قامچیه‌ک هه‌یه‌ له‌سه‌ر
 سه‌ریان به‌رزبکه‌یته‌وه‌، هه‌رکه‌ له‌ هه‌ڵه‌که‌ لایان دا،
 بکێشه‌ به‌ سه‌ریاندا. به‌لام که‌ کۆمه‌لگا ئازادتر و
 دیموکراسیتر ده‌بێ، تۆش ئه‌و توانایه‌ت نامیتنی. له‌و
 که‌شوه‌ه‌وایه‌دا پێویسته‌ بچیه‌ سه‌ر ته‌کنیکی
 ڕو‌پا‌گه‌نده‌. بې‌رۆکه‌که‌ ئاشکرایه‌، ڕو‌پا‌گه‌نده‌ له‌
 دیموکراسیدا هه‌مان کاری قامچیه‌که‌ ده‌کا له‌ ده‌وله‌تی
 تۆتالیتاریدا. ئه‌مه‌ش حیکمه‌تی تێدا‌یه‌ چونکه‌ دیسان

بەرژەوۈندى گىشتى مىڭەلە سەرلىشىۋاۋەكە
دەگەۋجىنى، ئەۋان ئەۋكەينوبەينە تىناگەن.

پەيوەندىيە گىشتىيەكان

ۋلاتە يەكگرتوۋەكان بېشەنگى بېشەسازى پەيوەندىيە
گىشتىيەكانە. ھەروەك سەركرەدەكانيان دەرىدەبىرن ئەۋە
بۇ "كۆنترۆلكردى مىشكى خەلكە عامەكەيە". ئەۋان
لە سەرکەۋتنەكانى كۆمىسيۇنى كرىل زۆر فېربوون،
ھەروەھا سوۋدىيان لە داھىنانى "خەتەرى سۆر" و
ئەۋانەي بەدۋاي ئەۋەدا ھاتن ۋەرگرت. بېشەسازى
پەيوەندىيە گىشتىيەكان لەۋكاتەدا زۆر فراۋان بوۋ. لە
بېستەكان، بۇ ماۋەيەك لە خىستە ئۆزبەرى
كۆمەلانى خەلك بۇ پىساكانى بىزىس سەرکەۋتوۋ
بوون. ئەمە ئەۋەندە لە قەدى خۇي تىپەپىكرىد تا
ۋاي لە كۆمىتەكانى كۆنگرىس كىرد لەۋكاتەي بەرەۋ
سالانى سى دەچوون، دەست بە لىكۆلەينەۋە بىكەن.

زۆربەى زانىيارىيەكانمان لە كارى ئەو كۆمىتانه
سەرچاوەى گرتووه.

پەيوەندىيە گىشتىيەكان پيشەسازىيەكى زله. ئىستا
ئەوان سالانه بليۆن دۆلارى تيدا خەرج دەكەن، ھەموو
كارىشيان كۆنترۆلكردنى مېشكى جەماوەرە. لە
سىيەكان، ھەمديسان وەك پيشتر لە سالانى شەپى
جىھانى يەكەم، گىروگرفتى گەرە سەريانەلدا؛
قەيرانى مەزن و گىروگرفتى خۆپىكخستنى كرىكارى.
لە راستيدا، لە 1935 بزووتنەو كرىكارىيەكان
يەكەم سەرکەوتنى ياسايبان تۆمارکرد، ئەويش مافى
خۆپىكخستن لە پىگای ياسای واگنەر¹¹ بوو. ئەمە دوو
گىروگرفتى جددى ھىنا پيشەوہ. يەكەميان، ئەوہتا
ديموكراسى كارى خۆى بە ھەلە ئەنجام دەدا. مېگەلە

¹¹ ياسای واگنەر (ياسای پەيوەندىيە كرىكارىيە نيشىمانىيەكان) لە
سالى 1935 لە ولانە يەكگرتووەكان دەرچوو كە ماف دەداتە
كارمەندانى كەرتى تايبەت خۆيان لە يەكپىيەكانى كرىكارى و
بازرگانى رىكبخەن بۆ ئەوہى داواى باشتىركردنى ھەلومەرجى كارو
ژيانيان بكەن. بە ناوى سىناتۆرى نيۆيۆرك رۆبەرت واگنەر(1877-
1953 ز) ناوئراوہ.

سەرلېشىۋاۋەكە بە شيۋەيەكى راستەقىنە سەرکەۋىتى
 ياساىي دەباتەۋە، كە نەدەبۋايە بەم جۆرە كار بىكات.
 دوۋەمىشيان ئەۋەبوۋ كە ئەۋەتا خەلک دەتۋانن
 خۇيان رېكېخەن. خۇي خەلک پېۋىستە يەكېرىز
 نەبن، لېكترازو بن و تەنیا بن. ئەۋان نابى
 رېكخراۋبن، چونكە لەم حالەتەدا لە تاماشاكەرى
 پوداۋەكان تېدەپەرىنن. ئەگەر خەلکىكى زۆر بە
 سەرچاۋەي كەمىش، بەيەكەۋە كار بىكەن و بېنە
 گۆرەپانى سىياسەتكرن، لەۋانەيە بېن بە بەشدارىكەر
 لە پوداۋەكان. ئەمە بەپراستى ترس دروستدەكا.
 كاردانەۋەي سەرەكى لەلایەن بىزنسەۋە ھات تا
 دۇنيابن كە ئەمە دوا سەرکەۋىتى ياساىي
 بىزوۋىتەۋەي كرىكارى دەبى و ئەمە سەرەتاي كۆتايى
 لادانى دىموكراسى دەبى لە رېكخستەنە جەماۋەرىەكان.
 ئەمە سەرىگرت. ئەۋە دوا سەرکەۋىتى تەڭگەرە
 كرىكارىەكان بوۋ— ھەرچەندە ژمارەي ئەندامانى
 كۆمەلەۋ يەكېتىەكان لە كاتى شەپرى جىھانى دوۋەم
 بەرەۋژۆر چوون پاشان ژمارەكان بەرەۋ ژىر بوۋنەۋە

- به لām بواری کارکردن له ږیځای په کښتیه کان به به رده وای له کورتی ددها. ئه مه به ږیکه وت نه بوو. ئیمه باسی کومه لځای بزڼس ده که ین، که پاره یه کی زه به لاه و گرځیدانیکې زور و بیرکردنه وای ته و او ترخان ده کا که چوڼ له ږیځای پېشه سازی په یوه نډیه گشتیه کان و ږیکخواوه کانی تر هه لسوکه وت له گه ل ئه م گپروگره تانه بکات، له و نموونانه ش، ږیکخواوی نیشتمانی به ره مه پنه ران، میزگره دی بزڼس و شتی له و بابیه تانه. ئه وانه ده موده ست خړانه گه پ بو ئه وای هه ولېده ن ږیځایه ک بدوژنه وه تا بهر به و لادانه دیموکراسیانه بگرن.

په که م تاقیکردنه وه دواى په ک سال له 1937هات. له و ساله مانگرتنیکې گه وره پویدا، مانگرتنی کریکارانی ئاسن له ږوژاواى په نسلقانییا له جوړتاون. بو تیکدانی به ره ی کریکاران، کومه لځای بزڼس ته کنیکې نوی تاقیکردنه وه که ئه نجامی باشی هه بوو، ئه و ه ش نه ک له ږیځای به لته چی و ده ستوبی

شكاندن، ئەم شىۋازە جىتر باش كارى خۇى نەكرد،
 بەلكو لە پىگاي ھۆشيارانەو كارىگەرانەى
 پروپاگەندەو جىبەجىكرا. بىرۆكەكە برىتى بوو لە
 دۆزىنەوەى پىگايەك بۆ ئەوەى جەماوەر لە دۆى
 خۆپىشاندەران ھاندېرىن. پىگايەك بۆ دەرخستنى
 خۆپىشاندەران وەكو تىكدەر، زىانبەخش بە كۆمەلگا
 و دۆ بەرژەوەندى گشتى. بەرژەوەندى گشتىش
 بەرژەوەندى "ئىمەيە" ھەموو مىللەت، بىزىسمانەكان،
 كرىكارەكان، كابانەكان. ئەمانە "ئىمەين" مىللەت
 ھەموومان بەيەكەو. ئىمە دەمانەوئ بەيەكەو بۆين
 و شتەكان وەكو تەبايى و ناسنامەى ئەمەرىكايىبوون
 و پىكەوەكاركردن كۆمان بكاتەو. لەلایەكى دىش
 ئەو پىاوخراپانە ھەن، خۆپىشاندەران، ئەوانەى
 تىكدەرن و گىروگرفت دروست دەكەن و تەبايى و
 گونجانمان بەيەكەو تىكدەشكىنن و ناسنامەى
 ئەمەرىكايىبوون تىكدەدەن. ئىمە پىويستە ئەم
 خراپەكارانە بوەستىنن بۆئەوەى ھەموومان بتوانن
 بەيەكەو بۆين. بەرپۆەبەرى كۆمپانیا و ئەو

كەنناسەي زەۋىيەكان پاك دەكاتەۋە ھەموومان ھەمان
 بەرژەۋەندىمان ھەيە. ئىمە ھەموومان دەتوانىن
 بەيەكەۋە كار بىكەين و ۋەك يەكەست بۇ ناسنامەي
 ئەمەرىكانىزم كاربىكەين، يەكترمان خۇشبوۋى. ئەمە
 نامەكە بوو. بۇئەۋەي بىلەۋبىرئەۋە ئىشى زۇرى بۇ
 كرا. ئىتر لە كۇتايىشدا ئەمە كۆمەلگاي بىزنسە، ئەۋان
 راگەياندەنەكان كۇنتروۇل دەكەن و سەرچاۋەي زۇريان
 لەبەردەستە. ئەمەش زۇر بەباشى ئامانجەكانى خۇي
 بىكا. ئەمە دۋايى ناۋى لىندرا "ھاۋكىشەي دۆلى
 مۇھاۋك"¹² و دەيان جارىتر بۇ دامركاندنى
 خۇپىشانەكان بەكارھىندرا. ئەم تەكنىكانە پىيان
 دەگوترا "پىگا زانستىيەكان بۇ دامركاندنى
 خۇپىشانەكان" و زۇر كارىگەر بوو، بە جۇشدانى
 كۆمەلگا لە پىتاۋ قسەي بىمانا و بىروباۋەپى

¹² ھاۋكىشەي دۆلى مۇھاۋك: پلاننىك بوو بۇ شكاننى خۇپىشانەكان لە
 رىنگاي تۇقاندنى خۇپىشانەكان و دۋبەرمىكى خستە ناۋ چىنى كرىكاران، لە
 سالى 1936 لەلايىن سىروكى كۇمپانىي رېمىنگتون راند بۇ دروستكردى
 نامىزى چاپكار و مەكىنە نۇفۇسىيەكان نووسرا. نەمە نەكرا بە ياسا، بەلام لە
 رۇژنامەي رىكخراۋى نىشتىمانى بەرھەمىنەران بىلەۋكرايەۋە و پلانەكە ھاتە
 بەكارھىنانىش.

پروپوچ و به تالی وهکو ناسنامهی ئه مهريکاييبيوون
 (ئهمهريکانيزم) به باشی ئامانجهکانی دهپيکا . کي
 دهتوانی دژی ئه وه بی؟ یان دژی تهبايي بی. کي
 دهتوانی دژی ئه وه بی؟ یان وهکو ئه وهی له شهپری
 کهنداوی فارسی بانگده درا "پالپشتی لهشکرهکانمان
 بکه". کي دهتوانی دژی ئه و سلوگانه بی؟ یان دژی
 شریته زهردهکان¹³ بی. کي دهتوانی دژی ئه وه بی؟
 ئه و شتانهی که به تهواوی بیواتان.

لهراستیدا، ئه گهر به کيک لیت بپرسی ئایا تۆ
 پالپشتی خه لکی ئایاوا دهکهی؟ ئه وه مانای ههیه؟
 مانای چیه؟ ئایا تۆ دهتوانی بلێی به لێ، من
 پالپشتیان دهکهم، یان نه خیر نایکهم. لهراستیدا
 ئه مه ههر پرسیار نهیه. هیچ مانای نهیه. ئه مه
 مهسه له کهیه. دروشمی هه لمه تهکانی په یوه نديه

¹³ شریته زهردهکان: پروگرامیکی کۆنگریس و وزاره ی برگرگی نهمریکا
 بوو له سالی 2008 دهستپنکرد بو ناسینیوهی رۆلی پاسهوانی نیشتمانی و
 سهربازمان و خیزانهکانیان و پێشکهشکردنی ناسانکاری بو دهستگیرشتنیان به
 خزمهتگوزاریهکانی وهکو تهنروستی و پهروورده. له کاتی چالاکیهکانیان
 خۆبهخشان شریتیکی زهردیان بهکار دههینا.

گشتیه‌کانی وه‌کو "پالپشتی له‌شکره‌کانمان بکه" هیچ مانای نیه. ئەمانه هەر هه‌مان ئەو مانایه ده‌به‌خشن که ئایا تۆ پالپشتی خه‌لکی ئایاوا ده‌که‌ی. به‌لام بیگومان شتیکی تری شاراو هه‌بووه. شته‌که‌ش ئەوه بووه، ئایا تۆ پالپشتی سیاسه‌تمان ده‌که‌ی؟ به‌لام تۆ ناتهووی خه‌لک می‌شکی به‌لای ئەوه‌دا بپروا، ئەمه خالی سه‌ره‌کی پروپاگه‌نده‌ی باشه.

تۆ ده‌ته‌ووی دروشمیک به‌رزبکه‌ینه‌وه که که‌س دژی نه‌وه‌ستی، به‌لکو هه‌موو که‌س له‌ده‌وریدا کۆببنه‌وه. دروشمه‌که که‌س نازانی مانای چیه، چونکه بو‌خۆی هیچ مانایه‌کی نیه. نرخێ راسته‌قینه‌ی ئەم کاره له‌وه‌دایه ته‌رکیزی تۆ له‌ سه‌ر ئەو پرسیاره‌ی که مانای هه‌یه لاده‌دن: ئایا تۆ پالپشتی سیاسه‌تمان ده‌که‌ی؟ ئەوه ئەو پرسیاره‌یه که ئێوه بو‌تان نیه باسی لێوه بکه‌ن. به‌مشێوه‌یه خه‌لکت بو‌ پێدا ده‌بی گفتوگۆ له‌سه‌ر پالپشتی له‌شه‌کره‌کان بکه‌ن. که‌واته تۆ سه‌رکه‌وتنت به‌ده‌سه‌ینا، "بیگومان من پالپشتی

ناكەم". ئەو ۋە ۋەكو ئەمەرىكانىزم ۋە تەبائىيەكەيە.
ئىمە ھەموومان يەككىن، دروشمىكى بەتال، ئىتر با
بەگەل بىكەوين، با دىلنابىن لەۋى ئىمە ئەو
بەدكارانەمان لەناۋ نىيە تا بە قىسەكانىيان دەربارەي
پىكدادانى چىنەكان ۋە مافەكانىيان ۋە ئەمجۆرە كارانە
تەبائىي ئىمە تىكبدەن.

ئەم تەكنىكە زۆر كارىگەرە. تائىستاش كارى
پىدەكرى. بەدلىنبايشەۋە بە وورىيى كارى لەسەر
دەكرى. خەلك لە پىشەسازى پەيۋەندىيە گىشتىەكان
بۇ رابواردن لەۋ جىگايە نىن. ئەۋان ئەركىكىيان ھەيە
ۋە ئەنجامى دەدەن. ئەۋان ھەۋل دەدەن بەھا راستەكان
پرۆيىنن. لە راستىدا، ئەۋان تىرۋانىنى. خۇيان ھەيە
كە دىموكراسى دەبى چۆن بى: پىۋىستە سىستەمىك
بى كە چىنى بىسپۆر راھىنانىيان پىبكرى بۇ ئەۋى لە
خزمەتى گەۋرەكان بىن، گەۋرەكان ئەۋانەي كە
كۆمەلگا مولكى ئەۋانە. ئەۋى دەمىنىتەۋە لە
دانىشتۋانەكە پىۋىستە لە ھەموو شىۋەيەكى

خۆرىڭخىستىن دابىرىندىرىن، چۈنكى خۆرىڭخىستىن تەنھا
 گىروگرفت لەگەل خۆى دىنى. ئەوان پىۋىستە بە
 تەنبايى لەبەردەم تەلەفزيۇن دابىنىش و ئەو
 مەسجەيان لە مېشكىدا چەقېندىرايى كە دەلى: تاكە
 بەھا لە ژياندا ئەوئە كە كەلۈپەلى زۆرتىرت ھەبى
 يان وەكو ئەو خىزانانەى جىنى ناوئەندى ھالباش
 بىژى كە سەپريان دەكەى و بەھايى جوانى وەكو
 تەبايى و ئەمەرىكانىزىم تەبى. ئىتر ژيان ھەر
 ئەوئە. لەوانەئە خۆت لە مېشكى خۆت بىر بىكەئەو
 كە ژيان پىرى تىدايە، بەلام چۈنكى تۆ بە تەنھا
 سەپرى كۈنى تونىلەكە دەكەى، بىردەكەئەتەو و
 سەپرى خۆت دەكەى كە لەوانەئە شىت بووبىت،
 چۈنكى ئەو ھەموو ئەوئە كە لەوئە پوودەدات.
 لەلايەكى دى، چۈنكى خۆرىڭخىستىن پىگاپىنەدراوہ—
 ئەو بەشىۋەئەكى پەھا زۆر گىرگە، تۆ ھەرگىز
 پىگايەكت نىە پىشانىت بىدا كە ئايا بەپاستى تۆ شىتى
 يان تۆ تەنھا بۆخۆت گومانىكە و دروستت كىدوۋە،
 چۈنكى شىتىكى سىروشتىە كە گومان بىبەيت.

ئىتر ئەمە وىنە نموونە يىپەكە. ھەولۇ زۆر دەدرى بۆ
 ئەوۋى ئەم نموونە يىپە بەدەست بەندىرى. ئاشكرايە
 كە تىروانىنىك يان نەرىنىك لە پشت ئەمە ھەيە،
 مەبەستىشم تىروانىنە لە دىموكراسى. مىگەلە
 سەرلىشىۋاۋەكە گىروگرفتە. ئىمە پىۋىستە نەھىلىن
 دەنگيان ھەي و بەرىپى خۇيان بشىلن. پىۋىستە
 دايانېرىنن. ئەوان پىۋىستە سەيرى يارىەكانى
 كۆتايى خولى فوتبۆل بكن، تەماشاي فلىمى بەزم
 يان فلىمى شەر بكن. زووزووش گردىان دەكەيەۋە بۆ
 ئەوۋى دروشمى بىماناي ۋەكو "پالېشتى
 لەشكرەكانمان بكن" كاۋىژ بكن. پىۋىستە وايان
 لىبەكەي بەردەوام لە ترس و دلەپاۋكى دابن، چونكە
 ئەگەر نەترسن و لەھەر شەيتانىك زەندەقيان
 نەچىت كە لەدەرەۋە يان ناۋەۋە يان لە ھەرجىگايەك
 بى لەناويان دەبات، لەۋانەيە دەسپىبكن
 بىرېكەنەۋە، كە ئەۋەش زۆر ترسناكە، چونكە ئەۋان
 بۆ بىرکردنەۋە ئامادەنن. كەۋاتە زۆر گرنگە
 پەرتەۋازە و لاتەرىكيان بكەيت.

ئەمە تېرۋانىنىڭكە لە دېموكراسى. لە راستىدا، ئەگەر بىگەرېتتەۋە كۆمەلگەى بىزنىس و كاردارەكان، كۆتا سەرگەۋتنى ياساىى كرىكاران لە سالى 1935 بوو، كە ياساى واگنەر بوو. كەشەر دەستىپىكرىد، يەككىتتە كرىكارىەكان بارىان تىكچوو، لەگەل ئەۋانىش كەلتورىكى دەۋلەمەندى چىنى كرىكارىش نەما كە لەگەل ئەم يەككىتتەنە ئاۋىتتە بىۋون. ئەمە تىكشكا. ئىمە بەرەۋ كۆمەلگەىك گەشەمان كرىد كە بەئاشكرا بىزنىس بەرپۋەى دەبا. ئىرە تاكە كۆمەلگەى پىشەسازى ۋلاىكى سەرمایەدارىيە كە تەنبا پەيمانىكى كۆمەلەيتى نۆرمالىش ھەبۋونى نىە كە لە كۆمەلگا ھاۋشىۋەكاندا ھەيە. جگە لە باشۋورى ئەفرىكا، ۋابزانم، ئىرە تاكە كۆمەلگەى پىشەسازىە كە بىمەى تەندروستى نىە. پابەندبۋونىكى گشتى بۆ نىزمتىن ئاستى ستاندارى ژيان بۆ ئەۋ بەشەى دانىشتۋان دىار نەكراۋە كە ناتۋانى بۆخۋى بەۋاى ئەم رېساۋ ياساىانە بكەۋى و شتەكان بۆخۋى دابىنبكات. يەككىتى ۋكۆمەلەكان لە راستىدا بۋونىان

نیه. شیۆەکانی تری تۆپی جەماوەری بوونیان نیه. پارتی سیاسی و پیکخواوەکان نین. زۆری ماوە بۆ ویتە نموونەییەکە، ھەرھێج نەبێ لەلایەنی پەیکەرێوە. ڕاگەیاندن لەلایەن کۆمپانیاکان مۆنۆپۆل دەکرێت. ئەوانیش ھەمان دیدووبۆجی بوونیان ھەیە. ھەردوو پارتەکە دوو بۆلە پارتی بزنسین. زۆربەی دانیشتوان گرنگی بە دەنگدان ھەر نادەن چونکە بێمانا دیارە. ئەوان لاچەبکراون و بە پێکی پەرتەوازەکراون. بەلایکەم ئەوە ئامانجەکە بوو. دەموچاویکی دیاری پێشەسازی پەيوەندیە گشتیەکان، ئیدوارد بێرنەیز¹⁴ لە کۆمسیۆنی کرێل چەکەرەیی کردوو، ئەو بەشیک بوو لەو کۆمسیۆنە، وانەکە لەوئ فیربوو و ئەویشی تێپەراند و ئەو شتەیی بەرەوپێش برد کە ناوی لینا "ئەندازیاریی کۆدەنگی"، کە بە "کرۆکی دیموکراسی"

¹⁴ ئیدوارد بێرنەیز (1891–1995 ز) یەکیکە لە داھێنەرانی زانستی پەيوەندیە گشتیەکان و پروپاگەندە و پێشەسازی کۆدەنگی. کتێبیکی گرنگی دەربارەیی ئەندازیاریی کۆدەنگی نووسیوە. لە راپۆرتیکی رۆژنامەیی لایف مەگەزین بە یەکیک لە 100 کاریگەرترین کەسایەتی ئەمەریکا لە سەدەی بیستەم لە قەڵەمدراوە.

باسى كرد. ئەو خەلكانەى لەتوانايان دايە كۆدەنگى
بەپۆدەببەن ئەوانەن كە سەرچاوە و دەسەلاتيان
لەبەردەستە بۆ ئەوەى ئەو كارە بكەن - كۆمەلگای
كاردارەكان-ئەومش ئەوەیە كە تۆ بۆ ئەو كاردەكەى.

لەئەندازەدانى پىروپا

بۆ ئەوەى جەماوەر پالېشتى لە سەرکێشەكانى
دەرەوێ سنوور بكا، زۆر پێويستە هانبرى. زۆربەى
جار كۆمەلانى خەلك ئاستىخوازن، ھەروەك چۆن لە
شەپى جىھانى يەكەم وابوون. خەلكە عامەكە ھىچ
ھۆكارىك نابىنن بۆ ئەوەى خۆ لە سەرکێشى
دەرەوێ سنوور، كوشتن و ئازاردان ھەلقورتىن.
بۆيە پێويستە تۆ ھانىيان بەدەى. بۆ ھاندانىشيان
پێويستە ترس لە دلىيان دروست بكەى. بىرنەيز خۆى
دەسكەوتى گرنكى لەم بوارە ھەبوو. ئەو، ئەو كەسە
بوو لە سالى 1954 ھەلمەتى پەيوەندىە گشتىەكانى
بۆ كۆمپانىاي يونايىتد فرووت بەپۆە برد، لەوكاتەى

ولاتە يەكگرتووهكان بۆ لادانى حكومهتى
سهرمايهدارى-ديموكراسى گواتيمالا و دامهزrandنى
كۆمهلگايەك لە چەتەى بياوكوژ ههنگاوى نا، كه
تائىستاش به ههمانشيوه لە پىگاي ناردنى هاوكارى
بەردەوامى ولاتە يەكگرتووهكان بۆ پىگريکردن لە
لادانى ديموكراسى بىمانا بەردەوامە. زۆر پىويستە كه
بەردەوام لە پىگاي دەسپيشخەريە ناوخۆييەكان، كه
كۆمەلانى خەلك دژيەتى فشار دروستبكهى، چونكه
هيج هۆكارىك نيه بۆ خەلكە ئاساييهكه تا پالپشتى
پروگرامە ناوخۆييەكان بكا كه زيانى بۆ ئەو ههيه.
ئەوێش پروپاگەندەى زۆرى گەرەكه. ئىمە لەو دە
سالەى رابردودا ئەمجۆره كارانهمان زۆر ديتن.
پروگرامەكانى پىگان¹⁵ به هيج شيوهيهك لايەنگرى لە
ناو خەلكدا نەبوو. دەنگدەران لە سالى 1984 به
پىژەى سى بۆ دوو "لايهنگرى پىگان" بوون، هيوايان
وابوو كه سياسەتەكانى نەكرين به ياسا. ئەگەر

¹⁵ پۆنالد پىگان (1911-2004 ز) سەرۆكى چلەمىنى ولاتە
يەكگرتووهكانى ئەمەريكا بوو.

پروگرامىك بە نموونە وەربىگىرىن، وەكو
 خۇپچەككىرىن، بىرىنى پالېشتى لە خەرجىيە
 كۆمەلەيتەكان،...ھتد، ھەر يەك لەوانە زۆر بە
 فراوانى لەلايەن كۆمەلانى خەلك خەلك دژايەتى دەكرا.
 بەلام پىويستە خەلك بەركەنار بىرى و پەرتەوازە
 بىرى و پىگايەكى نەبى خۆى رىكبخا يان سۆزى
 دەربىرى يان بزانى كە خەلكى تر ھەن كە ھەمان
 سۆزىان ھەيە، ئەو خەلكەى كە گوتيان ئەوان
 خەرجكىردىيان لەسەر لايەنە كۆمەلەيتەكان لە
 خەرجكىردن لەسەر لايەنە سەربازىيەكان پى باشترە،
 ئەوانەى لە پاپرسىدا ئەم وەلامەيان دا، ھەروەكو
 چۆن خەلك بە فراوانى كرى، واياىزانى كە ئەوان
 ھەرخۆيان بەتەنھا بوون ئەو بىرۆكە شىتەنەيان بە
 مېشكدا دەھات. ئەوان ئەوەيان لە ھىچ جىگايەكى تر
 چ جاران نەبىستبوو. كەواتە ئەگەر تۆ وابىربكەيەو
 لەپاپرسىيەكاندا ئەو وەلامت دەبى، خۆت وا دىتە
 پىشچاو كە تۆ ئائاسايى. لەوكاتەى كە پىگايەك نىيە
 بىگەيەنيت بەوانەى كە ھەمان بىرۆكە و

دیدوبۆچوونی تۆیان ھەيە یان لایەنگری
بیروپایەکانی تۆن و بەھیزی دەکەن، ھەست بە خۆت
دەکە ی کە کەسیکی بێزراوی، غەوارەیت. بەم شیوەیە
بۆخۆت لە سیلەییەک دادەنیشی و گرنگی بەو نەدەیت
چی لە چوار دەورەت دەگوزەری. خۆت بە شتی ترمەو
خەریک دەکە ی، وەکو خولەکانی فوتبۆل.

ھەتا پاددەییەک، وێنە نموونەییەکە ھاتەدی، بەلام
ھەرگیز بە تەواوی نا. ھەندێ دەزگا ھەن کە تا ئیستا
مەحالە تێکبدری. کلێساکان، بۆ نموونە تا ئیستاش
ھەر ھەن. بەشیکی زۆری چالاکي نەیار لە ولاتە
یەکگرتووکان لە کلێساکانەو سەرچاوە دەگرن،
ھۆیەکەش دیارە، چونکە ئەوان ھەن. کە تۆ
سەردانی ولاتیکی ئەوروپایی دەکە ی و گوتاریکی
سیاسی پێشکەش دەکە ی، زۆر پەنگە لە ھۆلی
یەکیتیەک پێشکەشی بکە ی. لێرە ئەو پوونادات،
چونکە یەکیتیەکان زۆر بە دەگمەن ھەن، ئەگەر
ھەشبن ئەوا پێکھراوی سیاسی نین. بەلام کلێساکان

هەن، كەواتە تۆ زۆرئاسايى گوتار لە كۆيسا
بۆشكەش دەكەيت. زۆربەى كارى سۆلبدارىتى
ناوەراستى ئەمەريكا لە كۆيساكانەو گەشەى
كردوو، چونكە كۆيساكان هەن.

مىگەلە سەرلۆشيوو كە بەپىي پۆيست مالىي
ناكرى، بۆيە ئەمە شەركەو ناپسیتەو. لە سالانى
سىيەكان، سەرلەنوئ هەستانەو، بەلام
سەرکوكرانەو. لە شەستەكان شەپۆلىكى ترى
نارەزايى سەريهەلدا. ئەمجارە ناويكىشى هەبوو.
لەلایەن چینی پىسپۆر پىگوترا "قەيرانى
دىموكراسى". دىموكراسى وا هەژماركرا كە لە
شەستەكاندا دەچیتە دۆخى قەيران. قەيرانەكە
ئەو بوو كە بەشىكى زۆرى دانىشتوان خۆيان
پىكخستبوو و كارابووون و هەولیان دەدا لە كارى
سیاسى بەشداری بكەن. لێرەدا ئێمە دىینەو سەر دوو
تێگەشتنەكە لە دىموكراسى: بەگوێرەى پیناسەى
فەرهنكى؛ ئەمە بەرەو دىموكراسى چوونە. بەگوێرەى

تىگە يىشتىنى بەردەستىش ئەمە قەيرانە و بېۋىستە چارەسەربىرى. دانىشتوان بېۋىستە بەرمو خاوبوونەۋەيى و دەستەمۇيى و خەمساردى بېردىتەۋە كە ئەمە شايانى ئەۋانە. ئىمە بېۋىستە شىتېك بىكەين بۇ تىپەپراندنى قەيرانەكە. كارىش بۇ ئەمە ئەنجامدرا، ئامانجى خۇي نەپىكا. خۇشەختانە قەيرانى دىموكراسى تا ئىستان زىندوۋە و ھەيە، ھەرچەندە لە گۇپرانكارى سىياسىدا زۇر كارىگەر نىيە، بەلام بە پىچەۋانەي بۇچوونى زۇركەس، لە گۇپرىنى دىدوبۇچوونەكان كارىگەرە. لە كۇتايى شەستەكاندا ھەۋلى گەرە درا بۇ ئاۋەژوۋوكرىدەۋەو زالبوون بەسەر ئەم پەتايەدا. يەكېك لە نىشانەكانى ئەم پەتايە ناۋىكى تەكنىكى لىندرا. پىيدەگوترا "نىشانەكانى قىتنام".

نىشانەكانى قىتنام دەستەۋاژەيەكە لە دەۋرۋەرى خەفتاكان پەيدا بوو، لە راستىدا لەملاۋنەۋەلا دەھاتە پىناسەكرىد. بىرمەندى رېگانى نۇرمان پەدھۇرىت¹⁶

¹⁶نۇرمان پەدھۇرىت (1930-) سەرنووسەرى گۇفارى كۆمىنتەرى

ۋاي پېناسە كر دووھ: "ھەستىكى نەخۇشىنامىزە دژى
 بەكارھىنانى ھىزى سەربازى". ئەم ھەستە
 نەخۇشىنامىزانەى دژى توندوتىژى، لەلايەن
 بەشىكى كۆمەلانى خەلك ھەبوون. خەلك لەوھ
 تىنەدەگەشتن كە بۆچى پىويستە ئىمە بچىن خەلك
 ئازار بەدىن وخەلك بكوژىن و بۆمبارانىان بگەين.
 زۆر خەتەرە كە دانىشتوان ئەم ھەستەيان ھەبى،
 ھەروەك گۆبلز¹⁷ ۋاي لى تىگەشتىبوو، چونكە لەو
 حالەتەدا سنوورىك بۆ سەركىشىە دەرەكەكان
 دادەندرىئ. پىويستە، وەك واشتۆنپۆست
 بەشانازىەوھ لە كاتى ھىستىرياي شەپى كەنداو
 نووسىبووى، پىويستە خەلك بە پىزگرتنى "بەھا
 سەربازىەكان" پابەندىرىن. ئەمەش گرنگە، ئەگەر تۆ

ئەمەرىكايى بوو تا خانەنشىنبوونى لە 1995، ئەم گۇفارى لە
 چەپرەويەوھ ھەنگاو بە ھەنگاو گۆپى بۆ پاستىموى. ئەندامىكى
 سەرەكى پارىزگارەنويىەكان بوو، پۆلى گەورەى لە سىياسەتەكانى
 دەرەوھى كۆمارىيەكان ھەبوو، بەتايبەتى لە فېتنام و لە عىراق.
¹⁷ پاول گۆبلز (1897-1945 ز) ۋەزىرى پروپاگەندەى پاىخى نازى
 ئەلمانى بوو.

بخوازی كۆمه لگايه كى توندوتىژت هه بى كه بۆ به ديهينانى ئامانجه كانى نوخبه ي ناوخۆ هيز له ههر چوار لاي جيهان به كاربينى، پيويستيشه پيژى پيويست بۆ به ها سه ربازيه كان هه بى و هيجيش بۆ نه و ههسته نه خۆشيناميزانه ي به كارهينانى توندوتىژى نه بى. ئه مه نيشانه كانى قيتنامه. زۆر پيويسته نه وه چاره سه ر بگرئ.

نوينه را به تىكردن وه كو راستى

ميژوو پيويسته به ته واوى ساخته بگرئ. ئه مه پىكارىكى تره بۆ تپه پراندنى نه و ههسته نه خۆشيناميزانه، بۆ نه وه ي كاتى ئيمه هيرش ده كهينه سه ركه سيك و ده يشكينين، وا ده ربكه وييت كه ئيمه له راستيدا خۆمان له دوژمناكاران و درنده كان و نه وانى دى ده پاريزين و به رگرى له خۆمان ده كهين. له وه ته ي شه پى قيتنامه وه، هه وليكى زۆر هه بووه بۆ دووباره بنيادنانه وه ي نه و ميژوووه. خه لكىكى زۆر

دەستىيېكرىد لەپاستى ئەوھى ڤوودەدا تىبگا.
 لەوانەش، سەربازگەلىك و گەنجىكى زۆر كە تىكەل
 بە بزووتنەوھ ئاشتىخوازەكان و ئەوانى تىرىش بوون.
 ئەمە خراب بوو، دووبارە شەنوكەوكردى ئەو بىروپا
 خراپانە و گەپاندنەوھى ھەندى شىوھى ئەقلانىەت
 بىويست بوو، بەشىوھىەكى ڤوونتر، بىويستە
 ھەرچىەك ئىمە دەيكەين بىيىزاندرى كە سەربلندىە و
 راست و دروستە. ئەگەر ئىمە باشوورى فېتنام
 بۆردومان بكەين، ئەوھ لەبەر ئەوھىە كە ئىمە لە دۆى
 ھەندى كەس، پارىزگارى لە باشوورى فېتنام
 دەكەين، دۆى فېتنامىە باشوورىەكان! ئەگەرنا خۆ
 كەسى دى لەوچ نەبوو. ئەمە ئەوھبوو كە
 بىرمەندەكانى (ڤاويژكارەكانى) كەنەدى ناويان
 لىنابوو "دوژمنايەتى ناوخۆ" لە باشوورى فېتنام.
 ئەو دەستەواژەىە لەلایەن ئەدلای ستىفنسن¹⁸ و

¹⁸ ئەدلای ستىفنسن (1900-1965 ز). سىياسى و پارىزەر و
 دىپلۆماتكارىكى ئەمەرىكايى بوو. لە كۆتايى چلەكان حاكىمى سى و
 بەكەمى ويلايەتى ئىلىنۆيز بوو. لە ڤارتى دىموكراتەكان رۆلى ھەبوو
 لە ھىنانەپىشەوھى مليۆنەھا گەنج بۆ ڤىزى سىياسەتكارى. بە

خه لکی تریش ده هاته به کارهینان. ئه مه بئویست بوو
 بۆ ئه وهی وایلیبکریت که وینهیهکی فهرمی و پوونی
 هه بئ. ئه مهش زۆرباش کاری کرد. کاتیگ تۆ له
 دهسه لاتی ته واوت به سه ر پاگه یاندن و سیسته می
 پهروه رده و ئه کادیمی دلنیا بیت، به گوێره ی په پره ی
 دارپژراو، ئه وکات ده توانی ئه وه تیپه پرنی. له
 لیکوئینه وهیه کدا که له زانکۆی ماساشوتس ده رباره ی
 ئاراسته ی خه لک بۆ قهیرانی ئیستای که نداو
 (مه به ست سالی 1991ز) ئه نجام درا- ئاماژه یه ک بۆ
 ئه وه به ده رکه وه ت. لیکوئینه وه که له سه ر بیروپا و
 ئاراسته کان له سه یرکردنی ته له فزیۆن بوو. یه کیگ
 له پرسیاره کان ده یپرسی، به پای تۆ چه ند قیتنامی
 له شه پی قیتنام کوژراون؟ تیکرایی وه لامه کان له
 پرۆگرامی ئه مه ریکان توده ی ده یگوت سه د هه زار
 که س. له کاتیگدا به فهرمی نزیکه ی دوو ملیۆن که سه.
 له راستیشدا له نیوان سی تا چوار ملیۆن که س

نووسینه کان و ئاخافته کانێ پۆلی پشتگیری هه بوو له هه لبژاردنی
 که نه دی وه ک سه روکی ئه مه ریکا.

بوون. ئەو خەلكانەى لىكۆلىنەۋەكەيان ئەنجام دا
 پىرسىارىكى گونجاۋيان ھىنا بېشەۋە: ئىمە چۆن
 دەرۋانىنە كەلتورى سىياسى ئەلمانى ئەگەر، ئەمىرۇ
 لە خەلك بېرسى چەند جوولەكە لە ھۆلۆكۆست
 مردن، ئەوان بە سى سەد ھەزار كەس خەملاندنى بۇ
 دەكەن؟ ئەمە دەربارەى كەلتورى سىياسى
 ئەلمانىەكان چىمان پى دەلى؟ ئەوان ئەو پىرسىارەيان
 بەكراۋەى ھىشتەۋە، بەلام ئىۋە دەتوانن
 بەدۋاداجوونى بۇ بكەن و ئەنجامتان دەسكەۋىت.
 ئەمە چىمان دەربارەى كەلتورى خۇمان پى دەلى؟
 شىتېكمان ھەر پىدەلى. پىۋىستە ھەستى نەخۇشىئامىز
 دۇى بەكارھىنانى ھىز و لادانە دىموكراسىيەكان
 چارەسەر بكەين كە لەم كەيسە تايبەتەدا كارى خۇى
 كرد. ئەمە لە ھەموو بابەتەكانى تىرىش راستە.
 بابەتېك بۇخۆت ھەلبىزىرە كە لە خانەى گىنگىپىدانى
 خۆتە: پۇژھەلاتى ناۋەرەست، تىرۋرى نىۋدەۋلەتى،
 ئەمەرىكەى ناۋەرەست، ھەر بابەتېك بىت —ئەو
 وىنەيەى جىهان كە بۇ كۆمەلانى خەلك دەگۈزىتتەۋە

تەنھا لە دوورەووە پەيوەندى بە راستىيەووە ھەيە.
 راستى شتەکان لە ژيەر نھۆمى درۆ لەسەر درۆ
 دەشاردريئەووە. ئەم ئەنجامانە ھەمووى لە
 گۆشەنيگای نەھيشتنى ئەو خەتەرەى ديموكراسى
 دروستى دەکات سەرکەوتنى گەورەبوون و لە
 کەشوەھواى ئازادى بەدەستھاتن، کە ئەمەيان زۆر
 جيگای گرنگيپيدانە. ئەمە دەولەتيكى تۆتاليتارى
 نيە، کە بەھيز ئەم کارانە چارەسەربکا. ئەم
 دەسکەوتانە لە کەشوەھواى ئازادى بەدەستھاتن.
 ئەگەر ئيمە بمانەوي لەکۆمەلگای خۆمان تيبگەين،
 پيويستە لەو راستيانە پاميين. ئەوانە راستى
 گرنگن، گرنگن بۆ ئەوکەسانەى گرنگى بەووە دەدەن کە
 لە چ جۆرە کۆمەلگايەک دەژين.

کەلتوری ناپەزایی

لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا، کەلتوری ناپەزایی هەر بە زیندوویی مایەووە. لە وەتەنی شەستهکان باش گەشەیی کردووە. لە شەستهکان لە گەشەسەندندا هێواش بوو. نا سالانی دواي ئەوەی کە وڵاتە یەکگرتووکان دەستیپێکرد بۆردومانی باشووری فیتنام بکا، هیچ ناپەزایی دەربڕینیکی بەرامبەر شەڕی ئیندوچایینی¹⁹ نەبوو. لەوکاتەدا کە دەستی بە گەشەکردن ناپەزایی بەرتەسک هەبوو، زۆربەیان قوتابی و لاوان بوون. کە گەشتینە حەفتاکان بەشیوەیەکی بەرچاو گۆرا. بزووتنەووە جەماوەریە بنەپەتیەکان پەیدا بوون: بزووتنەووەی ژینگەپاریزی، بزووتنەووەی فیمینیستی، بزووتنەووەی دژەناووکێ و هێتیش. لە هەشتاکان هێشتا گەشەیکرد بۆ بزووتنەووە سۆلیداریتیەکان، کە شتیکی نوێ و گرنگ لە میژووی هەر هیچ نەبی

¹⁹ ئیندوچایینی: جاران بە ناوچەیی وڵاتانی فیتنام و لاوس و کامبۆدیا لە باشووری رۆژھەلاتی ئاسیا دنگوتران.

ئەمەرىكايىيەكان، لەوانەيە لە ناپەزايى دەربەرىن لە
جىهانىشدا. تەڭگەر ھەبوون تەنھا ناپەزايى نەبوون
بەلکو خۆيان بەشدارىكەر دەبوون، بەشىۋەى كەسى،
لەژيانى ئەو خەلكانەى ئازاريان ھەبوو لە
ھەرشوئىنىك بووان. ئەوان زۆر شت لەو چالاكيانە
فېربوون و كاريگەرى شارستانىيانەيان لەسەر
كۆمەلانى خەلكى ئاسايى ئەمەريكا ھەبوو. ئەوانە
ھەموو بەيەكەو ھەيۋەتلىكى گەورەيان دروستكرد.
ھەركەسىك سالانىك لەمجۆرە چالاكيانە بەشدار
بوو، دەيى ئەو بزانى. من بۆخۆم ھەست بەو
دەكەم كە ئەوجۆرە ئاخافتنانەى وا ئەمىرۆ لەبەشە
ھەرە كۆنەپەرستەكانى نىشتىمان - ناوەرپاستى
جۆرجيا و ناوچە دوورەدەستەكانى كىنتاكى،... ھتە
دەيانكەم-جۆرە ئاخافتنىكن كە ئەو كاتانەشى
لەگەلەي كە بزوتنەوكانى ئاشتى لە تۇغيان بوون
و بەرامبەر چالاكتىن جەماوەرى بزوتنەو
ئاشتىەكان نەمدەتوانى بيانكەم. ئەمىرۆ تۆ دەتوانى
لە ھەرجىگايەك بىتەۋى پىشكەشيان بەكى. خەلك

لەوانەيە لەگەڵت بن يان لەگەڵت نەبن، بەلام
هەرهيچ نەبێ لەووە تێدەگەن کە تۆ باسی چي دەکەي
و جۆرە باکگراونديکي هاوبەشيش هەيە کە دەتواني
بۆپيشەووە بچيت.

ئەمانە هەموو نيشانەي کاربگەري شارستانيانەيە،
لەگەڵ ئەو هەموو پروياگەندەيە، لەگەڵ ئەو هەموو
هەولەي دراو دەدرێ بۆ کۆنترۆلکردني مێشکي خەلک
و دروستکردني کۆدەنگي. لەگەڵ ئەوەشدا، خەلک بۆ
ببرکردنەووە لە شتەکان تواناو ئارەزوو پەيدا دەکەن.
گومانپەيداکردن لە دەسەلات زێدە بوو، ئاراستەکان
دەربارەي زۆر بابەت گۆرانيان بەسەرداهات.
لەوانەيە بەجۆريک هێواشە، لەوانەيە ساردوسپريش
بێ، بەلام ديارە و گرنگە. ئايا بايي ئەووە خيراپە کە
جياوازي بەرچاو دروست بکا لەوہي لە جياھان
دەگوزەرئ؟ ئەمە پرسیکي ترە. با نموونەيەکي باو
بپيننەووە: بەيني ئاشکراي نيوان پەگەزەکان. لە
سالاني شەستەکان ئاراستەي پياو و ژن تا پاددەيەکي

زۆر، لە شتی وەکو "بەها سەربازىەکان" و "هەستى
 نەخۆشىنامىزى دژى بەکارهێنانى هیز"
 لەیەكدهچوون. كەس، نە پیاو نە ژن، تا سەرەتای
 شەستەکان گىرۆدەى ئەو هەستە نەخۆشىنامىزە
 نەبوو. كاردانەوەكان وەك یەك بوون. هەمووان
 لەسەر ئەو پايە كۆكبوون كە بەكارهێنانى توندوتیژی
 بۆ دامرکاندنەوێ خەلك لەوێ كاریكى دروست بوو.
 بە تێپەرپوونى كات ئەو گۆرا. هەستى نەخۆشىنامىز
 هەلكشا، لەهەمانكاتیشدا نێوانەكەش فراوانتر بوو،
 ئێستا زۆر گەورەیه. بە گۆیرەى پاپرسیەكان،
 نزیكەى بیست و پێنج لەسەدە. چى پوویدا؟ ئەوێ
 پوویدا ئەوێهەندى شێوێ بزووتنەوێ
 جەماوەرى نیمچە-پێكخراوێهەیه كە ژنان چوونە
 ناوى-بزووتنەوێ فیمینیستى. پێكخستن كاریگەرى
 خۆى هەیه. پێكخستن مانای ئەو دەگەیهنێ كە تۆ
 ووریایت لەوێ بەتەنها نیت و خەلكى تریش هەیه
 وەك تۆ بىر دەكەنەوێ. تۆ دەتوانى دیدوبۆچوونى
 خۆت بەهیزتر بكەیت و زۆرشت دەربارەى

بیرکردنه‌وهی خۆت و بیروباوه‌پی خۆت فیر ببیت. ئەوانه بزووتنه‌وهی نافه‌رمین، وه‌کو ئەو ڕێکخراوانه نین که به‌ فۆرم و ئەندامیه‌تی کار ده‌که‌ن، به‌ لکو ته‌نها خولیايه که گردبوونه‌وه‌و هامشۆی خه‌لکی له‌گه‌ڵ یه‌کتر تێدایه. ئەوه‌ش کاریگه‌ری زۆر دیاری هه‌یه. ئەوه‌یه ترسی دیموکراسی: ئەگه‌ر ڕێکخراوه‌کان بتوانن گه‌شه بکه‌ن، ئەگه‌ر خه‌لک چیترو وه‌کو سیکۆتین به‌ کورسی میتروۆکان وه‌نه‌نوسین، له‌وانه‌یه ئەو هه‌موو بیروپا جوانه له‌ ناو مێشکیاندا سه‌ره‌له‌ببات، وه‌کو هه‌ستی نه‌خۆشینامیزی دژی به‌کارهێنانی هیزی سه‌ربازی. ئەوه‌یه ده‌بی چاره‌سه‌ربکری، به‌لام چاره‌سه‌ر ناکری.

نمایشی دوژمنان

له‌بری ئەوه‌ی باسی شه‌پی پابردوو بکه‌ین. لیمکه‌رین با من باسی شه‌پی داها‌توو بکه‌م، چونکه هه‌ندێ جار له‌بری ئەوه‌ی ته‌نها له‌ کاردانه‌وه‌دابیت، له‌

ئامادەباشىدا بېيت سوۋدى ھەيە. ئۆستە لە ۋلاتە
يەكگرتوۋەكان پەرەسەندىكى جياۋاز بەرپۇتە دەجىت.
ئەۋىش يەكەم ۋلات نىيە لە جيھان كە ئەمەي كردي.
گىروگرفى كۆمەلەيەتى و ئابوروى و ناوخۇ لە
زۆربوۋندايە، لە راستيدا، كارەساتن. كەسيك لە
دەسلەتلداران نىيە كە نيەتى ھەبى شتيك بۇ ئەۋە بكا.
ئەگەر سەيرى پروگرامە ناوخۇيەكانى حكومەتەكانى
دە ساللى راپردوو بكەي-بە ئۆپوزسيۇنى
ديموكراتەكانيشەۋە- ھىچ پيشنيازيكى جددى
دەربارى گىروگرفتە قوۋلەكانى تەندروستى،
پەرۋەردەۋ خويندن، بيمالى، بيكارى، تاوان،
زۆربوۋنى ژمارەي تاۋانباران، بەنديخانەكان، خراپى
بارى ژيان لەگەرەكە لاجەپەكان-ھەموو ئەۋ زنجيرە
گىروگرفتە نىيە. ھەموو دەربارى ئەۋانە دەرزانن،
ھەمووشيان بەرەۋ خراپتر دەچن. تەنها لەۋ دوو
ساللى كە جورج بۇش ھاۋتە سەر دەسلەتل، سى
مليۇن مندالى تر كەۋتنە ژير ھىلى ھەژارى. قەرەزەكان
سەردەكەون، ستاندەرى پەرۋەردە و خويندن

دادەبەزى، كرى بۇ زۆربەى دانىشتوان گەپراوئەتەو
 ئاستى كۆتايىيەكانى سالانى پەنجا، كەسىش بۇ ئەو
 ھىچ ناك. لە كەشوھەواى وادا پىئويستە مېگەلە
 سەرلىشىئاوئەكە لاپى بىكەى، چونكە ئەگەر دەستيان
 پىكرە ھەست بەو بىكەن لەوانەيە نارازى بن، چونكە
 ئەو ئەوانن باجەكەى دەدەن. لەوبارەدا تەنھا
 سەيركردنى زنجىرە تەلەفزيۇنيە گالئەجارپەكان و
 خولەكانى فوتبۇل بەس نيە، پىئويستە ترسى
 دوژمنانيان بخەينە بەردەم. لە سالانى سىيەكان،
 ھىتەر خەلكى خۇى لە جولەكە و قەرەجەكان
 دەترساند. پىئويستە ئەوان لەناو بىبەيت بۇ ئەوئەى
 خۆت بپارىزىت. ئىمەش پىگاي خۇمان ھەيە. لە دە
 سالى پابردوودا، ھەر يەك—دوو سال جارېك ديويك
 خولقيندراوئەكە پىئويست بكا ئىمە لە دژى ئەو خۇمان
 بپارىزين. ھەموو كاتىكىش يەكېك لەو ديوانە ئامادە
 و بەردەست بوو: روسىيەكان. تۆ ھەركات دەتتوانى
 روسىيەكان بىئنيەپىشەوئەكە پىئويست دەكا خۆتيان
 لى بپارىزى. بەلام ئەوان وەكو دوژمن چىتر ئەو

پەۋنەقەى جارانىان نەماۋە. پۇژبەپۇژىش
 بەكارھىنانى ئەۋان دژۋارتى دەبى، بۆيە پىۋىستە ھى
 تر ئامادە بىكەيت. لە راستىدا، خەلك بە ناھەق
 پەخنەيان لە جۇرچ بۇش دەگرت، بەۋەى ناتۋانى
 بۇيان پوۋنېكاتەۋە كە كى لە راستىدا ئەۋان
 دەجولتېنىت. ئەۋە زۇر نادادپەرۋەرانەيە. بەر لە
 ناۋەراستى ھەشتاكان، لەۋ كاتەى تۇ لە
 خەۋدابوۋىت، ھەرئەۋەندە بەسبوۋ قەۋانەكە
 لىبىدەيت: ۋا پوسىيەكان ھاتن. بەلام ئەۋ ئەۋەى
 لەدەستچوۋ و پىۋىستە يەككىكى نۇى دروست بكا،
 ھەرۋەك چۇن دەزگاي پىگان بۇ پەيۋەندىە كىشتىەكان
 لە ھەشتاكان كرى. ئىتر ئەۋە تىرۋرى نىۋدەۋلەتى،
 قاچاخچى ماددە ھۇشبەرەكان، عارەبە شىتەكان و
 سەدام حوسىن، ھىتلەرى نۇى: ۋا خەرىكە
 دەسبەسەر جىھان دادەگرىت. تۇ ئەۋانەت ھەموو
 ھەيە و يەك لە دۋاي يەك بىانھىنە. دانىشتۋان
 دەرستىنى، دەتۇقىنى، ۋايان لىدەكەى كە لەترسان
 خۇيان خەشار بدەن. بەمجۆرە تۇ سەرکەۋتىكى

گه وره به سهر گرینادا، په نهما یان هه ندی له شکرې
 جیهانی سیټهم- که بهر له ووی ههر چاویان لی
 سوور بکه یته وه ده توانی ته فروتونایان بکه ی -
 به ده ستنی، ههر نه ووش بوو که پرویدا. نه ووش
 سرویه کی خوشیمان بو ده گه پینته وه. نیمه
 له دواساته کاندای خومان پاراست. نه وه پیکاریکه که
 ده توانی به هوپه وه میگه له سهرلیشیاوه که به
 دوور بگری له ووی به ناگا بیته وه و تیگا که له
 راستیدا چی له چوارده وری نه و پرووده دات،
 لییانگه پری با په رته وازه بن و کونترول کرابن.

زور له وده چی ئامانجی دادی کوبا بیت. نه ووش
 پیوستی به به رده وامبوونی شه پری نابووری
 نایاساییه، یان له وانه یه دیسان باسی شه پری
 تیروری نیوده وله تی نایاسایی بیته وه گوره پان.
 گه وره ترین هه لمه تی تیروریزی نیوده وله تی تا

ئىستا ئەۋەبوو كە لەژىر ناۋى مۇنگووز²⁰
 لەسەردەمى كەنەدى ئەنجام درا. ئنجا پاشان
 ئەۋكردارەنى بەدۋاي ئەۋەدا ھاتن دژى كوبا. ھىچ
 شتىك بەۋە بەراورد ناكرى مەگەر شەپى دژى
 نىكاراگوا نەبى، ئەگەر تۆ بەۋ بلىي تىرۆرىزم. بەلام
 دادگاي نىۋەدەۋلەتى ئەمەى ۋەك دوژمنكارى
 بۆلىنكرد. ھىرشى ئايدىۋلۇجى ھەردەم ئامادەيە
 بۆئەۋەى بېيتە بابەتى دروستكردى دىۋىكى ۋەھمى و
 پاشان ھەلمەتى لەناوبردى ئەم دىۋە. بەلام تۆ
 ناتۋانى ئەم ھەلمەتە ئەنجام بدەيت ئەگەر ئەۋ
 بتۋان جارىكى تر بەگۇتداجىتەۋە. چونكە ئەمە زۆر
 ترسناكە. بەلام ئەگەر تۆ دلىي كەئەۋان لەناو
 دەبردېن، لەۋانەيە ھىرشى بكەينە سەر و لەناۋى
 بېەين و جارىكى دى سروەيەكى ترى خۇشىمان
 بېتەۋەبەر.

²⁰نۇپراسىۋنى مۇنگووز: نۇپراسىۋنىكى سى ناى ئەى نەمەرىكايى بوو
 لەسالى 1962 بۆ لادانى سەرۋكى كوبا فېدېل كاسترو لە دەسەلات نەنجامدرا.

هەلزارىنى دىدو پۇچوون

ئەو ۱986 يىلى ماۋەيەك بەردەوام بوو. لە ئەياري 1986 يىرىمەريەكانى زىندانىەكى كوبايى، ئەرماندۇ فالادىرن²¹ بىلاۋكرايەو. بەخترايى بوو بە باسوخواسى راگەياندىنەكان. لىرە چەند نموونەيەك وەك خۇي دەنووسمەو. راگەياندىنەكان دانپىدانانەكانى ئەويان وەسفىرد كە "پاپۇرتى حاشاھەلنەگرە لەسەر سىستەمىكى بەرفراوانى ئەشكەنجەو زىندان كە كاسترو²² بۇ سزادان و سىپىنەوئى نەيارە سىياسىيەكانى" پەيپەوى دەكا، ئەو "پاپۇرتىكى ويژدانەئىن و لەياد نەچوۋە" ھى "زىندانە نامرۇيىيەكان" ئەشكەنجەدانى نامرۇفانەيە، [ھەرۋەھا] تۆمارىكى توندوتىژى دەۋلەتە [لەئىر] حوكمى يەككىكتىر لە پىاوكوژانى ئەم سەدەيە، كە لە

²¹ ئەرماندۇ فالادىرن (1937 ز). چالاکوانى كوبايى، لە 1960 لەلەين حوكمەتى كاسترو گىرا. لە 1982 بە ھەلى راستىمخۇي فرانسوا مېتيران نازاد كرا و پەنای برده بەر نەمەريكا و رەگەزنامەى نەمەريكاى وەرگرت.
²² فېدل كاسترو (1926-2016 ز). سەركى كوبا لە نىوان (1959-2006 ز)

كۆتاييدا بۆمان دەرکەوت، لە ڤىگای ئەم کتیبەو
 "جۆرىكى تازەى لە زۆردارى داھىناو کە
 ئەشکەنجەدانى بە بەرنامەى کردۆتە مىکانىزىمىک بۆ
 کۆنترۆلکردنى کۆمەلگا" لە "ئەو دۆزەخەى کە
 کوبايە" کە {فالادىرزى}ى تىدا دەژيا. ئەم نمونانە
 لە پۆژنامەکانى واشنتۆن پۆست و نيۆيۆرک تايمز
 وەرگىراون کە لە بىداچوونەوہى کتیبەکە
 نووسىويانە. کاسترۆ وەکو "دىکتاتۆرىكى تاوانبار"
 وەسفکراوہ. تاوانکاریەکانى لەم کتیبە ئاشکرا کراون،
 لە ئەنجامدا "تەنھا بىرمەندە کالڤام و بىتەستە
 پۆژئاوايىەکان بەرگرى لەم دىکتاتۆرە دەکەن" بە
 قسەى واشنتۆن پۆست. ئەمە بخەرە ياد کە ئەمە
 تەنھا راپۆرتى يەک پياو بوو، با وادابنىين ھەمووى
 راستە. با ھىچ پرسىارىک قىت نەکەينەوہ کە لەيەک
 پياودا پروویداوہو دەلى ئەشکەنجە دراوہ. لە
 بۆنەيەكى کۆشكى سىپى بۆ بەرزپاگرتنى پۆژى مافى
 مروف، ئەو پياوہ لەلایەن رۆنالډ رىگان لەسەر
 ئازايەتى و بەرگەگرتنى ترسوئۆقاندنى ئەم

ديكتاتور زالمه خويندې ژه كوباييه بابه خي پيدرا. پاشان كرايه نوينه ري ولاته يه كگرتووه كان له كومسيوني مافي مروفي سر به نه ته وه يه كگرتووه كان، له وي تواني له بهرگري كردن له حكومه ته كانى سلفادور و گواتيمالا خزمه تى بهرچاو پيشكهش بكا، له برى تاوانباركردنيان به تاوانى نه وه نده كه وړه كه به بهر اورد به وانه، نه وه به سر خوي هاتبوو هره يچ نه بوون. نه وه نه و پيگايه كه شته كانى پي له جيگاي خوي داده ندرئ.

نهمه نه يارى 1986 بوو. نهمه گرنك بوو و شتيكت دهرباره ي دروسكردنى كودهنگى بوو پوون دهكاته وه. له ههمان مانگدا، نه ندامه پزگار بووه كانى گروپى مافي مروف له نيلسالفادور- سهر كرده كان كوژران- گيران و نه شكه نجه دران، له ناوياندا هيربهرت ناناي²³

²³ هنريزيرت ناناي (1954-1987 ز). سروزكى كومسيوني مافي مروفي نيلسالفادور، له 1986 باند كرا، له بندينخانه تواني راپورتي گرنك لاسر پيشنلكاريه كانى مافي مروف له لايمن حكومتي نيلسالفادور بنيز ته وه درموه. له 1987 له پرؤسميكى نالوگوري زيندانان نازاد كرا و پاشان له ههمان سال له نزيك مالمكى خوي تيرور كرا.

هه‌بوو، که سه‌رکردی گروپه‌که بوو. ئەوان نێردرا نه
 زیندان-زیندانی لائیسپێژانزا (هیاو). به‌لام که
 له‌زیندانیش بوون به‌رده‌وامیان به‌کاری مافی مرۆف
 دهدا. ئەوان پارێزهر بوون، ئەوان به‌رده‌وامبوون له
 وه‌رگرتنی ئیفا ده. ئەوان 432 زیندانی بوون له‌و
 زیندانه‌دا. ئەوان ئیفا ده‌ی واژوو کراویان له 430
 له‌وان وه‌رگرت که له‌ژێر سویندا وه‌سفی ئەو
 ئەشکه‌نجیه‌یان ده‌کرد که ده‌ره‌قیان کراوه،
 ئەشکه‌نجیه‌دانی کاره‌بایی و تاوانی دی، له‌وانه
 له‌یه‌ک که‌یسدا، ئەشکه‌نجیه‌دانه‌که له‌لایه‌ن مێچه‌ریکی
 ولاته‌یه‌که‌رتوو ده‌کان به‌جلوبه‌رگی سه‌ربازی بووه که
 به‌جوانی وه‌سفی کرابوو. ئەمه‌ شایه‌دیه‌کی بێ
 پێچوپه‌نا و گشتگیری نا‌ئاساییه، ناوازه‌یه له
 خسته‌نه‌پووی که چ له‌ ژوو ره‌کانی ئەشکه‌نجیه‌دان
 ده‌گوزه‌را. ئەو راپۆرت له 160 لاپه‌ره‌یه‌یه که شایه‌دی
 واژوو کراوی زیندانیه‌کانه له‌ زیندان دزه‌یکرده‌وه‌وه
 له‌گه‌ڵ شریتیکی قیدیۆ که خه‌لک له‌ زیندانه‌که‌دا
 پیشانده‌دا له‌وکاته‌ی ده‌رباره‌ی ئەشکه‌نجیه‌دانیان

شايدى دەدەن. ئەمە لەلايەن تىمىكى
 كارېسپېردراوى نىۋان ئايىنەكان لە دەقەرى مارىن
 (شارىكى ئەمەرىكايە لە كاليفۇرنىيا-ۋ) بىلاۋكرايەۋە.
 پۇژنامە نىشتىمانىيەكان و كەنالە تەلەفزيۇنىيەكان
 رەتبان كىردەۋە ئەۋە پومال بىكەن. وتارىك لە
 پۇژنامەى ناوخۆيى دەقەرى مارىن، سانفرانىسىسكو
 ئىگزامىنەر، بىلاۋكرايەۋە، وايزانم ھەر ئەۋە
 بىلاۋكرايەۋەۋە بەس. كەسى تر بەلای دا نەچۈۋ. ئەمە
 لەسەردەمىك بوو كە زۆرتر لەۋ "بىرمەندە كالغام و
 بىتھەستە پۇژئاۋايىانە" بىياھەلدانىيان بۇ جۇن
 دىۋارت و پۇنالدى رېگان واژوو دەكرد. ئانىا نەبوۋە
 جىگىلى نرخیپىدان و بايەخ. لە پۇژى مافى مۇۋف
 داۋەت نەكرا، نەشكرا بە ھىچ. ئەۋ لە پىرۇسەيەكى
 ئالوگۇپى زىندانىيان ئازاد كرا و دوايىش كوژرا،
 رېگىلى تىدەچى لەلايەن ئەۋ ھىزە ئاسايشانەى كە
 لەلايەن ۋلاتە يەكگرتوۋەكان پالېشتى دەكران
 كوژرابى. زانىارى زۆر كەم دەربارەى ئەۋە
 بىلاۋكرايەۋە. راگەياندەكان ھەرگىز نەيانپىرسى كە

ئاخۇ دەرخستنى ئەو تاوانانە-لە برى
پەردەپۇشكردىيان و بىدەنگكردىيان- لەوانەبوو كە
ژيانى ئەويان لەمردن رزگار كردبووايه.

ئەمە شتىكت دەربارەى شىۋەى كاركردنى
سىستەمىكى باش بۇ دروستكردنى كۆدەنگى پىدەلى.
بە بەراورد لەگەل ھەلمالىنەكانى ھىربەرت ئانايا لە
ئىلسالقادۇر، بىرەوەرەكانى قالادىرز دەنكە تۆۋىكە
لەتەنىشت چىايەك. بەلام تۆ كارىكت ھەيە دەبى
بىكەيت. ئەمە بەرەو شەپى داھاتوومان دەبات. من
پىششىنى دەكەم، تا كردهو سەربازىەكەى داھاتوو
دەسپىدەكات، زۆرىترمان لەو چىرۆكانە گوى لىدەبى.

چەند تىببىنىەك دەربارەى ئەمەى دوايى. با بىينە سەر
ئەو. با من لەو لىكۆلىنەوہى زانكۆى ماساشوتس
دەسپىبىكەم كە پىشتر ئاماژەم پىدا. چونكە چەند
دەرەنجامىكى گرنگى تىدايە. لە لىكۆلىنەوہەكە خەلك
پرسىارىان لىكرا كە ئايا ئەوان رايان وايە كە ولاتە
يەكگرتووەكان بۇ كۆتايىيەتەن بە داگىركارى

نایاسایی و پیشیئکردنی مافی مرؤف پیویسته به
 زهبری هیز بهشداری بکات. به پیژهی دوو بو
 یهک، خهئک له ولاته یهکگرتووهدکان لهوباوهپهبوون
 که بهئ پیویسته ئهوه بکهن. پیویسته هیز
 بهکاربینن لهکهیسی داگیرکاری خاک به شیوهیهکی
 نایاسایی یان پیشیئکاری مافهکانی مرؤف. ئهگەر
 ولاته یهکگرتووهدکان ئهم رایانهی لهبهرچاو
 بگرتباهه، پیویستبوو ئیلسالفادۆر و گواتیمالا و
 ئیندۆنیزیا و دیمهشق و تیلئهئیف و کئپ تاوان و
 تورکیا و واشنتۆن و زۆر ولاتی تریش بۆردومان
 بکهین. ئهوانه ههمووی کهیسی داگیرکاری نایاساییین
 و دوژمنکاری و پیشیئکاری مافهکانی مرؤفن. ئهگەر
 تۆ راستیهکان دهربارهی ئهو نموونانه بزانیته، باش
 دهزانی که تاوان و دوژمنکاریهکانی سهدام حوسین
 زۆر به ئاشکرا لهم نموونانهیه. بهلام له هر ههموان
 خراپتر نیه. ئهدی بۆچی کهس نهگهیشه ئهو
 ئهنجامه. هۆیهکه ئهوهیه که کهس نایزانی. له
 سیستهمیکی پروپاگهندهی باش کارکردودا، که من

به‌کاریش ده‌هیندری بۆ هیرش کردنه سەر به‌شه‌کانی
 دیکه‌ی لوبنان. له‌وه‌ته‌ی ساڵی 1978، لوبنان داگیر
 ده‌کری، شاری بیروت بۆردومان ده‌کری، نزیکه‌ی
 20,000 که‌س کوژراون، 80% یان خه‌لکی سفیل
 بوون. خه‌سته‌خانه‌کان تیکه‌ده‌دری، په‌شه‌کوژی،
 راوپووت و دزی و جه‌رده‌یی زۆر ئه‌نجام ده‌دری.
 ئه‌مانه‌ هه‌مووی ئاساییه، وڵاته‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کان ب‌شتی
 ده‌گری. ئه‌مه‌ یه‌ک که‌یسه‌. ئیوه‌ هیج‌تان
 له‌راگه‌یانده‌نه‌کان ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ نه‌بینی یان هه‌ر
 گفتوگۆیه‌کتان نه‌بیست ده‌رباره‌ی که‌ ئایا ئیسرائیل و
 وڵاته‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کان پ‌یویسته‌ بریاری ئه‌نجومه‌نی
 ئاسایشی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کان ژماره‌ 425 و
 بریاره‌کانی دوا‌ی ئه‌وه‌ ج‌یبه‌ج‌ی بکه‌ن. که‌س داوا‌ی
 نه‌کرد تیله‌فیف بۆردومان بک‌ریت، که‌چی به‌ پ‌یوه‌ری
 دوو له‌ سەر سی‌ی دانیش‌توان، ده‌بوا‌یه‌ ئه‌مه‌مان
 بک‌ردبا‌یه. له‌ کۆتاییدا ئه‌مه‌ داگیرکارییه‌کی نایاسایی
 و پ‌یش‌ل‌کردنیکی خراپی مافه‌کانی مرۆفه‌. ئه‌مه‌ ته‌نها
 یه‌ک که‌یسه‌. که‌یسی زۆر خراپ‌تریش هه‌یه‌.

داگیرکاری ئىندونىزىيا بۇ تەيمورى پوژىھەلات كە
 نىزىكە 200,000 كەسى تىدا كوژراوۋە. ئەمانە
 ھەموۋى لەلەي ئەو شتى لاۋەكىن . ئەوۋە لەلەيەن
 ۋلاتە يەكگرتوۋەكان زۆر بە توندى پالېشتى دەكرا و
 ئىستاش بە پالېشتى دىپلۇماسى و سەربازى ۋلاتە
 يەكگرتوۋەكان بەردەوامە. ئىمە دەتوانىن لە
 ھىنانەۋەي ئەمجۆرە نمونانە ھەر بەردەوام بىن.

شەرى كەنداۋ

ئەۋە پىتدەلېت چۆن سىستەمىكى پروپاگەندەي باش
 كاركدوو كارى خۆي دەكات. خەلك لەو باۋەپەدان
 كاتى ئىمە ھىز دژى عىراق و كۆيت بەكار دىننن ئەۋە
 لەبەر ئەۋەيە كە بەپاستى ئىمە ئەۋ مەبدەئە جىبەجى
 دەكەين كە داگیركارى نىياساىي و پىشلىكردنى
 مافەكانى مروڧ پىۋىستە بە ھىز بەرەنگارى بكرىن.
 ئەۋان ئەۋە نابىنن كە چ دەقەومى ئەگەر ئەۋ
 پىرەنسىيە لەسەر ھەلسوكەۋتى ۋلاتە يەكگرتوۋەكان

جىبەجى بىكرابايە. ئەمە سەركەۋىتىنى پروپاگەندەيە لە
شىۋە مەزىنەكەيدا.

با سەيرى كەيسىكى تر بىكەين. ئەگەر لە نىزىكەۋە
سەيرى رومالى شەپ بىكەي لەۋەتەي ئابى 1990،
ھەست دەكەي چەند دەنگىكى بىر ھەيە. بۇ نىمۋەنە،
ئۆپۈزسىۋىنىكى دىموكراسى عىراقى ھەيە، لە راستىدا
ئۆپۈزسىۋىنىكى زۆر گىرگى و ئازا. ئەۋان، لە تاراۋگە
كار دەكەن چۈنكە نەياندەتۋانى لە عىراق بۇين.
زۆربەيان لە ئەۋروپان. ئەۋان كادىرى بانك،
ئەندازىار، تەلارساز و خەلىكى لەۋجۆرەن. ئەۋان
لەيزانن، دەنگى خۇيان ھەيە و قىسە دەكەن. لە
شۋباتى پابىردو (چاپى يەكەمى ئەم كىتەپە لە 1991
بىلاۋكراۋەتەۋە-و) لەۋكاتەي سەدام حوسەين ھىشتا
بىرادەرى خۇشەۋىست و ھاۋبەشە بازىرگانى جۆرج
بۇش²⁴ بوو، ئەۋان ھاتن بۇ ۋاشىنتۇن، بە گۈيرەي
سەرجاۋەكانى ئۆپۈزسىۋىنىكى دىموكراسى عىراقى، بۇ

²⁴ جۆرج ھىربىرت ۋالىكەر بۇش (1924- ئىستا 94 سالە) سىرۋىكى چىل و
بەكمىنى نەمىرىكا لە ئىۋان سالىنى (1989-1993 ز).

داواى پالېستىي بۇ داواكارىيەكەيان، بۇ عىراقىيىكى
دىموكراسىيى پەرلەمانى. كەس گوئى لىئەنگرتن،
چونكە ولاتە يەكگرتووۋەكان ئەم بابەتەي لەلا گرنگ
نەبوو. لە تۆمارە گشتىيەكان (مىريەكان) ھىچ
كاردانەوۋەيەك نەبوو.

لەوۋەتەي مانكى ئابەوۋە، پىشتگوئىخستنى ئەوان تۆزىك
دژوارتر بوو. لە ئاب لە ناكاو ئىمە لە سەدام
خوسىن ھەلگەپاينەوۋە پاش ئەوۋى سالانىكى
دوورودىرئۆ لەلەي ئىمە لە رىزى پىشەوۋە بوو. لىرە
ئۆبۆزسىۋنىكى دىموكراسى عىراقى ھەيە كە
دىدوبۆچوونى دەربارەي ئەو شتە ھەيە. ئەوان
خۆشحال دەبن كە سەدام خوسىننىك بىبنن
خىكىندراوۋە، چواردەوۋەرى گىراوۋە. ئەو براكانى
ئەوانى كوشتوۋە، خوشكەكانى ئەوانى
ئەشكەنجەداون و ولاتبەدەرى كر دوون. لە ھەموو ئەو
سەردەمانەي كە پۆنالدى رىگان و جۆرج بۆش بە
خۆشەيەوۋە كارىيان لەگەل دەكرد، ئەوان شەپرى زولمى

ئەويان دەکرد. ئەي كوا دەنگى ئەوان لە كۆي بوو؟
 سەيرىكى راگەياندىنى نىشتىمانى بگە و ببىنە چەند
 شت دەربارەي ئۆپۆزسيۆنى ديموكراسى عىراقى لە
 نيوان ئاب تا ئادارى 1990 بىلاوكرائەتەو؟ ناتوانى
 تاكە ووشەيەكيش بدۆزيتەو. ئەو خەتاي ئەو
 نەبوو كە ئەوان دەمچەفت بن. ئەوان بەياننامەيان
 ھەيە، پىتشنىيازى خۆيان ھەيە، بانگەوازو داواكارىان
 ھەيە. كە سەيرىان دەكەي، ئەو دت بۆ روون دەبىتەو
 كە لە بزووتنەو دى ئاشتىي ئەمەريكايى جياوازيان
 نيە. ئەوان دۆى سەدام حوسىنن و دۆى شەپىشن
 بەرامبەر عىراق. ئەوان نايانەوئ و لاتەكەيان كاول
 بىيت. ئەو دى ئەوان دەيانەوئ چارەسەريكى
 ئاشتىيانەيە. ئەوان باش دەيانزانى كە ئەمە دەكرا
 بىتەدەست. بەلام ئەو تىروانىنە ھەلەكەيە، كەواتە
 ئەوان لە دەرەو دى بازنەكەن. ئىمە ھىچمان دەربارەي
 ئۆپۆزسيۆنى ديموكراسى عىراقى نەبىست. ئەگەر
 بشتەوئ شتىك دەربارەي ئەوان بدۆزىەو، سەيرى
 رۆژنامەي ئەلمانى يان بەرىتانى بگە. ئەوانىش زۆر

دەربارەى ئەوان باس ناكەن، بەلام ئەوان ئەوئەندەى
ئىمە كۆنترۆل نەكراون و شتىك دەبىژن. ئەمە
دەسكەوتى گەورەى پروپاگەندەى. يەكەم، دەنگى
عىراقىيە دىموكراتىخوازەكان بە تەواوى دوورخرايەو،
دووەمىش كەس ھەستى بەو نەكرد. ئەمەش گرنگە.
ئەمە بە راستى دانىشتوانىكى باش تەلقىندراوى دەوى
كە ھەست بەمە نەكا، كە ئىمە دەنگى ئۆپوزىيۇنى
دىموكراسى عىراقى نابىستىن و پىرسىيارىش ناكەين
بۆ؟ بۆئەوئەى وەلامە دروستەكە بدۆزىنەو: چونكە
عىراقىيە دىموكراتىخوازەكان دىدوبۇچوونى خۇيان
ھەيە، ئەوان لەگەل بزووتنەوئەى ئاشتى
نىودەولەتيدان، كەواتە ئەوان لەدەرەوئەى باز نەكەن.

با پىرسىيارى ئەو وەربگرىن كە ھۆكارى شەپكە
چىە؟ ھۆ بۆ شەپكە ئامادەكران. ھۆيەكان ئەمانەن:
تاوانباران نابى پاداشت بكرىن و تاوانكارىي پىويستە
بەبەكارھىتانى توندوتىژى بەز لاىبىردى! ئەمە
ھۆكارى شەپكە بوو. لە بنەپەتدا ھىچ ھۆيەكى تر

باس نەكرا. ئايا ئەمە دەكرى ھۆى شەپەكە بى؟ ئايا
 ولاتە يەكگرتووهكان بەدواى ئەم مەبدەئانە يە كە
 تاوانكاران نابى پاداشت بكرىن و تاوانكارى پىويستە
 بە بەكارهينانى توندوتىژى نەھىلدرى؟ من زىرەكى
 ئىوہ ناشكىنمەوہ كە ھەنگاو بە ھەنگاو بە راستىەكان
 دادەچمەوہ، بەلام راستىەكە ئەوہ يە كە ئەو دىبەيت و
 بەيتوبالۆرانە بە دوو خولەك لەلایەن ھەرزەكارىكى
 خويندەوار پەتدەكرىنەوہ. بەلام ئەمە ھەرگىز
 پەتنەكرايەوہ. سەيرىكى راگەياندنەكان بكە،
 شروڤەكارە سياسىيە ليبرالەكان و پەخنەگرەكان و
 ئەو خەلكانەى لە كۆنگرىس شاىەديان دا، بزائە
 كەس پرسىارى ئەوہى وروژاند كە ئايا ولاتە
 يەكگرتووهكان بۆ ئەم مەبدەئانە خۆى بەخاوەن
 دەكا؟ ئايا ولاتە يەكگرتووهكان دژى تاوانكارى خۆى
 لە پەنەما وەستايەوہ و بۆئەوہى ئەم تاوانكارىيە
 لايبا، واشنتۆنى بۆردومان كرد؟ كە داگىركردنى
 نامىبىيا لەلایەن ئەفريكاي باشوور لە 1969 بە
 نياسايى ناسىندرا، ئايا ولاتە يەكگرتووهكان

گەمارۆى خىستە سەر خوارىن و دەرمان؟ ئايا شەپى
 كرد؟ ئايا كىپ تاۋنى بۆمباران كرد؟ نەخىر، بەلكو
 بىست سالى "دىپلوماسىيەتى كرى" جىبەجىكرد. كە لەو
 بىست سالىدا ئەو باشەش نەبوو. بە تەنھا لە
 سەردەمى رېگان-بۆش نىزىكەى ملىۋن و نىۋىك
 خەلك لە ولاتانى دەوروبەرى، لەلایەن ئەفرىكاي
 باشوور كوژران. ئەۋەى لە ئەفرىكاي باشوور و
 نامىبىيا پروپاندەدا ھەر باس مەكە. ئەمە بە ھىچ
 جۆرىك وىژدانى ناسكى ئىمەى نەجولاند. ئىمە ھەر
 لە "دىپلوماسىيەتى كرى" خۇمان بەردەوام بوۋىن تا
 بە پاداشتىردنى تاۋانكاران كۆتايىمان پېھىنا. ئەۋان
 گەرەترىن بەندەرى نامىبىيان پىدرا و بە بىانوۋى
 ئاسايشىشيان زۆر دەسكەۋتى تىشىيان دەسكەۋت.
 ئەدى كۈا ئەو مەبدەئەمان كە خۇمانى لى بە خاۋەن
 دەكەين؟ دىسان، ئەمە گەمەى مىندالانە كە باس
 بىكەين ئەۋانە ھۆكارى چۈۋنە ناو شەپكە بوۋىن،
 چۈنكە ئىمە ئەو مەبدەئەنە ناپارىژىن. بەلام كەس
 نەيكرد-ئەمە ئەو شتەيە كە گىرنگە. كەس خۇى

تيكەندە باسى دەرەنجامەكان بىكەت كە بەدوای
 داھاتن: ھۆيەك نەدرا بۆ چوونە شەر. ھىچ.
 سەبەبىك نەدرا بۆ چوونە ناو شەر كە لە دوو
 خولەكدا لەلایەن ھەرزەكارىكى خويندەوار
 رەتنەكرىتەو. ئەمە نىشانەيەكە لە نىشانەكانى
 سىستەمى تۆتالىتارى. ئەمە دەبى بمانترسىنى،
 چونكە ئىمە لە شمولىيەتدا گەيشتوينەتە ئەو ئاستەي
 كە راپېچى شەرمان دەكەن بېئەوھى ھۆيەك ھەبى
 بېشكەشى بكن. ئەو راسىتەكى سەرسورھىنەرە.

بەر لە دەسپىكرىنى بۆردومانەكان، لە ناوەرەستى
 كانوونى دووھ، راپرسىيەكى رۆژنامەي واشىنتۆن
 پۆست- ئەي بى سى پەردەي لەسەر ھەندىك شتى
 گرنگ رامالى: پرسىيار لە خەلك كرا: ئەگەر عىراق
 لە كوئىت كشايەو لە بەرامبەر ئەو ئەنجومەنى
 ئاسايش گرنگى بە كىشەي عەرەبى-ئىسرائىلىي
 بدات، ئايا پشكىرى ئەو دەكەي؟ نزيكەي بە پىژەي
 دوو- بۆ يەك خەلك پشكىرى ئەوھيان كرد.

جيهاننیش هه مووی هه ر وا بیران ده کرده وه به
 ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی عیراقیشه وه. ههروهه
 راپۆرتکراوه که دوو له سه ر سیی دانیشتوانی
 ئەمه ریکا پشتگیری له مه ده کات. واش مەزەندە ده کری
 که ئەوانه ی پشتگیری ئەوه یان کرد وایان
 به بیرداهاتی که ئەوان به ته نها له جيهان
 به مشیوه یه بیر ده که نه وه. به دلنیا ییه وه که سیک له
 رۆژنامه کان نه یگوت ئەمه بیرۆکه یه کی باشه.
 فه رمانه کان له واشنتۆنه وه ئەوه بوون، ئیمه
 پتۆسته دژی "به یه که وه گریدان" بین، واته
 دیپلۆماسی، که واته هه موو خه لک بۆ فه رمانه که
 وه کو ره وه قاز ریزکران و هه موو خه لک دژی
 دیپلۆماسی بوون. هه ولبدن شتیک له رۆژنامه کان
 بدۆزنه وه- ده توانی ستوونیک ی ئەلیکس کۆبیرن²⁵ له
 رۆژنامه ی لۆس ئەنجلۆس تایمز بدۆزیته وه که
 دیبه یتی ئەوه ی کرد له وانیه ئەوه بیرۆکه یه کی باش

²⁵ نطیکساندر کۆبیرن (1942-2012 ز): نووسرو رۆژنامهوانی
 نهمریکایی به رمچلک نیرلعدی، له نووسینهکاندا چه پ بوو، دژی
 سیاسهتی دهر وهی نهمریکا بوو، داوی ریفورمی سیاسی دهمکرد.

بئ. ئەو خەلکەى ئەو پرسیارەیان وەلام دەدایەو
 وایان بیردەکردەو، من بە تەنهام بەلام ئەو ئەوئە
 کە من بپروام پئى ھەيە. وادابنئ ئەوان پەیان پئدەبرد
 کە ئەوان بە تەنھا نین و خەلکى تریش ھەيە کە وەک
 ئەوان بیر دەکەنەو، وەکو ئۆپۆزسیۆنى دیموکراسى
 عێراقى. وادابنئ کە ئەوان دەیانزانى کە ئەمە تەنھا
 خەملاندن نیه، لە راستیدا عێراق پئیشنیازیکی لەم
 شێوەى خستە پروو. ئەمە لەلایەن گەورە بەرپرسانى
 ولاتە یەگرتووکان تەنھا ھەشت پۆژ زووتر ئاشکرا
 کرا. لە 2ى کانونى دووهم، ئەم بەرپرسانە
 پئیشنیازیکی عێراقیان ئاشکرا کرد کە بە تەواوى لە
 کویت بچیتە دەرەو بەرامبەر بەوئە ئەنجومەنى
 ئاسایش کیشەى عەرەب-ئیسرائیل و چەکە
 کۆکۆژەکان باس بکات. ولاتە یەگرتووکان
 دانوستانی دەربارەى ئەم بابەتە تا بە ماوئەیکى
 زۆریش بەر لە داگیرکردنى کویتەو پەتکردەو.
 وادابنئ کە خەلک دەیانزانى کە بەراستى ئەم
 پئیشنیارە لەسەر مێزە و بە فراوانى پالېستى دەکرى

و له راستیدا جوړه ئۆفهریکه که هه موو که سیکی ژیر
 نه گهر بر وای به ئاشتی هه بی وهریده گری، هه روک
 چۆن ئیمه له که یسه کانی تر دا دهیکهین، له و که یسه
 دهگمه نانه ی که ئیمه ده مانه ویت تاوانکاری لابهین.
 وا دابنی که ئه مه ده زاندر، جا بوخۆت ده توانی
 ته خمین بکه ی، به لام من وایداده نیم که دوو له سه
 سییه که ی دانیشتوان زیاد ده بوو بو 98%. ئا ئه لیره
 سه رکه وتنی که وری پروپاگهنده ده رده که وی. له وانه
 نیه هیچ که س له وانه ی که به شداری راپرسیه که یان
 کرد، هیچ شتیک له وانه بزائن که من ئیستا ئاماژم
 پیکردن. خه لک وایانده زانی که ئه وان به ته نهان.
 که واته بویه له توانا دابوو به بی ناره زایی، له گه ل
 سیاسه تی شه ر بدۆمینن.

مشتومریکی زۆر ده رباره ی که ئه گهر که مارۆ سوودی
 هه بی هه بوو. سه رۆکی سی ئای ئه ی (CIA) هات و
 ده رباره ی که ئه گهر که مارۆ سوودی هه بی
 گه توگو یکرد. به لام هیچ گه توگو یه ک ده رباره ی

پرسىيارە سەرەكىترەكە نەبوو: ئايا گەمارۇ كارى
 كرېوو؟ ۋەلامەكە بەلى، تا پاددەيەك كارى خۇي
 كرد- لەوانەيە لە كۆتايى ئاب كرېيتى، يان لە
 كۆتايىيەكانى كانوونى يەكەم. زۆر زەحمەت بوو
 بەدۋاي ھۆكارى تر بگەپتى بۇ پېشنىازەكەي عىراق
 بۇ كىشانەۋە، كە لە كۆتايىدا راست دەرچوون و لە
 ھەندى باردە لەلەيەن لېسراۋە پلەبالاكانى ۋلاتە
 يەكگرتوۋەكان ئاشكراكرە، كە بە "جەدى" و "شايانى
 دانۇستان" باسيان كرد. ئايا گەمارۇكان كاريان كرد؟
 ئايا دەرچەيەك ھەبوو؟ ئايا پىگايەك بۇ
 دەر بازبوون ھەبوو كە لەلەيەن دانىشتوان و ھەموو
 جىھان و ئۆپۇزسيۇنى دىموكراسى عىراقى پەسەند
 بىكرابايە؟ ئەم پرسىيارانە گىفتوگۇيان دەر بارە نەكرە،
 ئەۋە بۇ سىستەمىكى پروپاگەندەي كارا زۆر گىرنگە كە
 ئەمانە گىفتوگۇ نەكا. ئەمە پىگاي بە سەرۋكى
 كۆمىتەي نىشتىمانى كۆمارىيەكان دا كە بلىت ئەگەر
 يەككە لە دىموكراتەكان لەسەر حوكم بوايە، كويت
 ئەمىرۇ ئازاد نەدەكرە. ئەۋ دەتوانى ئەۋە بلى و كەس

له دیموکراتهکان نایئ وهلام بداتهوهو بلی ئهگهر من
 سهروک بوومايه نهک ئهمو بهلکو شهش مانگ بهر
 له ئیستا ئازاد دهکرا چونکه ههلی وا له بهردهست بوو
 که من دهمقوزتهوهو کویت ئازاد دهکرا بیئنهوهی
 دهیان ههزار کهس بکوژری و بیئنهوهی بیئته هوی
 کارهساتی ژینگهیی. هیچ دیموکراتهک ئهمه نالی
 چونکه هیچ دیموکراتهک ئهم ههلویتستی وهرنهگرت.
 هینری گونزالیس²⁶ و باربارا بۆکسر²⁷ ئهم
 ههلویتستهیان وهرگرت. بهلام ژمارهی ئهو کهسانهی
 ئهو ههلویتستهیان وهرگرت ئهوهنده کهم بوون که به
 نهبوو دادهندریئن. له کاتیکیدا که هیچ سیاسیهکی

²⁶ هینری گونزالیز (1916-2000ز)، سیاستکاری نهمریکایی له پارتی
 دیموکرات، نوینهری تهمکساس بوو له کونگریس له نیوان سالانی 1961-
 1999.

²⁷ باربارا بۆکسر (1940- نینستا تهمینی 78ساله)، سیاستکاری نهمریکایی
 له پارتی دیموکرات، سیناتوری کالیفورنیا بوو له نیوان سالانی 1993-2017.
 پیشتریش نهمدامی نهمجومانی نوینهران بوو له نیوان سالانی 1983-1993.

ديموکرات وا ئالى، کلايتن يېتير²⁸ ئازاده که
لېندوانه که ی بدات.

که موشه که کانی سکود ئيسرائيليان بېکا، کهس له
پاگه ياندنه کان هه لهه له ی لېنه دا. ديسان ئەمه
پاستيه کی گرنکه دهر باره ی سيسته ميکی باش
کارکردووی پروپاگه نده. ئيمه له وانه يه بېرسين بۆ
نا؟ له کۆتاييشدا گهنگه شه کانی سه دام حوسين وهک
هه نجه ته کانی جۆرج بۆش باش بوون. ئەوانه چی
بوون؟ با لوبنان به نموونه وهر بگرين. سه دام حوسين
ده لی ناتواني به داگیرکردن پازی بېی. ئەو ناتواني
لېبگه پړ ئيسرائيل به رزاييه کانی جۆلانی سوريا و
پوژ هه لاتى ئۆرشه ليم قووت بدا به پېچه وانه ی
پیکه وتنیکى به تیکرای دهنگه کان له ئەنجومه نی
ئاسايش. ئەو ناتواني بهم داگیرکاریه پازی بېی.
ئيسرائيل له وهته ی 1978، به پېچه وانه ی

²⁸ کلايتن يېتير (1930-2017 ز)، سياستکار و وهزیری نهمريکايی له
پارتی کوماری، سەرۆکی کومیتەى نیشتمانی کوماریەکان له نەنجومەنى
نۆینەران له نیوان سالانى 1991-1992.

برپاره‌کانی نه‌نجومه‌نی ئاسایش باشووری لوبنانی
 داگیر کردووه و رازینابی پتیه‌وه پابه‌ند بێ. له‌و
 ماوه‌یه‌دا هێرشی کرده‌ سه‌ر هه‌موو لوبنان، ئیستاش
 که‌ی هه‌ز بکا لوبنان بۆردومان ده‌کا. نه‌و ناتوانی
 به‌مه‌ رازی ببی. له‌وانه‌یه‌ راپۆرته‌کانی نه‌منستی
 ئینته‌رناشنالی (ریکخراوی لی‌بوردنی نیۆده‌وله‌تی)
 ده‌رباره‌ی کوشته‌اره‌کانی ئیسرائیل له‌ که‌ناری پوژئاوا
 خویندبیته‌وه، نه‌و ناتوانی به‌مه‌ رازی ببی.
 گه‌ماروۆکان ناتوان کاربه‌کن چونکه‌ ولاته‌
 یه‌گه‌رتووه‌کان مافی فیتوۆیان دژ به‌کارده‌ینی. دانوستان
 کارناکا چونکه‌ ولاته‌ یه‌گه‌رتووه‌کان رایانده‌گری، چی
 مایه‌وه‌ جگه‌ له‌ هێز نه‌بی؟ نه‌و زۆر چاوه‌پوانی کرد.
 سی‌زده‌ ساڵ له‌ که‌یسی لوبنان، بیست ساڵ له‌
 حاڵه‌تی که‌ناری پوژئاوا، ئیوه‌ نه‌م مشتومره‌تان
 پێشتر بیستووه‌. تا‌که‌ جیاوازی له‌ نیوان نه‌و
 مشتومره‌انه‌ی پێشوو و نه‌وه‌ی گویت لی‌بوو نه‌وه‌یه‌ که‌
 سه‌دام حوسین به‌ ئاشکرا ده‌توانی بلی سزا‌کان و
 دانوستانه‌کان کاری خۆیان نا‌که‌ن چونکه‌ ولاته‌

يەكگرتوۋەكان بەرەنگارىيان دەبىتتەۋە. بەلام جۇرج
 بۇش ناتوانى ئەمە بلى چۈنكە سزاكان تا راددەيەك
 كارى خۇى كىدوۋە. ھەروھە ھۇى خۇى ھەبوۋە كە
 بىروابكەين دانۇستان كاردەكات-تەنھا لەۋە نەبى كە
 بە ئاشكرا رەتىكرەدوۋە بەردەواميان پېدا، بە پوۋنى
 گوتى، دانۇستان ئىستا ناكى. ئايا ئىۋە كەستان
 دىت لە راگەياندەنەكان ئاماژەى بەۋە كىدى؟ نەخىر،
 ئەمە قسەى بىمانايە. ئەۋە دىسان ھەر ئەۋەيە كە
 ھەرزەكارىكى خويندەۋار بە يەك خولەك ھەستى
 پىدەكا. بەلام كەس باسى نەكرد، نە تىبىنىنۇوسىك
 نە نۇوسەرىكى رۇژنامەيەك. دىسان ئەمە نىشانەى
 كەلتورىكى تۇتالىتارى باشداپىژراۋە. ئەمە ئەۋە
 دەرەخە كە دروستكرەدى كۆدەنگى كاردەكا.

دوا تىبىنى دەربارەى ئەمە. دەتوانىن زۇر نەۋنە
 بىنىنەۋە، ئىۋە دەتوانن بىانھىننەۋە. بىرۇكەى ئەۋە
 ۋەربىگرە كە سەدام حوسىن دىۋىكە ۋە دىەۋى جىهان
 بخاتە بن پكىفى خۇى-كە لە ۋلاتە يەكگرتوۋەكان

خەلک وا دەلێ، مێشکی خەلکیان بەو کونکردووە. ئەو خەریکە ھەموو شتێک ببا، دەبێت ئێمە ببووستین. ئەو چۆن وا بە توانا بوو؟ ئەو ولاتیکی بچوکی جیهانی سییەمە کە ژێرخانیکی پیشەسازی نیە. ھەشت ساڵ عێراق لەگەڵ ئێران لەشەردا بوو، ئێرانی دواى شۆرش، کە زۆربەى ئەفسەر و ھیزە سەربازىەکەى لەدەست دا، عێراق تۆزێک پالېشتى ھەبوو، لەلایەن یەكێتى سوڤیات، ولاتە یەكگرتووكان، ئەوروپا، زۆربەى ولاتە عەرەبىەكان و ولاتە عەرەبىە بەرھەمھێنەرەكانى نەوت. ئەو نەیتوانى ئێران ببەزینیت. كەچى لەناكاو بوو بەو ھیزەى كە دەتوانى ھەموو جیھان داگیر بكا، كەس باسى ئەوەى كرد؟ راستیەكەى ئەمەى، ئەو ولاتیکی جیهانی سییەمە بە لەشكرێك لە جوتیاران. ئێستا وا پەردە لە سەر ئەو لادەدرێ كە بە تەن زانیاری ھەلە دەربارەى شارەدەنى چەكە كیمیاویەكان ھەبوون،.. ھتد. بەلام ئێوە كەستان بینی كە ئاماژە بەو بكا؟ نا. لە راستیدا كەستان نەبینی ئاماژە بەو بكا. ئەمە

نمونه‌ییه. تیئینی بکه که ئەمە تەنها دواى سالیك
 لەوەى هەمان شت دەرەق بە مانوئیل نۆریگا²⁹
 ئەنجام درا. مانوئیل نۆریگا بە بەراورد لەگەڵ سەدام
 حوسینی برادەرەکهى جۆرج بۆش یان برادەرەکانى
 ترى جۆرج بۆش لە بەیجین یان جۆرج بۆش هەر
 بەخۆى، پیاو کوژیکى بچووک بوو. بە بەراورد لەگەڵ
 ئەوان، مانوئیل نۆریگا پیاو کوژیکى بچووکە. خراپە
 بەلام ئەک لەو جۆرە پیاو کوژە جیهانیانەى که ئێمە
 حەزمان لێیانە. کهچى کراپە بوونە وەریک لە جیهان
 مەزنتەر. ئەو ویستی ئێمە تیکبشکێنى، سەرکردەى
 قاچاخچیه‌کانى ماددە ھۆشبەرەکانە. ئێمە پێویست
 بوو دەستوبرد بکهین و لێى بچینه ژوورەو و سەرى
 پان بکهینه‌و. چەند سەد یان ھەزار کەسیک بکوژین،
 دەسەلات بگەڕێنینه‌و و بۆ کەمینه سپیپێستەکان که

²⁹مانوئیل نۆریگا (1934-2017ز)، دیکتاتۆرى پانامایی، لە نیوان سالانى
 1983-1989 حوکمی پانامای کرد، لەسەرتادا لەگەڵ سى نای نەى پەيوەندى
 بەھێزى ھەبوو، پاشان لە داگیرکردنى پاناما لەلایەن ئەمریکاو لە 1989
 ھاتەگرتن و لە ئەمریکا زیندانگرا، پاشان نازاد کرا و نۆیژدرا بۆ فەرمەتساو
 لەوێش زیندان کرا، پاشان گواسترایمە پاناما و لەوێش زیندان کرا و
 ھەر لەوێش مرد.

8% ى ولاتەكە بېكىدىنن و ئەفسەرە ئەمەرىكايىەكان
 لە ھەموو ئاستەكانى سىستەمى سىياسى دامەزرىنن
 بۇ ئەوۋى كۆنترۆلى ھەموو شتىك بىكەن. ئىمە
 دەبوايە ئەو ھەموو شتە بىكەين چونكە لە كۆتايىدا،
 ئىمە بېۋىست بوو خۆمان بپارىزىن ئەگەرنا لەلايەن
 ئەو دىۋە تەفروتونا دەكراین. سالىك دواى ئەمە
 ھەمان شت لەلايەن سەدام حوسىنەوۋە ئەنجام درا.
 ئايا كەس ئاماژەى بەوۋە كرد؟ ئايا كەس باسى
 ئەوۋى كرد كە جى بوو روویدا و چۆن؟ تۆ بېۋىستە
 زۆر بە باشى بەدواى ئەمە بگەرئىت.

سەربىكە ئەمە زۆر جىاوازی نىە لەوۋى كۆمىيۆنى
 كرىيل كردى كە جەماوهرى ئاشتىخوازی
 ھەلگەراندەوۋە بۇ كەسانىك كە ھىستىريا كۆنترۆلى
 دەكردن بۇ ئەوۋى ھەموو شتىكى ئەلمانى تىكبشكىنن
 بۇ ئەوۋى خۆيان لە ھەنەكان بپارىزىن، ئەوانەى كە
 دەستوپلى منداڵە بەلجىكىەكانيان دەپرى. لەوانەيە
 تەكنىكەكە بېشكەوتووتر بى، لەگەل تەلەفزیۆن و

ئەوپارە زۆرى تىيدا بەكاردەھىندى. بەلام ھەر زۆر
وەكو ئەۋەى بېشۋە.

من لەو بېروايەدام، بۇ ئەۋەى بگەرپمەۋە سەر تېبىنىيە
بىنەرەتەكەم، بەراستى ئەۋە ۋا ساكار نىيە ۋ تەنھا
زانبارى ھەلە ۋ قەيرانى كەنداۋ نىيە. پىرسەكە
گەرەترە. ئەۋەيە ئايا ئىمە دەمانەۋى لە
كۆمەلگايەكى ئازاد بژىن؟ يان ئايا ئىمە دەمانەۋىت
لە ژىر چ پاددەيەك لە فۆرمى تۆتالىتارىيە
خۆسەپىنەر بژىن، كە تىيدا مىگەلە سەرلىشىۋاۋەكە
بەراۋىز خراۋە، ئاراستە كراۋە، زەندەقى پژىندراۋە،
سلۆگانى نىشتىمانى دەلئەۋە، لە ژيانى خۆى دلىيا
نىيە، سەرسامە بە سەركرەكەى كە ئەۋيان پاراست
لە فەۋتان، لەۋكاتەشدا كۆمەلى خويىندەۋاران بە
فەرمان، قاز-ئاسا رېزكراۋن ۋ ئەۋ دروشمانە
دووبارەدەكەنەۋە كە لىيان چاۋەپراۋاندەكرى
بىلئەنەۋە، كۆمەلگاش لە ناۋەۋە دەپوخىت. ئىمە لە
كۆتايىدا وەكو ۋلاتىكى مورتەزەقەى جىبەجىكار

دەمىننەو، چاومان دەپىنە خەلکانى دى تا
پارەمان پى بدەن بۆ ئەوۋى جىهان تەفروتونا بکەين.
ئەمانە فرسەتەکانن. ئەو فرسەتەيە كە پىويستە
پووبەپووى ببنەو. وەلامى ئەو پرسىارانە تا
پاددەيەكى زۆر لە دەست كەسانى وەكو ئىوۋو من
دایە.

پۆڭنامە نووسىڭ لە مەريخەوہ

پۇرنامە نووسىچىك لە مەرىخەۋە "شەپى تىرۇر" چۇن پومال بىكىر؟

ئەم دەقە ووتارىكى بوختەكراوى نەعوم چۇمسكى يە كە لە
رىكخراوى ڧىر³⁰ (دادپەرورەرى و ووردمكارى لە راپۇرتدا)
بەبۇنەى سالىادى پازدەمىنى، لە ھۆلى تاون، نىويۇرك لە
22 كانونى دووۋەى 2012 پىشكەشى كىدوۋە.

بابەتىك كە بۇ بۇنەيەكى وەكو ئەمە بگونجى، بە
راى من، ئاشكرايە دەبى ئەو پىرسىارە بى كە ئايا
راگەياندىنەكان چۇن ھەۋالەكانى چەند مانكى
رابدوۋىيان پومال كىدوۋە، بابەتى "شەپى تىرۇر"
ۋەكو پىتى دەگوتىرى، بە تايبەتى لە جىھانى
ئىسلامىدا. لىرەدا كە دەلىم راکەياندىن، مەبەستىم مانا
فراۋانەكەيەتى كە گۇڧارەكانى كۇمىنتارى،

³⁰ ڧىر، رىكخراوى دادپەرورەرى و ووردمكارى لە راپۇرتدا، رىكخراۋىكى
چاۋدىزىكارى راکەياندىنە، لىسالى 1986 لە شارى نىيۇورك دامىزراۋە. خۇى
بە "گروپى نىشتىمانى بۇ چاۋدىزى مىدىا" دەناسىنى. چاۋدىزى ناراستى و
لايىنگىرىي لە مىدىاي نەمىرىكايى دمكات. گۇڧارى مانگانەى نىكىسترا دىرەمكا
كە تايبەتە بە رىمخەگىرىي لە مىدىادا.

شرۆڤەكارى، ديدوبۇچوون و كەلتورى پۇشنىبرى
گشتى لەخۇ دەگرى.

لە راستىدا ئەمە بابەتلىكى گرنگە. ئەم بابەتە بە
شېۋەيەكى پىكوبېك و ناوبەناو لە لايەن دەزگاي فېر
دەخرىتە پۇژەف، ھەرچەندە لە راستىدا بابەتلىكى
گونجاويش نىە بۇ قسە كردن، چونكە لىكدانەۋەى
وورد و دوورودرىژى گەرەكە. بۇيە ئەۋەى من لىرەدا
دەمەۋى بىكەم تىروانىنىكى جىاۋازە و دەپرسەم كە
ئايا ھەۋالەكە چۇن پومال بگرى، لەژىر پۇشنىايى
پرەنسىپە گشتىەكان كە ۋەكو پىنمايى پەسەندن:
پرەنسىپەكانى دادپەرۋەرى، ووردى، پەيۋەندىدارى و
ئەۋانى دىش. با لە پىگاي جۇرە تاقىكردنەۋەيەكى
فىكرى سەيرى ئەم پرسە بكەين. ۋا دابنى كە
بوونەۋەرىكى زىرەكى مەرىخ — دەللىن بوونەۋەرىكانى
مەرىخ نىرن بۇيە منىش بە نىر ناويان دەبەم
(چۇمسكى بۇيە ئەم تىبىنىيە باسدەكا چونكە لە زمانى
ئىنگلىزى بۇ بوونەۋەرىكەى He لە برى She

به‌کار دیتن، له زاری کوردی ناوهراستدا ئهم
جياوازيه به‌دهرناکه‌وئ-و- وادابنن که ئهم
بوونه‌ومره گه‌يشته سکولی راگه‌ياندن هارقه‌رد و
کۆلۆمبيا و له‌وئ هه‌موو ئهم به‌هرانه فير بوو که
ميشکی بالايان پتويسته و له ناخه‌وه‌ش برۆای
پيکردن. ئايا ئهم بوونه‌ومره مه‌ريخيه هه‌والیکی
له‌مجۆره چۆن چاره‌سه‌ر ده‌کا؟

من له‌و برۆايه‌دام ئه‌و به‌وه ده‌سپيڤه‌کات فاکته‌کان
(هه‌قيقه‌ته‌کان) که تيبينيان ده‌کا ده‌نيړي بۆ
گۆزاره‌که‌ی که له سه‌ر مه‌ريخ ده‌رده‌چي . يه‌کيک له‌م
فاکته‌نه ئه‌وه‌يه که شه‌ري دژی تيرۆر له پۆژی 11ی
سپتيتمبه‌ر رانه‌گه‌ياندرا، به‌لکو دووباره
راگه‌ياندرايه‌وه، هه‌مان ئه‌و بالۆره‌يه به‌کاره‌يترايه‌وه
که بيست سال به‌ره‌له‌ئيسا له‌گه‌ري يه‌که‌م
به‌کاره‌ياندرا. ئيداره‌ی ريگان، من دلنيام که ئيوه‌ش
ده‌يزانن، هاته سه‌ر ده‌سه‌لات و راگه‌ياند که شه‌ري
دژی تيرۆر بناغه‌ی سياسه‌تی ده‌ره‌وه‌ی ولاته

يەكگرتوۋەكان دەبىي، "پەتاي تيرۇرى"، ھەرۋەكو سەرۇك ناۋى لىئا، شەرمەزار كرد. چاۋ لەسەر تيرۇرى نىۋدەۋلەتى بوو كە لەلايەن ۋلاتانى لە جىھانى ئىسلامى و لە ئەمەرىكاي ناۋەپراستدا پالپشت دەكرا. تيرۇرى نىۋدەۋلەتى بەۋ پەتايە ۋەسەف كرا كە "دوژمنە بەدكارەكانى شارستانىەت خۇي" بلاۋى دەكەنەۋە، بۇ ئەۋەى "لەۋ سەردەمە نوپىيەدا، بگەرپىنەۋە بۇ سەردەمى بەربەرىەتى". لە راستىدا من دەقى قسەكانى كەسىكى ميانپەرەۋى دەسەلات دەگوازمەۋە، ۋەزىرى دەرەۋە جۇرج شۇلتز³¹.

ئەۋ قسەيەى كە لە پىگانم خواست دەربارەى تيرۇر بوو لە پۇژھەلاتى ناۋەپراست ، ئەمەش سالى 1985 بوو . ئەۋ سالى كە "تيرۇرى نىۋدەۋلەتى" لەۋ ناۋچەيەدا لە لاين سەرنوۋسەرەكانەۋە لە راپرسى سالانەى ئەسۋشپەيتىدپرىس بە ھەۋالى سەرەكى سال داندىرا، ئىتر خالى يەكەمى راپۇرتى ئەۋ

³¹جۇرج شۇلتز (1920- ئىستا 98 سالە)، نابورىناس و سىياسەتكارى ئەمەرىكايى، ۋەزىرى دەرەۋەى ئەمەرىكا بوو لە نىۋان سالانى 1982-1989.

بوونەوەرە مەریخیە ئەو دەین کە سالی 2001 بۆ
جاری دووهم ئەمە بوو هەوالی سەرەکی سالی و
شەپى دۆى تیرۆر هەروەکو جاری پێشوو دووبارە
پاگەیهندرایەو.

زیتیش، پەيوەندیەکی سەیر هەیه؛ هەمان
کەسەکانی جاران دیسان لە پێشەوای
بەرپرسیاریەتیەکان. دۆنالد پامسفیلد لە گەپى
دووهم لایەنى سەربازى لە شەپى دۆى تیرۆر بەرپۆه
دەبا، لە جاری یەكەمیش نێردراوى تاییبەتى رێگان
بوو بۆ پۆژەلاتى ناوەراست بۆ گەپى یەكەمى شەپى
دۆى تیرۆر، بە سالی لووتكەكەش، سالی 1985.
ئەو كەسەى كە تازە چەند مانگێكە دەسنیشانكراو بۆ
ئەوای دیپلۆماسیەتى شەپ لە نەتەوە یەكگرتووەكان
بەرپۆهەبا، جۆن نیگروپۆنتى³²، ئەو كەسەى كە لە
گەپى یەكەم سەربەرشتیاری ئۆپەراسیۆنە

³² جۆن نیگروپۆنتى (1939-ئێستا 79 سالە)، دیپلوماتكارى ئەمریکایی لە
پارتى كۆمارى، بالیۆز و بەریوەبەرى هەوالگری و جیگری وەزیری دەرەو
بوو. رۆلى هەبوو لە ئێتنام و هەندۆراس.

سەربازىيەكانى ولاتە يەكگرتوۋەكانى دەكرد لە
ھندوئاس، كە لە شەپى ولاتە يەكگرتوۋەكان دژى
تيرۆر لە گەپى يەكەمدا بئەكى سەرەكى بوو .

بەكارھيئەتە تۆخى ھيژ

لە سالى 1985 تيرۆريزم لە پۇژھەلاتى ناوەرپاست
ھەوالى سەرەكى بوو، بەلام لەو پۇژگارەدا لە
ئەمەريكاي ناوەرپاست بە پلەى دووم دەھات، لە
پاستيدا شۆلتز وای دانا ئەو پەتايەى لە ئەمەريكاي
ناوەرپاست ھەيە زەنگى ئاگادارکەرەوى ئەوھە.
گيرۆگرفتى سەرەكى، ئەو پوونیکردەو، "ئەو
شۆپەنجەيەيە كە ئەوھەتا ھا لێرە، لەو نيوەگۆيەى
زەويدايە"، ئيمە دەمانەوى لەناويبەين و باشتريشە
ھەر زوو ئەمە بکەين چونکە ئەم شۆپەنجەيە
بەئاشکرا ئامانجەكانى "خەباتى من" ى ھيئەتەر
ھەلگرتوۋە، ئەوھەندەى نەما بوو دەسبەسەر جیھان
دابگرى . لە پاستيشدا ترسناک بوو. خەتەرەكە

ئەۋەندە قوول بوو كە واىكرد لە پوژى ياسا لە سالى 1985، سەرۆك بارى ناكاوى نىشتىمانى پابگەيەنى، چونكە، وەك ئەو گوتى "هەرەشەى نااسايى و زىدەبەدەر بۆ ئاسايشى نىشتىمانى و سياسەتى دەرەۋى ولاتە يەكگرتوۋەكان" ئەم شىرپەنجەيە لەگەل خۆى هەليگرتوۋە- پوژى ياسا، 1ى ئەيار، بە ريكەوت، ئەو پوژەيە كە لە گشت جيهان وەكو پوژى پالېشتى خەباتى كريكارانى ئەمەريكا يادى دەرگىتەۋە، لە ولاتە يەكگرتوۋەكان پشووۋى نەتەۋەپەرستەكانە-.

ئەم بارى ئيمىرجينسيە سالانە نوڧ دەرگرايەۋە تا لە كۆتاييدا شىرپەنجە بنېركرا. وەزىرى دەرەۋى ئەمەريكا ئەمەى پروونكردەۋە كە خەتەرەكە ئەۋەندە گەرە بوو كە تۆ نەتوانى بە ئامرازە نەرمونيانەكان هەلسوكەوتى لەگەل بكەيت، لە ووتارەكەى لە 14 نيسانى 1986 گوتى: "دانۇستان ماناى خۆبەدەستەۋەدانە ئەگەر سىبەرى ھىز لەسەر مېزى

گفتوگۆ ئامادەنەبى، " شۆلتز ئەو كەسانەى شەرمەزار
 كرد كە "بەدواى رېگا ياسايە يوتۇپيايەكان³³
 دەگەرېن، رېگاي وەكو ناوېژيوانى دەرەكى، نەتەو
 يەكگرتووەكان، دادگاي نۆدەولەتى لە كاتىدا
 لايەنى ھىز لە ھاوكيشەكەدا فەرامۆش دەكەن".

ولتە يەكگرتووەكان، لە راستیدا، لە رېگاي ھىزە
 مورتەزەقەكان كە لە ھندۆراس بوون، لە ژىر
 سەرپەرشتى جۆن نىگروېبۆنتى توخمى ھىزى لە
 ھاوكيشەكە بەكار ھىنا، لە ھەمان كاتىشدا لە
 رېگريگردن لە بەكارھىنانى ياسا يوتۇپيايەكان
 لەلایەن دادگاي نۆدەولەتى و ولتەكانى ئەمەريكاي
 لاتىنى سەرکەوتوو بوو، بىگومان شىرپەنجهكە لە
 داگیرکردنى جىهان دوورخرايەو.

پاگەياندن بەمە پازى بوو. تاكە پرسیارىك كە سەرى
 ھەلدا، لە راستیدا تەكتىكى بوو. گفتوگۆيەكى

³³ يوتوپيا، كۆتېپكە لەلایەن توماس مۆر لە سالى 1516 بۆكرامۆتەو (بە
 لاتىنى نووسراو). باسى شارىكى خىيالى دىكا كە ھەموو شتىكى تىدا كەمەل
 بى.

ئاساسىي لە نيوان ھەلۆكان و كۆترەكان ھەبوو. ھەلۆيىستى ھەلۆكان زۆر بە ئاشكرا لە لايەن نووسەرانى گۆڧارى نيو-رېپەبلىك (4ى نىسانى 1984) دەرېردا. لە ووتارەكانياندا، ئەوان داوايان دەکرد كە ئىمە لە ناردنى ھاوكارىيە سەربازىيەكان بۆ "فاشىستە لاتىنىيەكان بەردەوام بىن، بى ئەوھى گوئ بەو بەدرى كە چەند كەس دەكوژرىن" چونكە "پېشترىتى بالاي ئەمەريكيەكان لە پېتش مافەكانى مروفى سلفادورىيەكانە" يان ھى ھەر جىگايەكى تر لە ناوچەكە، ئەمە ھەلۆكانن. ھەرچى كۆترەكان بوون، لە لايەكى تردا گەنگەشەى ئەوھيان دەکرد كە ئەم رېگايانە كارى خۆيان ناكەن، ئەوان پېشنيازى رېگاي ئەلتەرناتىفيان دەکرد بۆ ئەوھى نىكاراگوا، شىرپەنجەكە، بگەپىندىتەوھ بۆ "مۆدىلى ئەمەريكاي ناوھراست" و جىبەجىكردى "ستاندارە ھەرىمىيەكان" بەسەرىدا. من لىرە لە پوژنامەى واشىنتۆن پۆست دەخوازمەوھ (14ى ئازارى 1986، 19ى ئازار 1986). مۆدىلى ئەمەريكاي ناوھراست و

ستانداره هەریمیەکان مۆدیلى دەولەتە تیرۆرکارەکانى
ئىلسالقادۆر و گواتیمالا بوو، كە لەو كاتەدا كوشتار
و ئەشكەنجەدان و خاپوورکردنیاں ئەنجام دەدا،
پێویست ناکا من لیڤرە وەسفیان بكەم. بۆیە ئێمە
پێویستە نیکاراگواش بگەڕێنینەووە سەر مۆدیلى
ئەمەریكای ناوەراست، ئەمە بە گوێرەى رای
كۆترەكان.

ووتارەكانى دیدوبۆچوون و سەرنووسینەكان لە
پۆژنامە نیشتمانیەكان لەسەر ئەم بابەتە بە سەر
دوو بەرە دابەشبوون، پەنجا بە پەنجا لە نێوان
هەلۆكان و كۆترەكان. هەندى لادان هەبوون، بەلام
ئەوان لە ئاستى هەلەى ئاماریى پتر نەبوون.
كەرەستەى چاپکراو هەیه، ئەگەر ئێوە دەتوانەوێ
چاویان پێدا بخشیننەووە. لە دەفەرە سەرەکیەكەى
دى، كە لەو كاتەدا پەتاكەى ئێدا بلاو دەبوو، لە
پۆژەلاتى ناوەراست، بەیەكچوونى زۆر لەو زياتر
هەبوو.

همان شهر، ئامانجى جياواز

بېنگومان ئەم بوونەوهره زيرەكەى مەريخ گرنگىهكى
زۆر بەم ميژووو زۆر هاوچەرخە دەدات، لە راستيدا
لەگەل دانەبرانيكى زۆر ئاشكرا، لاپەرە يەكەمەكان لە
سەر مەريخ ئەو پاپۆرتدەكەن كە ئەو پرسەى بە
شەپى دژى تيرۆر دەناسرى، لە لايەن همان
پياووەكانى جاران، دژى ئامانجى زۆر ويكچوو،
ديسان راگەيەندرايهو، هەرچەندە باسى ئەووش
دەكا كە همان ئامانجى جارانش نەبوون.

بەرە بەدكارەكەى دژ بە شارستانیەت لە سالى
2001، كاتى خۆى لە سالى 1980 تىكۆشەرى
ئازادى بوون و لە لايەن همان ئەو هیزە تايبەتیه
راهيانان پێدەكرا كە ئیستا وا كۆنبەكون لە
ئەشكەوتەكانى ئەفغانستان بە دواياندا دەگەڕین،

ئەوان لە گەپى يەكەمى شەپى دژى تيرۆر ھاوخەبات
بوون و زۆر بە چوستى شانبەشانى بەشەكانى دىكە
شەپى تيرۆريان دەکرد.

خۆ ئەوان ئەجىنداي توندپەوى خۆيان نەشاردبوو
كە بيشتر لە 1980 دەستيان پيكر، ئەوكاتەى
سەرۆكى مىسريان كوشت و بەردەواميشن. هيرشه
تيرۆريستىەكانى لە ناو روسيا ئەنجامدران كە
بەشىكن لەو ئەوەندە بەهيز بوون كە بوو بە ھۆى
ھەلگيرسانى شەپىكى پانەگەيان دراو دژى پاكستان،
كاتىك پروسەكان لە 1989 لە ئەفغانستان چوونە
دەرەو، ئەم هيرشانە وەستان و ولاتە
كۆربوووەكەيان بۆ لايەنگرانى ولاتە يەكگرتووكان
بە جيتيشت، كە دەمودەست بوون بە كۆمەلكوژ،
ئيغتيسابكار و تيرۆريست، ئەم پوژگارانه بە
خراپترين ماوہ لە ھەموو ميژووى ئەفغانستان
دادەنرئ. ھەر ئەوانكەسان ھاتنەوہ و ئيستا لە
چواردەورى كابول دەسەلاتبەدەستن. بە گويەمى

ژمارەى ئەمپۇى بەيانىانى پۇژنامەى وۆلستريت جۇرنال(22ى كانونى دووهمى2011)، دوو لەو ئەميرانەى شەر واخەرىكن بەرەو ھەلگیرساندنى شەپكى گەرە دەچن، با ھیوا بخوازین وادەرنەچى.

ئەمانە و دەرەنجامەکانیان لە سەر کۆمەلانى خەلکی سیفیلیش چ دەگەینەن، ھەمووی ھەوالی مانشیتی راگەیانندنەکانی مەریخ دەبن. خەلکیکی زۆر کە بیبەشن لە خوارین و پێداویستیە سەرەتاییەکان، ھەرچەندە خۆراک بۆ چەند مانگیگ ھەبوو بەلام بە ھۆی ھەلومەرجەکەووە ناتوانری دابەش بکری، ئەمە دوای چوار مانگ.

ئیمە دەرەنجامەکانی ئەو نازانین، لە راستیدا تاھەتایە نازاندری. چونکە بنەمایەکی فیکری ھەیە کە تۆ بە تیشکی لیژەر ھەلسەنگاندن بۆ تاوانەکانی بوژمن دەکەى، بەلام سەیری ئەوہى خۆت ناکەى- کە ئەمە زۆر گرنگە- بۆیە ئیمە تەنھا دەتوانین کە خەملاندنیکى نادیار بۆ ژمارەى ئەو کەسانەى لە

فیتنامیه‌کان و سلفادۆریه‌کان و ئه‌وانی دی که له‌وێ
به‌جیمان هه‌شتن بکه‌ین .

لادان له‌ هاوشیومی ره‌وشتی

هه‌روه‌ک من ده‌لێم، ئه‌مه‌ ده‌بیته‌ سه‌ردێره‌کانی سه‌ر
مه‌ریخ. هه‌روه‌ها په‌یامیڕیکی باشی مه‌ریخ ده‌یه‌وێ
چه‌ند بیڕۆکه‌یه‌کی بنه‌په‌تی پوونبکاته‌وه‌. یه‌که‌می به‌ر
له‌ هه‌مووان، ئه‌و ده‌یه‌وێ بزانی که‌ تیرۆریزم
ده‌قاوده‌ق چیه‌؟ پاشان دووه‌میان، گونجاوترین
کاردا نه‌وه‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و چیه‌؟ باشه‌، وه‌لامی
پرسیاری دووه‌م هه‌ر چیه‌ک بێ، کاردا نه‌وه‌ی گونجاو
ده‌بی له‌گه‌ڵ هه‌ندێ بنه‌مای ره‌وشتی راست بگونجی.

مه‌ریخیه‌که‌ زوو ئه‌وه‌ ده‌دۆزێته‌وه‌ که‌ ئه‌و پاستیانه‌
چین، هه‌ر هه‌یچ نه‌بی به‌ تیگه‌یه‌شتنی ئه‌و سه‌رکردانه‌ی
که‌ شه‌پیان دژی تیرۆر راگه‌یاند، چونکه‌ ئه‌وان
یه‌کسه‌ر پێمان ده‌لێن، به‌ به‌رده‌وامیش به‌ گوێمان
دا ده‌ده‌نه‌وه‌ که‌ ئه‌وان کریستیانی له‌ خواترسن،

كهواته ئەوان ئىنجىل بە پىرۆز دەزانن، بىگومان ئەوان پىئاسەى "دووپوو" دەزانن وەك چۆن لە ئىنجىل ھاتوو، دووپووكان ئەو كەسانەن كە "ستاندارەكان بەسەر خەلكى تر جىبەجى دەكەن، بەلام لەسەر خۆيان قبوڵى ناكەن".

جا مەريخىيەكە تىدەگا، بۆ ئەوێ ھەرھىچ نەبى بگەيت بە كەمترین بنەماى پەوشتى راست، پىويستە ئىمە برۋابەرەبىنن، لە راستىدا سووربىن لەسەر ئەوێ ھەر كارىك بۆ ئىمە راست بى، ئەوا بۆ خەلكى تىرش ھەر راستە، ئەوێ كە خەلكانى دى دەيكەن ناپاست بى ئەوا كە ئىمەش دەيكەين ناپاستە. ئەو سەرەتاكانى بنەماى پەوشتى راستە. جا ھەر كە مەريخىيەكە ئەو تىگەيشت، ئەو دەتوانى جانتاكانى بپىچىتەو و بگەپتەو بۆ مەريخ. چونكە توێژىنەو كەى ئەو لىرە كۆتايىھات، ئەو ناتوانى يەك پستە بدۆزىتەو، يەك پستە لەناو ئەو ھەموو رومال و شىكردنەو ەيەدا، دەربارەى شەرى دژى تىرۆر

که هەر هیچ نهی نزیك ببیتهوه لهو کهمترین
 بنه‌مایانه. بۆ ئه‌وه، قسه‌کانی من وهرمه‌گرن،
 بۆخۆتان هه‌ولبدن به‌م تاقیکردنه‌وه‌یه‌دا گوزهره‌بکه‌ن
 - من نامه‌وی لێره زیده‌پۆیی بکه‌م- ئێوه له‌وانه‌یه
 ئیستا لێره پرسته‌یه‌ک بدۆزنه‌وه، دهرچوونیک له
 په‌راویزه‌کان، هەر چه‌نده زۆر ده‌گمه‌نه.

سه‌ره‌پای ئه‌وه ، خه‌لك ئه‌و بنه‌مای په‌وشته راسته
 ده‌زانن. ئه‌وه به‌وه لیکه‌ددریته‌وه که لادانیک زۆر
 ترسناکه، که‌واته پێویسته له‌مپه‌ری توندی له
 به‌رامبه‌ر دابندری به‌ر له‌وه‌ی نیشانه‌کانی له‌سه‌ر
 که‌س دهره‌بکه‌وی، هەر چه‌نده زۆر ده‌گمه‌نیشه. له
 راستیدا، ته‌کنیکی ووشه‌سازی هه‌یه له‌ حاله‌تیکدا
 ئه‌گه‌ر یه‌کیک بویری په‌یدا کرد که به‌شداری ئه‌و
 لادانه بکات، به‌شداری لادانیک بکا که "ئیمه
 پێویسته پابه‌ندبین به‌و بنه‌ما په‌وشتیه راستانه که
 ئیمه وای پێشاندده‌ین پێزیان لیده‌گرین". لاده‌ره‌کان
 گونا‌ه‌بارن به‌وه‌ی که پێیده‌گوتری "پێژه‌یی له

ئاكاردا" - كە ماناي وايە پيشنيزى ئەۋەى ئەۋ
 پئەۋرەنەى لەسەر خەلگى تر جىبەجىي دەكەين
 لەسەر خۇمانىشى جىبەجىي بگەين، يان
 "هاوشىۋەي" ئەۋ دەستەۋاژەيەى كە وازانم لە
 لايەن جين كىركپاترىك³⁴ داھىنراۋە بۇ ۋەستاندى
 ترسى ئەۋەى نەۋەك يەككىك بوئىرىي بەۋاداجوون بۇ
 تاۋانەكانى ئىمە بكا، يان ئەۋان تاۋانى
 توندوتىژكردنى ئەمەرىكا ئەنجام دەدەن، يان ئەۋان
 دژەئەمەرىكايىن. كە ئەمەيان بىرۈكەيەكى جوانترە.
 ئەم دەستەۋاژەيە لە شوئىنى تر تەنھا لە دەۋلەتە
 تۆتالىتارىيەكان بەكاردى، بۇ نەۋەنە لە پۈۋسىيە
 پىشۋو، كە دژەسۇفەيتى گەۋرەترىن تاۋان بوو.
 ئەگەر كەسىك بىەۋى كىتېيىك لە ئىتالىا
 بىلاۋبكاتەۋە، گرېمان ناۋى لى بىنى دژەئىتالى، بىئە
 پىش چاۋى خۆت كاردانەۋەكان لە شەقامەكانى مىلان

³⁴ جين كىركپاترىك (1926-2006 ز)، دىپلوماتكار و سىياسەتكارى
 نەمەرىكايى، راۋىژكارى رۇئالدى رېگان بوو، يەككەم ژن بوو پۈستى يالىۋزى
 نەمەرىكا لە نەتمەۋە يەكگرتوۋمەكان ۋەمېگرتى، راى ۋابوۋ پىشتى رژىمە
 دىكتاتورىيەكان بگىردى نەگەر سەرنىشە بۇ نەمەرىكا دروست نەكەن.

و پۆما چۆن دەبن، یان لە ھەر ولایتیک کە ئازادی و
دیموکراسی تێیدا بە ھەند وەردەگیردرێ.

پێناسە یەکێ بە کارنەھاتوو

با وادابنێین کە بوونە وەرە مەریخیە کە باکی بە
شالۆویک لە جێتو و ھەلمەتی ناوێراندن نیە، با
وادابنێین کە ئەو سوورە لەسەر پابەند بوون بە
بنەما پەروەشتیە ھەرە سەرەتاییەکان. ھەر وەکو من
گوتم، ئەگەر ئەم ئەو بەکا، ئەو تەنھا ئەو ی بۆ
دەمێنیتەو کە بەرە و مال بیتەو، بەلام وادابنێ ئەو
سوورە کە بمێنیتەو و ھەندێ زیاتر تەماشای بەکا. چ
پووەدات؟ بگەرێنیتەو بۆ پرسیارە کە، تیرۆر چیە ؟
پرسیارە گرنگە کە.

ھەنگاوگەلیکی گونجاو ھەیە کە بۆ وەلامدانەو ی
ئەو، راپۆرتدەرە کە مەریخی دەتوانی لەسەری پڕوا:
سەیری ئەو کەسانە بەکا کە شەری دژی تیرۆریزمیان
راگەیاندووە و ببینی کە تیرۆر لەلای ئەوان چ

دەگەيەن؛ ئەمە بەشى خۆى دادپەرورەى تىدايە. لە راستىدا پىناسەيەكى فەرمى لە رېبەرى كۆد و لەشكرى ولاتە يەكگرتووەكان ھەيە، لە جىگاي تىش ھەيە، بەكورتى پىناسە كراوہ. پىناسەكە وەكو خۆى دادەنيمەوہ، "تيرۆرىزم، برىتيەلە بەكارھىنانى پلان بۆ دارپژراوى توندوتىژى يان ھەرشەكرى بە توندوتىژى بۆ دەستەبەركردنى ئامانجەكان كە لە سروشتدا سىياسىن، ئاينىن يان ئايدۆلۇجىن، بە رىگاي ترس و تۆقاندن و زۆرەملى". ئەمە ساكار دىتە پىش چاو، بەلام وەكو خۆم دەيبىنم، گونجاوہ. كەچى ئىمە بە بەردەوامى دەخوينىنەوہ كە پىناسەكردنى تيرۆر قورس و ئالۆزە، مەريخەكە لەوانەيە بېرسى كە بۆچى ئەمە راستە، وەلامىش بۆ ئەمە ھەيە.

پىناسە فەرمىيەكە بەكارناھىندىت. بەكارناھىندىت لەبەر دوو ھۆى گرنگ. يەكەميان ئەوہ لىكدانەوہيەكى زۆر نزيكە لە سىياسەتى فەرمى

حکومت، له پاستیدا هر زور نريکښ. کاتيک که
سياسه تي حکومتيشه، پتي دهگوتري تهنگزه يان
دژه تيرور.

بههه مان شيوه، شهوه هر به تهنها له ولاته
يهکگرتووهکان نيه، وهک شهوه من ناگداريم شه
کاره جيهانيه. هر يو نمونه شهگر بگه پيښهوه
ناوه پاستي شهستهکان، کومپانيای پاند، ناژانسي
تويژينهوه نزيک له پنتاگون، کومه له پيښهريکي
گرنگي هيزه ژاپونيهکانی بهرنگاربوونهوه
ياخيپووني بلاوکردهوه که دهرباري هيرشي
ژاپونيهکان بوو يو سهر مانکوریا و باکوري چين له
سالاني سيهکان. من لهوانه بووم که هزم لييان
بوو، من ووتاريکيشم دهرباري نووسي و بهراوردی
پيښهکه ي هيزي بهرنگاربوونهوه ياخيپووني
ژاپونيهکانم کرد لهگه له هيزي ولاته يهکگرتووهکان يو
بهرنگاربوونهوه ياخيپوون له باشووري فيتنام،

که زور بهیه کده چن. پئویسته بلیم ئەم گوتارەم باش
پیشوازی لینە کرا.

هەرچۆنیک بێ ئەمە راستیە و ئەوەندەى من بزانم
راستیەکی جیهانیشتە، جا ئەمە یەکیک لە ھۆیەکانە
کە تۆ نەتوانی پێناسە فەرمیەکە بەکار بێنی.
ھۆیەکەى تر کە ناتوانی بەکاربێنی سانترە: ئەوەیە
کە بۆ پرسیارەکەى تیرۆریستەکان کین، وەلامى
راست بەدەستەو نادات. کەواتە دەبێ پێناسە
فەرمیەکە دەستی لیبەربدری و پئویستە تۆ بەدواى
پێناسەییەکی پوختتر بگەرێی کەوێلامە راستەکان
بەدەست بدات، ئەمەش قورسە. بۆیە دەبێستى کە
ئەمە بابەتیکی ئەوەندە زەحمەتە میشتکی گەورە
زۆرانبازی لەگەڵ دەکا و شتی لەم بابەتە.

خۆشبەختانە، چارەسەر ھەیە. چارەسەرەکە ئەوەیە
کە تۆ تیرۆریزم بەوجۆرە پێناسەبکەى لەگەڵ ئەو
تیرۆریزمە بگونجی کە دژی ئێمە پیادەى دەکەن، جا
ئێمە ھەر چ کەس بین. ئەوەندەى من بزانم ئەمە

گشتیه، له پوژنامه گهریدا، له ئەکاډیمیاډا، ههروهه
من لهو برۆایه دام که ئەمه میژووی جیهانییه؛
به لایکه، من هیچ ولاتیکم نه دۆزیه وه که ئەمه پیاده
نه کا. کهواته، خو شهبه ختانه رینگایه که ههیه بۆ
دەرچوون له گهروگرفته که. ئیتر بهم وهسفه
به سوودهی تیرۆریزم، ئیمه دهتوانین دهره نجامی
پیوانهیی دایرێژین که پوژانه دهیانخوینیتیه وه؛
ئهو دهش ئه وهیه که ئیمه و لایهنگرانمان قوربان
سه رهکی تیرۆریزمین، ئهو تیرۆریزمهش چهکی
لاوازانه.

بهلام له لایه نه فهرمیه که یه وه، تیرۆریزم چهکی
بههیزانه، وهکو ههر چهکی تر، کهچی به پیناسه
چهکی لاوازانه، له ودهمه ی تۆ قهناعهتت هات که
"تیرۆریزم" مانای ئهو تیرۆریزمهیه که دژی ئیمه
ئه نجامده درێ. ئه وکات بێگومان ده بێت به راستی،
وهکو پیناسه که، تیرۆریزم چهکی لاوازانه. ئهو
خه لکهی هه مووکات له سه ری دهنوسن، تۆ له

پۇژنامەكان يان گۇقارەكان ئەوۋ دەبىنى. ئەوان
پاستن؛ ئىتر ئەوۋ دووبارەكردنەۋەى بىمانا و نەرىتە.

تيرۇرىزى كىتى

ۋادابنى بوونەۋەرە مەرىخىيەكە بەردەۋام دەبى لە
بەرەنگارىى ئەۋەى لە پوخسارەۋە نەرىتى
جىھانىيەۋ ھەرۋەھا بنەما رەۋشتىە راستەكان كە
بەگۈيى خەلكى دادەدەن و پىناسەى فەرمى ۋلاتە
يەكگرتوۋەكان بۇ تيرۇرىزم پەسەند دەكا. من
بىۋىستە ئەۋە بلىم كە ئەۋ ئىستا لە دەرەۋەى
بۇشايى ئاسمانە، بەلام با بەردەۋام بىن. ئەگەر ئەۋ
تا ئەۋ پرە پروا، كەۋاتە بە دلنىايىيەۋە
پوونكردنەۋەى پوون و ئاشكرا ھەيە بۇ تيرۇرىزم .
بۇ نموونە 11ى سىپىتىمبەر نموونەيەكى
سەرسامكەرە، شۇكە بۇ تاۋانى تيرۇرىستى.
نموونەيەكى ئاشكراى ترى ۋەكو ئەۋە، كاردانەۋەى
فەرمى ۋلاتە يەكگرتوۋەكان و بەرىتانىا بوو كە لە

سەر زارى ئەدمىرال سىر مىكائىل بۇيس³⁵،
 سەرکردەى تىمى بەرگرى بەرىتانى راگەيەندرا و لە
 لاپەرەى يەكەمى رۆژنامەى نىۆيۆرك تايمز لە
 كۆتايى تشرىنى يەكەم (28 تشرىنى يەكەم 2001)
 بلاوكرايەو. ئەو خەلكى ئەفغانىستانى ئاگادار كردهو
 كە ولاتە يەكگرتووەكان و بەرىتانىا بەردەوام دەبن لە
 ھىرشكردنە سەريان "تا سەر كړا يە تىەكەيان
 دەگۆرن".

تېبىنى بكە كە بە گوێرەى پېناسەى فەرمى، ئەمە
 وەسفىكى نموونەى كىتېبە بۆ تىرۆرىزمى
 نىودەولەتى، من نامەوئى بىخوينمەو، بەلام ئەگەر
 ئىوە بېرى لىدەكەنەو ئەو وەسفىكى نموونەىيە.
 دوو ھەفتە بەر لەو، جۆرج بۆش بە ئەفغانىەكانى
 گوت؛ كە ھىرشەكان بەردەوام دەبن تا ئەو كاتەى
 گومانلىكراوەكان رادەست دەكەن. بە بىرتان بى كە

³⁵ ئەدمىرال (عمىدى دەريوان) مىكائىل بۇيس (1943-ئىستا 75 سالە)،
 نەفسەرىكى بەرىتانىە، ئەندامى نەجومەنى لۆردەكانى بەرىتانىايە، رۆلى لە
 بەشدار بېلكردى بەرىتانىا لە جەنگى داگير كردنى عىراق ھەبو.

لابردنى پڑىمى تاللىبان لەسەر دەسەلات بىرۆكەيەك
بوو يەكدوو ھەفتە داوى بۆمبارانكردنەكان ھىنرايە
پىشەو، كە لە بنەپەتدا بۆ قازانجى ھزرمەندەكان
بوو، سا دەتوانن لە بارەى ئەو ھەو بنووسن كە
شەپەكە چۆن بەرپۆمەدەچى.

ئەمەش تىرۆرىزمى ناو كىتەبەكانە. "ئىمە بەردەوام
دەبين لە بۆمبارانكردنەكان تا ئەو كەسانەمان پادەست
دەكەن كە دەمانەوئ پادەستيان بكەن". پڑىمى تاللىبان
داواى بەلگەى كرد، بەلام ولاتە يەكگرتووكان زۆر
بە بىرپىزى پەتەكردەو كە ھەر باسى ئۆفەرەكانى
پادەستكردنەو بەركى، لەكاتىكدا لەوانەبوو
مەبەستيان بووايە، يان لەوانەبوو مەبەستيان
نەبووايە، ئىمە ئەو نازانين چونكە پەتەكرايەو.

بە دلىبايەو ئەو مەريخيە ئەوانە تۆمار دەكا،
ئەگەر تۆزىكىش خۆى ماندووبكا بە ھىنانەوئ زۆر
نموونەى تىرش، ھۆيەكان دەدۆزىتەو. ھۆيەكان
ئاسانن . دەسەلاتدارانى جىهان دەيانەوئ زۆر بە

پوونی ئەو پێشانبدەن کە ناچنە ژێر هیچ باریک.
 بۆیە ئەوان قبوڵی بیرۆکەیەک ناکەن کە ئەوان
 پێویستە بەلگە بخەنە پوو، ئەوان پازینابن کە
 داواکاری پادەسکردنەوێش تەماشای بکەن. لە راستیدا
 ئەوان دەسەڵاتەکانی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەو
 یە کەرتوووەکان ڕەتدەکەنەو، بە شیوەیەکی بنێر
 ڕەتیدەکەنەو. وڵاتە یە کەرتوووەکان بە ئاسانی
 دەیتوانی مۆڵەتیکی پوون و ئاشکراو بێ خەڵت
 وەرگیری، نەک بۆ ھۆیک، بەلکو ئەو دەیتوانی
 ھەروا بە دەستیبێنی، بەلام ئەو ئەم بژاردەیەشی
 ڕەتکردەو.

ئەمە شتێکمان لە لا دروست دەکا، لە راستیدا،
 دەستەواژەیەک لە ئەدەبیاتی کاروباری نیۆدەوڵەتی
 و دیپلۆماسیدا ھەیە، پێی دەگوێرێ "دروستکردنی
 متمانە". دەستەواژەیەکی تر بۆ ئەوێ پایبگەییەن کە
 ئێمە وڵاتیکی تیرۆریستین، بۆیە بۆ ئێوە باشترە کە
 ئەگەر لەبەردەمماندا بوەستن ئاگاداری

دەرەنجامه كانى بىن .ئەوۈ بىگومان تەنھا ئەگەر
"تيرۆرىزم" بە مانا فەرمىيەكەى بەكاربىتىن، ھەر
وەكو لە پېتەرى كۆدى ياساىى ھكۈمەتى ولاتە
يەكگرتوۈەكان پېناسەكراۈە، ئەۈش لەبەر ئەو
ھۆيانەى كە باسكردن پەسەند ناكرى.

كەيسى يىدەنگ

با بېينەۈە سەر بنەما رەۈشتىيە راستەكان بە گۈيرەى
دىدى فەرمى، كە كۆدەنگى جىھانىى لەسەرە و بە
دادپەرۈەرىى و پرونىى ھاتۆتە ھەژماركردن، ولاتە
يەكگرتوۈەكان مافى خۆيەتى شەرى تيرۆرستان دژى
ئەفغانىيەكان دەسپېكتات تا ئەو كاتەى ئەۋان
گومانلىكراۋان پادەستى ولاتە يەكگرتوۈەكان دەكەن،
كە رەتدەكاتەۈە بەلگە پېشكەش بكا، يان داۋاكارى
پادەستكردنەۈەيان پېشكەش بكا، يان بەگۈيرەى
قسەكانى دواىى بۆيس "تا ئەو كاتەى
سەركردايەتەكەيان دەگۆپن". ھەر كەسپك كە

دووروو نەبىي بە پېئاسەي ئىنجىل، يەكسەر ئەو
دەۋزىتەوۋە كە ھايتى مافى خۆيەتى تىرۋىزىمى
گەورە دژى ولاتە يەكگرتوۋەكان ئەنجام بدا تا ئەو
كاتەي پىياوكوژ ئىمانوئىل كۆنستانىت³⁶ پادەست دەكا،
ئەو كەسەي تۆمەتباركراۋە بە سەرگردايەتىگردنى
ھىزىكى تىرۋىزىستى كە لىپرسراۋى سەرەكى مردنى
چوار تا پىنج ھەزار كەس بوو .

لەو كەيسەدا، كەس باسى بەلگە ناك. ئەوان بە
بەردەوامى داۋاي پادەستگردنەۋەيان كىردوۋە،
نەزىكىتىن چار لە 3ى ئەيلولى 2001 بوو، لەوكاتەي
كە باسى ئەۋەكرا ئەفغانىستان توۋشى كىردەۋەي
تىرۋىزىمى دەبى ئەگەر تىرۋىزىستە گومانلىكراۋەكان
پادەست نەكا. ئىتر، ئەمە تەنھا چوار يان پىنج

³⁶ئىمانوئىل كۆنستانىت (1956-ئىستى 62 سالە)، سەرگردىمىكى مىلىشايى
ھايتىيە، ئىستا لە نيويورك زىندانىيە. لە سالى 1993 گروپكى چەكدارى بە
ناۋى فراڧ پىكەلېنا بۇ كوشتنى لاپەنگرانى سىرۋكى لەكارلارۋى پىشۋو كە
بە كودەتاي سىربازى لاپىرراۋو. لە سالانى 1992-1994 كارى بۇ سى ناى
نەمى كىردوۋە.

ههزار مروڤى ره شپيښت بوون. من مه زنده ده كه م كه
ئوه به ژماره يه كى زور هه ژمار نه كرين.

يان ئه وان پيويسته كاريكى تيرورى گه وره له ولاته
يه كگرتووه كان ئه نجام بدن. كه ئه وان بومبايان
نيه، له وان هيه تيرورى بايولوجى يان شتيكى له و
بابه ته، من نازانم، تا ئه و كاته ي ولاته
يه كگرتووه كان سهركردايه تيه كه ي نه گوڤي، كه له
پاستيدا هه ر له سه ده ي بيسته مه وه دڙى خه لكى
هايتى له تاوانى گه وره به رپرسه.

يان به دلنيايى به گوڤره ي بنه ما په وشتيه پاسته كان،
نيكاراگوا مافى خويه تى هه مان شت بكا، ئه و
سهركردانه بكاته ئامانج كه شه پى تيروريان دووباره
پاگه ياندوه، هه ر هه مان پياوه كانى جاران. هيرشه
تيرورستيه كان دڙى نيكاراگوا زور له وه ي 11ى
سيپتيمبه ر درنده تر بوون، ده يان هه زار كه س
كوژران، ولا ت خاپوور كرا، كه له وان هيه
بنيا دنانه وه ي ئه سته م بى.

دیسان ئه‌وه نموونه‌یه‌که پئویست به هه‌را نه‌کا،
 بۆیه پئویست نا‌کا ئیمه ده‌مه‌ته‌قیی ده‌رباره بکه‌ین.
 ئه‌وه هه‌ر پئویست به هینانوبردن نا‌کا، دادگای
 نیوده‌وله‌تی حوکمی خۆی دا که ولاته یه‌کگرتووه‌کانی
 به ئه‌نجامدانی تیرۆریزمی نیوده‌وله‌تی تۆمه‌تبار
 کرد، ئه‌نجومه‌نی ئاسایشیش ئه‌مه‌ی به بریاریک
 پشتراست کرده‌وه که داوایکرد هه‌موو ولاتان پابه‌ندی
 یاسا نیوده‌وله‌تیه‌کان بن، به‌بێ ئه‌وه‌ی ناوی هیچ
 ولاتیک ببات، به‌لام هه‌موو که‌س ده‌یزانی که
 مه‌به‌ستی کتیه، ولاته یه‌کگرتووه‌کان فیتوی به‌کار
 هینا، به‌ریتانیاش ده‌نگی نه‌دا، یان حوکمه‌کانی
 کۆمه‌له‌ی گشتی له بریاره‌کانی دواتریدا که هه‌مان
 شتی پشتراستکرده‌وه، بریاره‌که له لایه‌ن ولاته
 یه‌کگرتووه‌کان و یه‌ک دوو ولاتی کوچکووچه دژایه‌تی
 کرا. دادگای نیوده‌وله‌تی داوا‌ی له ولاته
 یه‌کگرتووه‌کان کرد که کۆتایی به‌ تاوانی تیرۆریزمی
 نیوده‌وله‌تی به‌یانی و قه‌ره‌بووی گه‌وره بژمیری. ولاته
 یه‌کگرتووه‌کان به بریاریکی هه‌ردوو پارتیه‌که وه‌لامی

دایه وه که دهبه جی هیرشه کان زیادبکن، من باسی
 کاردانه وهی دهمگاگانی پاگه یاندنیشم کرد. ئەوانه
 هه مووان بهرده وامبوون تا شیرپه نجه که تیکشکیندرا و
 ئا ئیستاش بهرده وامن. له تشرینی دووهی 2001،
 هه لێژاردنیک له نیکاراگوا ئەنجام درا، راستتر له
 ناوه راستی شهپی تیرۆریزما، ولاته یه کگرتووه کان
 به توندی دهستی تیۆهردا. ئەو ئاگاداری نیکاراگوای
 کردوه که ولاته یه کگرتووه کان به دهره نجامی
 خهرت رازینایی و بیانوووه کانیشی له پیش دانان.
 وهزارهتی دهره وه پروونیکرده وه که ئیمه ناتوانین
 پۆلی نیکاراگوا له تیرۆریزمی نیۆده ولهتی سالانی
 ههشتاکان له بیر بکهین که بهرگری له هیرشه
 تیرۆریسته نیۆده ولهتیه که کرد که بووه هۆی ئەوهی
 ولاته یه کگرتووه کان له سههر تیرۆریزمی نیۆده ولهتی
 له لایه ن بهرزترین دهسه لاتی نیۆده ولهتیه وه
 شه ره زار بکری.

ليڙه ئەمانە ھەمووی تىيەپىن بى ئەومى ناوەندە
 ھىكرىيەكان، كە بە ئاسانى و بە ئارەزوو
 تەرخانراون بۆ تىرۆرىزم و دووڤووى، ھىزەيان
 لىۋەبىت، بەلام من واى بۆ دەچم كە لەوانەيە چەند
 سەردىپىك لە پۇژنامەكانى مەريخ ھەبووين. ئىۋە
 دەتوانن تەماشىا بكەن و ببينن كە لىڙە چۆن
 ھەلسوكەوتى لەگەلكر. ئىۋە لەوانەيە بەرىكەوت
 تىۋرى پەسەندى خۆتان، تىۋرى "شەپى رەوا"
 تاقىبەنەۋە لەو كەيسەدا كە گەتوگۆ ھەلناگرئ.

دەستەمۇكردى زۆرىنە

نىكاراگوا، ھەندئ بەرگرى بەرامبەر تىرۆرىزمى
 نىۋدەولەتى ھەبوو كە لە لايەن ولاتە يەكگرتووەكان
 بە بيانووى شەپى دژى تىرۆرىزم دژى ئەو جىبەجى
 دەكر. نىكاراگوا لەشكرى ھەبوو. بەلام لە ولاتەكانى
 ترى ئەمەرىكاي ناوەراست، ھىزە تىرۆرىستىيەكان كە
 لەلایەن ولاتە يەكگرتووەكان و پاشكۆكانى چەكدار

دەكران و رادەھيتران، ئەوان لەشكر بوون. بۆيە جىڭاى سەرسوپمان نەبوو كە تاوانە تيرۆرستىيەكان زۆر دژوارتر بوون. ئەمە ئەو مۆدىلەى ئەمەريكاى ناوەرەست بوو كە كۆترەكان داوايان دەكرە شىرپەنجهكەى بۆ بگيرنەو. بەلام لەم كەيسەدا لەبەرئەوئەى قوربانىيەكان دەولەتەكە نەبوو، ئەوان نەياندەتوانى دەنگيان بگەيەننە دادگاى نۆدەولەتىيان ئەنجومەنى ئاسايش بۆ دادپەرورەيكە كە لەدواييدا رەتدەكرىتەو و توورپەدرىتە گووفەكى مېژوو، تەنها مەگەر لەسەر مەريخ بى.

كارىگەرەيەكانى ئەم تيرۆرە بۆ ماوئەيەكى دريژخايەن ماىەو. لىرە لە ولاتە يەكگرتووكان، نىگەرانيەكى ئاشكرا دەربارەى كارىگەرەيى فراوانى تاوانە تيرۆرستىيەكانى 11ى سىپتىمبەر ھەيە. بۆ نمونە ووتارىك لە لاپەرەى يەكەمى نيويۆرك تايمز ھەيە (2 كانونى دووھم 2002) دەربارەى ئەو خەلكانەى سوود لە تراژىدياى لىقەوماوان وەردەگرن.

بېگومان، ھەمان شت دروستە بۇ ئەوانەى قوربانى
تاوانى تىرۋركارىي خرابىترن، بەلام ئەوۈ تەنھا لە
مەريخ راپۋرتدەكرىت.

ئىۋە، لەوانەيە بەدۋاي راپۋرتىك بگەپىن، بۇنموونە
ھى كۆنفرانسىك كە لە لايەن عىساييە سلقادۋرىەكان
دوۋ سالىك لەمەوبەر پىكخرابوو. تاقىكدنەوھى
عىساييەكان لە ژىر تىرۋرىزمى نىۋدەولەتى ولاتە
يەگرتوۋەكان زۆر تالە. راپۋرتەكانى كۆنفرانسەكە
پەنجەيان خستەسەر كارىگەرى بەجىماو لەوھى كە
بىي دەگوترى كەلتورى تىرۋرىزم، كە ھىواكانى
زۆرىنە دەستەمۇ دەكا، ئەوان تىگەيشتن كە دەبى
پازى بن بە ژىردەستى دەولەتىكى تىرۋرىستى
دەسەلاتدار و ئاۋانسە ناوخۇبيەكانى، يان ديسان
بۇ مۇدىلەكەى ئەمەرىكاي ناوەرەست بگەپىندىرئەوۋە
كە لەلايەن كۆترەكان پىشنىياز كرابوو، لەو كاتەى كە
تىرۋرىزمى نىۋدەولەتى پالىشتىراو لەلايەن دەولەت

لە ھەشتاکان ھەلکشابوو بۆ لووتکە. بێگومان ئەو
لێرە راپۆرت نەکرا، لەوانە ھە لە مەریخ بکری.

ھاوبەشکارە بەگوروتینەکان

لە راستیدا، مەریخیەکە لەوانە ھەندیک شتیتری
لێکچوون لە نیوان گەری بەکەم و گەری دووھمی
شەری تیرۆر تیبینی بکا. لە سالی 2001، نزیکە
ھەموو ولاتە تیرۆریستەکان کە ئێوە بیری
لێدەکەنەو زۆر بە گوروتینەو ھاتنە ناو
ھاوبەیمانیتە دژی تیرۆریزم، ھۆکارەکانیش شاراو
نین.

ئێمە ھەموومان دەزانین بۆ روسەکان وا بە گوروتین
بوون، ئەوان بۆ چالاکیە تیرۆریستیە
بێبەزەییەکانیان لە چیچان، پشتیوانی ولاتە
بەگرتوووەکانیان دەویست.

تورکيا به شيويهه کی تاييهت بهگوروتين بوو. ئەوان
 يهکهه ولات بوون که ئامادهبوون لهشکر بنيرن،
 سهروک وهزيرانيان پروونیکردهوه که هۆيهکان چين.
 ئەمه له پاداشتي سوپاس و پيزانينيان بوو بۆ ئەو
 راستيهی که ولاته يهگگرتوووهکان تاکه ولات بوو که
 رازی بوو چهک بدات به تورکيا- 80%ی
 چهکهکانيان له سهردهمی کلينتۆن رادهستکرا-بۆ
 ئەوهی وایانلێبکهه که توانايان ههبي يهکیک له
 خراپترین تاوانهکانی تيرۆريستی و پاڤادی
 نهتهوهیی له نهوهدهکان ئەنجام بدهن. بۆيه ئەوان
 زۆر منهتباربوون بۆ ئەمه و له بهرامبهردا ئامادهيبان
 پيشاندا که له شهپی نویی دژی تيرۆريزم، به لهشکر
 بهشداری بکهه، هيچ کاتيک ئەمانه به تيرۆريزم
 ههژمار ناکرێ، ديسان، وهکو ههموو جارێک،
 چونکه ئێمه ئەنجامی دهدهين کهواته تيرۆريزم نيه.
 بهم شيويهه به لیستهکهدا وهرهخوارهوه. من باسی
 ههموو ئەوانی تر ناکهه.

کتیبیانەیه بۆ تیرۆریزمی نێودهولەتی لە دیدە
فەرمیەکەیهوه.

دوژمنایەتیهکان کە ئەو باسی دەکرد لە سنووری
نیوان ئیسرائیل-لوبنان بوو، لە بنەڕەتدا هەر
ئیسرائیلی بوون، گەلیک جار بەبێ بەهانه بوو،
بەلام لە لایەن ولاتە یەکگرتووکان پالێشتی دەکرا،
کەواتە ئەوه وهکو هەر جارێک، تیرۆریزم نەبوو و
بەشیکیش نیە لە میژووی تیرۆریزم لەو سەردەمەدا.
لەهەمانکاتدا، بە پشتیوانیەکی پێدای ولاتە
یەکگرتووکان، ئیسرائیل لە لوبنان هێرشی
ئەنجامدەدا، بۆ ئەوهی بۆ داگیرکردنی بەگوێری پلانی
دارپێژراو هەندێ بەهانه بدۆزیتەوه، بۆمباران و
تاوانی تریشی ئەنجام دەدا، هەرچۆنێکبوو، ئەوان
بەهانهیان دەستەکەوت، بەلام هەر داگیریشیانکرد.
نزیکی هەژدە هەزار کەسیان کوشت و نزیکی
بیست سالی لە داگیرکردنی باشووری لوبنان
بەردەوامبوون، لەگەڵ کۆمەڵێک تاوان، بەلام هەموو

ئەوانە ھېچ تۆمار نەكراون چۈنكە ولاتە
يەكگرتووەكان بە پژدی پشتیوانی دەکرد.

خەلاتکردنی تاوانكارپهكان

ھەموو ئەوانە لە 1985 ھەلکشان بەرھە لووتکە-
دوای ھێرشى 1982، ئەو سالە سالى لووتکەى
تاوانەكانى ولاتە يەكگرتووەكان و ئیسرايیل بوون لە
باشوورى لوبنان، ئەوھى پيیدەگوترا
ئۆپەراسیۆنەكانى "مستى ئاسن"، كۆمەلگوى و
راگواستنى بەربلاوى ئەو كەسانە بوو كە فەرماندە
بالاكان پتيان دەگوت "گوندیە تیرۆریستیەكان". ئەم
كردهوانە لە ژێر سایەى سەرۆك وەزیران شیمعوڤ
پیریز³⁸-یەكێكە لە كاندیدەكانى خەلاتى خراپترین
تاوانى تیرۆریزمى نیۆدەولەتى لە سالى لووتكە
1985- بێنەوادیاد، لەوسەردەمەى كە تیرۆریزم
سەرھەوالی گرنكى ئەو سالە بوو .

³⁸شیمعوڤ پیریز (1923-2016 ز)، سیاسەتكارى نیسرائیلی، لە سالى 1956 تا 2014 لە پۆستە بالاكانى دەولەتى نیسرائیل بوو، سەرۆكى ولات و سەرۆك وەزیران و وەزیری ناوخۆ نەندامى كۆنست بوو. رۆلى لە دەسپێكرنى دانوستانەكانى نیوان نیسرائیل و فەلەستین زۆر گەرمیە.

پېشېركيکارى تریش هه بوون. یه کیک له وانه له
 سه ره تا کانی 1985 ته قینه وه یهک بوو له بیروت،
 ترومبیلکی بۆمپرێژکراو. ترومبیله بۆمپرێژکراوه که
 له بهردهم مزگهوتیک وهستیندرا بوو، کاته که ی وا
 داندرا بووه وه که هه مووان دینه دهره وه بۆ ئه وه ی
 زۆرترین قوربانی لیکه ویتته وه. ئه وه بووه هۆی
 کوشتنی هه شتا کهس و بریندارکردنی پتر له دوو
 سه د و په نجا کهس، به گوێره ی واشنتۆن پۆست که
 راپۆرتیکى سامناکی دهرباره ی ئه وه بلاو کرده وه
 زۆربه ی ئه وانه ژن و کچ بوون، به لām بۆمبیکى
 گه وهره ی به زه بر بوو زارۆکی له ناو پێخه فه کان کوشت
 و جۆره ها تاوانی تریش، به لām ئه وه هه ژمار ناکرێ،
 چونکه ئه وه له لایه ن سى ئای ئه ی و هه والگرى
 به ریتانی ریکخرا بوو، که واته ئه وه تیرۆریزم نیه،
 بۆیه نابیتته کاندیدی خه لاته که.

ئیستا ناکه پېشېركيکاریک که مابیتته وه له سالی
 لووتکه که، سالی 1985، بۆمبارانکردنی تونس ه له
 لایه ن ئیسرا ئیله وه، که هه فنا و پینج کهسى کوشت،

ھەندى راپۇرتى سامدار لە پۇژنامەكانى ئىسرائىل
 لەلايەن راپۇرتنوووسانى باشەوۈ بىلاوكرانەوۈ. ولاتە
 يەكگرتوۈەكان لەو تاوانە بەشداريكرد بەوۈى
 نەيتوانى بە لايەنگرە تونسبەكانى بلى كە
 بۇمباھاويژەكان وا لە پىگان. جۇرج شۇلتز، وەزىرى
 دەرەوۈ، راستەوخۇ بانگى ئىسحاق شامير، سەرۇك
 وەزىرانى ئىسرائىلى كرد، بۇ ئەوۈى پىتى بلى كە
 ولاتە يەكگرتوۈەكان سۆزى زۆرى بۇ ئەم كىدارە
 ھەيە، وەكو واىگوت. ھەرچەندە شۇلتز لە
 پالېستىكىردنى ئاشكرا بۇ ئەم تىرۇرىزمە نىۋەدەولەتتە
 پاشەكشەى كرد كاتىك كە ئەنجومەنى ئاسايش وەكو
 كاريكى دوژمنكارانەى چەكدارىى بە كۆى دەنگ
 ناساندى، لىرە ولاتە يەكگرتوۈەكان دەنگى نەدا.

با بەردەوام بىن لەوۈى سوۋدى گومانكرىن بدەين بە
 واشنتۇن و لايەنگرانى، ھەرۈەكو لە كەيسى
 نىكاراگوا، با وا گرىمان بكەين كە تاوانەكە تەنھا
 تىرۇرىزمى نىۋەدەولەتى بوو، نەك تاوانى دوژمنكارى
 گەرەتر، وەكو ئەوۈى ئەنجومەنى ئاسايش

دانیپیدانا. ئەگەر ئەو تەوانکاری بووایە، ئەوا بە
گوێزەیی بنەما پەشتە پاستەکان، جیگامان
دادگاکانی نۆرمبێرگ دەبوو.

ئەوانە تەنھا سێ کەیس بوون کە لە ساڵی 1985
گەشتە لوتکە. دوو هەفتەیەک دوا تەقینەووەکە
تونس، سەرۆک وەزیران پیریز هاتە واشنتۆن،
لەگەڵ پۆنالد رێگان بەشداریکرد لە شەرمەزارکردنی
"کارەساتی شەیتانی تیرۆریزم" لە پۆژەلاتی
ناوەراست. هیچ شتێک لەوانە کۆمیتتییەک بە دوا
خۆی نەهێنا، ئەمەش پاستە چونکە ئێتر بوو بە
نەریت کە هیچ یەکیک لەوانە تیرۆریزم نیه. جاریکی
تر سەیری نەریتەکە بکەن: تەنھا ئەو تیرۆریزمە
ئەگەر ئەوان بەرامبەر ئێمە شتێک نەجام بدەن.
ئەگەر ئێمە زۆر خراپترین بەرامبەر بکەین ئەوا
تیرۆریزم نیه. دووبارە پەشتە گشتەکان.
مەریخەکە لەوانە یە درک بەو بکا، هەر چەندە
ئەگەر لێرە قابیلی گەتوگۆش نەبێ.

من سەيرتەين كۆمىنىم لە مېژوودا بۇ ھات كە زۆر
 پىمخوشە، كاتىك چەند سالىك لە مەوبەر لەسەر ئەم
 بابەتەم نووسى. ئەو كۆمىنىتە بەدواداچوونىك بوو لە
 واشىنتۆن پۇست (18 سېتىمبەر 1988)، نووسىنىك لە
 دوو ووشە پىكھاتبوو لە لايەن بەيامنىرەكەى
 پۇژھەلاتى ناومەراستىيان نووسرا بوو، كە دەسفى
 كىردىبوو بە "ھەناسەسوارىكى شىواو" من شتىكى لەو
 بابەتەم. من واى بۇ دەچم ئەو ھەلە بووبى كە دەلى
 (ھەناسەسوار)، ئەگەر ئىوۋە وتارەكەتان
 خويندەبىتەو، زۆر ئارام و ھىمەنە - بەلام (شىواو)
 راستە مەبەستەم واى، راستە پىويستە مرۇف بشىوئىت
 بۇ ئەوۋى بىنەما سەرەتايىيەكانى رەوشتە راستىيەكان
 قبولىكا و باسى راستىيەكان بكا كە نابى باس بىرىن.
 ئەمەيان لەوانەيە راست بى.

يانۋى ئابەجى

با بگەپىنەوۋە لاي بوونەوۋەرە مەرىخىيەكە، ئەو
 لەوانەيە لىي بىي بە مەتەل كە بۇچى سالى 1985

سالى لووتكهى گهپانهوهى بهربهرىزمه له سهردهمى
ئيمه دا له لايهن دوژمنه به دهكانى شارستانيه ت،
مه بهست تيروريزمى نيوده ولته تيه له پوژه لاتى
ناوه راست. ئهو لىق بوته مه ته ل چونكه خرابترين
كهيسه كانى تيروريزمى نيوده ولته تى له ناوچه كه
به ناو قولايى ياده كانمان رووچوو، وهكو تيروريزمى
نيوده ولته تى له ئهمه ريكاى ناوه راست و زور كهيسى
تريش، له راستيدا ئهوانه ئيستاش.

هر چهنده ، ههندي كهيس له 1985 دينه وهبهر،
باش بهبهردينه وه، چونكه ئهوان تيروريزمن. خه لاتى
فهرمى تيروريزم بو ئهو ساله دهرييت به رفينه رانى
كهشتى ئه كىلى لاوړو و كوشتنى ئهمه ريكا ييه كى
خاوه ن پيداويستى تايبه ت، ليون كلينگوفهر.
همه مووتان ئاگادارى ئهو رووداون. له راستيدا، ئهمه
تاوانى كى دپنده بوو. ئيستا تاوانبارانى ئهم تاوانه
گوتيان ئهمه توله سه نندنه وه بوو بو ته قينه وه كهى
تونس كه ههفته يه ك پيشتر روويدا، كه نمونه ي
كهيسى كى زور خرابى تيروريزمى نيوده ولته تى بوو،

بەلام بەھەق ئىمە ئەم بيانووھمان رەتكردهوه، بەو
رقەى كە شايانيهتى.

ھەموو ئەوانەش كە خۆيان بە ترسنۆك و دووروو
دانائين، بەرامبەر ھەموو كارە توندوتيزيەكانى
تۆلەسەندەوه ھەمان ھەلويستى مەبدەئييان دەي،
بۇ نموونە شەپى ئەفغانستان، بەبیرتانه كە كرا و
بە پرونى پيشبينى دەكرا كە لەوانەيە مليونان خەلك
بگەيەنيته ليوارى برسيتهى. وەكو من گوتم، ئىمە چ
جاران نازانين. بە ھۆى ھۆكارى مەبدەئيەوه.

يان تاوانى سووكتەر، وەكو تۆلە سەندەوهكانى
ناوچە داگیركراوھكان لە لاين ئيسرائيلەوه بە
پشتيوانى تەواوى ولاتە يەكگرتووھكان، وەكو ھەموو
جاران، كەواتە ئەوانە تيرۆريزم نين، مەريخەكە بە
تەكەزىي لە لاپەرەى يەكەمدا دەنووسى كە ولاتە
يەكگرتووھكان ئا ئىستا بيانوى شەپى دژى تيرۆر
بەكارديني بۇ پاراستن و لەوانەشە ھەلكشاندى
تيرۆريزم لە لاين ولاتى لاينەنگرى يەكەميەوه.

دوا گهړی ئەمه له 1ی تشرینی یه کهمی 2000 دهستیپیکرد، له پوژانی سهرهتای پاش سهرهه لانی ئینتيفازه، ههلیکۆپته ره ئیسرا ئیلیه کان دهستیان پیکرد به مووشهک هیرش بکه نه سهر فهلهستینه بچه کهکان، به دهرزه ن خه لکیان له وان کوشت و بریندارکرد، هیچ بیانوویه کی بهرگری له خو کردن نه بوو [تیبینه کی لچه پ: که ئیوه دهسته واژه ی "ههلیکۆپته ری ئیسرا ئیلی" ده خویننه وه، ده بی ئەوه بزانی که ئەوه مانای ههلیکۆپته ری ولاته یه کگرتووه کانه به فرۆکه وانی ئیسرا ئیلی، که دراو ن به ئیسرا ئیل و دهشیانزانی که ئەمه بوچی دیته به کارهینان].

کلینتۆن بۆ ئەم تاوانه دهسبه جی کاردانه وهی هه بوو. له 3ی ئۆکتۆبه ری 2000 ، دوو پوژ دوا ی ئەوه، ئەو گه وره ترین باری ههلیکۆپته ری سهر بازی له ماوه ی ده سالدا بۆ ئیسرا ئیل نارد، له گه ل پارچه ی یه دهگ بۆ ههلیکۆپته ره هیرش به ره ئە پاچه یه کان که له ناوه پراستی سبتیم بهر ناردرا بوون. راگه یان دنیش هاریکاری

ئەمەي كىرد بىۋەي رەتىكىردەۋە بە ھىچ شىۋەيەك
باسى ئەۋە بىكات، نەك نەيتۋانى بەلكو رەتىكىردەۋە!
چونكى ئاگادارى ھەموو ئەمانە بوون .

مانكى رابىردوو، بىگومان، رۇژناماكانى مەرىخ
بەشدارى واشىتۇنيان لە ھەلەكشانى بازىنەي تىرۇر
كىرۇتە سەردىپى خۇيان. لە 14ى كانونى يەكەم،
ۋلاتە يەكگرتوۋەكان دۇى بىپارىكى ئەنجومەنى
ئاسايشى نىۋەۋلەتى شىتۇى بەكارھىنا كە
بانگەۋازى جىبەجىكىردى بىشنىيازى مىچىلى³⁹ دىكىرد
بۇ ناردى چاۋدىرى نىۋەۋلەتى بۇ چاۋدىرىكىردى
كەمبۈنەۋەي توندوتىژى. لەھەمانكاتدا نىردا بۇ
ئەنجومەنى كىشتى كە لەۋى لە لايەن ۋلاتە
يەكگرتوۋەكان و ئىسرائىل دۇايەتى كرا، بەم جۇرە
بىز بوو . ئىۋەش دەتۋانن سەيرى رومالەكان بىكەن.

³⁹ راپۇرتى مىچىل، راپۇرتىكە لە كانونى دوۋمى 2000 خراۋمە بىردەم
ئەنجومەنى ئاسايشى تىۋەۋلەتى بۇ چارسىركىردى توندوتىژى نىۋان
ئىسرائىل و فەلەستىن. نەم راپۇرتە لەلايىن كۆمىتەي شەملىشىخ بۇ دۇزىنەۋەي
راستىمەكان نامادىكراۋە كە لەلايىن سىناتورى نەمىركايى جۇرج مىچىل
سەركايتى دىمىكا.

نەدا، نە یویست راستەوخۆ بەرامبەر پیشتیکردنی
 بنەما سەرەکیەکانی یاسای نیۆدەولەتی
 بۆستیتەو، بە تایبەتیش ئەگەر کەشوەوای
 داراستنی بریارە کە لەبەرچاو بگیردرێ. بەو جۆرە
 ئەنجومەنی ئاسایش بە پێژەری چوارە بەرامبەر هیچ
 دەنگیدا بۆ داواکاریکردن لە ئیسرائیل کە پێز لە
 پەیمانە کە بگرێ، بەلام دیسان بەزەقی دەشکێندرا.
 بەر لە کلنتۆن، ولاتە یەکگرتووکان و ئەندامەکانی
 تر دەنگیان بە لۆمەکردنی "شکاندنی زەقی" ئیسرائیل
 بۆ پەیمانە کە دا. ئەمەش هاوئاوازی لەگەڵ
 پراکتیزەکردنی کلینتۆن بۆ بەتالکردنەوای یاسای
 نیۆدەولەتی و بریارە پیشوەکانی یوئین دەربارە
 ئیسرائیل و فەلەستین.

پاگەیاندن پیمان دەلێت کە عەرەب باوەریان وایە کە
 پەیمانە کە ناوچەکان دەگریتەو، کە هەلەش نیە،
 هەرچەندە جۆریک لە کەنارکردنی عەرەب و خەڵکی
 تریش هەیە. دانیشتنە کە 5 ی کانوونی دوویمی
 2001 کە هەموو یەکیی ئێورپا بەشداریانکرد،

تەكەزىيان لەسەر ناياسايى نىشتەجىكرىن و ئەو
كرىدەو وە كە پىويستە ئەم پەيمانە لەسەر ناوچەكان
جىبەجى بىكرىت، داوا لە ئىسرائىل كرا، واتە وڵاتە
يەكگرتووكان و ئىسرائىل، كە ئاگايان لە ياساى
نۆيودەولەتى ھەبى. وڵاتە يەكگرتووكان بايگۆتى
دانىشتنەكەى كرى، واتە كوشتى. ديسان دەتوانن
روما لەكان سەيرىكەن.

ئەم كرىدارانە بوونە ھۆى ھەلەكشانى تىرۆرىزم
لەوئ، بە شىوازە ھەرە خراپەكەشى، راگەياندىنىش
بە پىگا ئاسايىيەكەى خۆى بەشدارى كرى.

وہ لامدانہ وہی تیرۆریزم

لە كۆتايىدا، وادابنى كە ئىمە لە تەك چاودىرە
مەريخىيەكە دەبين و لە پەيمانە راڊىكالىيەكە دوور
دەكەوينەو، بنەما پەوشتىيە راستەكان قبولدەكەين.
ئەگەر ئىمە بگەين بەو ئاستە بالاىيە، ئەو كاتە ئىمە
دەتوانين، تەنھا ئەو كاتە، راستگۆيانە ئەم پەرسىارە

بوروژینین که وهلامان بهرامبر تاوانهکانی تیرۆر
چۆن بئ.

یهکیک له وهلامهکان ئهوهیه که سهیری پێشینهی
ولاتیکی پابه‌ند به یاسا بکه‌یت، پێشینهی نیکاراگوا
بۆ نموونه. بیگومان ئهوه سه‌رکه‌وتنی
به‌ده‌ستنه‌هینا، چونکه ئه‌وان به‌رامبر ئه‌و راستیه
وه‌ستانه‌وه که جیهان به هیز حوکم ده‌کری نه‌ک به
یاسا، به‌لام بۆ ولاته یه‌کگرتووه‌کان فه‌شهل نابێ. من
له‌و هه‌موو پوماله‌ فراوانه‌ی چه‌ند مانگی پابردوودا
یه‌ک دێرم نه‌بینی که باسی ئه‌و پێشینه‌یه بکا .

وه‌لامیکتر له لایه‌ن بۆش و بۆیس درایه‌وه، به‌لام
ئێمه یه‌کسه‌ر ئه‌مه رده‌ده‌که‌ینه‌وه، چونکه که‌س
باوه‌ر به‌وه نا‌کا که هایتی، نیکاراگوا، کوبا و
لیستیکی درێژی ئه‌و ولاته‌نه له سه‌رتاسه‌ری جیهان
مافی ئه‌وه‌یان هه‌بێ که هێرشێ تیرۆرستی فراوان
دژی ولاته یه‌کگرتووه‌کان و لایه‌نگرانی یان ولاته
ده‌وله‌مه‌ند و به هیزه‌کانی تر نه‌نجام ده‌ن.

وہ لامي ماقولتر له لايهن چهند سهرچاوهی ترهوه
 پيشكهشكران، له ناوياندا فاتيكان، كه له لايهن
 ميژوونووسی سهربازی نهنگلو-نهمهريکايی
 به ناوبانگ ميکائيل هوارد⁴² له تشريني دووه می
 رابردو خرايه روو. له ژماره ی ئیستای گۆفاری فۆرن
 نه فیرز (کانونی دووه-شوبات 2002) بلاوکرایه وه،
 نه مه گۆفاری دهزگای دهسه لاته. ئیستا هوارد
 هه موو متمانه یه کی هه یه، زۆر سامی هه یه، نه و زۆر
 سه رسامه به ئیمپراتۆریه تی به ریتانی، ههروه ها
 پتیش به جینشینه که ی له حوکمکردنی جیهاندا،
 بویه ناتوانی نه و به تاوانی "پژده گه ری له
 بیروباوه" و نه و جوړه تاوانانه تاوانبار بکړی.
 سه باره ت به 11 ی سیپتیمبه ر، نه و پيشنیا زیکرد که
 کرده وه یه کی پۆلیسی دژی پیلانگیزی تاوانکاری
 نه نجام بدری، نه ندامه کانیا ن بگيرین و راپیچبکړینه
 به رده م دادگایه کی نیوده وله تی، که له وی دادگایه کی

⁴² ميکائيل هوارد (1922-خيسا 96 ساله)، پروفیسوری میژووی شهر له
 زانکوانی نوکسفورد و پیل و میژوونووسیکی سهربازی به ریتانیه. تایمس به
 مهنترین میژوونووسی داناوه که ئیستا له زیانداپی.

دادپەرورەوانە وەر بگرن و ئەگەر تاوانبار دەرچوون
 ئەوا سزای شایان بدرێن. ئەمە بیرى لێنەکرایەوه،
 لەکاتیکیدا لەلای من جۆریکە لە باش. ئەگەر باش
 بێ، ئەوا لەسەر تاوانى تیرۆریستی خراپتریش
 جێبەجێ دەکړی. بۆ نموونه، هێرشى تیرۆریستی
 نیۆدەولەتى ولاته یەكگرتوووەکان دژی نیکاراگوا یان
 لەوەش خراپتر کە لێرەولەوێ تا ئیستاش دەدۆمینی.
 ئەمە هەرگیز بیرى لێنەکرایەوه، بێگومان، لەبەر
 ھۆکارى بێجەوانەوه.

ئیتەر راستگۆیی گرافتمان بۆ دروستدەکا. وەلامى ئاسان
 بریتىە لە دوورپوویى. بژاردەى تر ئەوەیە کە لە لای
 برادەرە مەریخییەکەمانە، ئەو کەسەى بە
 خۆبەراستزانیى مەزنەوه بەو مەبدەئانەى کە ئێمە
 بپروامان بپێتەتى، پابەند دەبێ. هەرچەندە ئەم
 بژاردەیه لەو زەحمەتترە کە بەهەند وەر بگيردرێ،
 بەلام گرنگە، ئەگەر بویستری جیهان لە کارەساتى
 هینشتا خراپتر دوور بخڕیتەوه.

نووسەر، پروفیسور نەعم پۆمسکی

دکتور نەعم چۆمسکی یەکیکە لە بەناوبانگترین زمانەوان و شیکەرەوی سیاسی لە جیهان. دکتورای لە زانکۆی پەنسلفانیا لە بواری زمانەوانی وەرگرتوووە و لەوەتەی ساڵی 1955 پروفیسورە لە پەیمانگای ماساشوتس بۆ تەکنۆلۆجیا ئیم ئای تی. بیردۆز و توێژینه‌وه‌کانی لە بواری زمانەوانی خالی وەرچەرخانن لەو زانستەدا بۆ تیگە‌یشتنی توانا‌کانی مرقوف بۆ گەشەی زمان. ئەو زانستی زمانی لە زانستێکی مرقوفایەتی‌وه‌ گۆپی بۆ زانستێکی سروشتی. لە بوارە‌کانی فەلسەفە و سیاسەتدا، پۆلی نۆد میتوویی گێتپاوه‌ لە ئەنجامدانی گۆپانکاری لە دیدوبۆچوونی خۆیندە‌واراندا لە سەرتاسەری جیهان. لە هەردوو بوارە‌که‌دا، نووسینە‌کانی پرخوینە‌رتترین لە میتوودا. دەیان خەلاتی وەرگرتوووە بۆ ناسینە‌وه‌ی پۆلی ئەو لە میتووی مرقوفایەتیدا. ئیستا یەکیکە لە ئایکۆنە‌کانی مرقوفایەتی لە سەرگۆی زەوی.

وەرگیر، پروفیسور ابراهیم حەمە‌پەش

دکتور ابراهیم حەمە‌پەش، پروفیسوری ئەندازیاری کارەبا و هاوینی نزیکی چۆمسکی، بە‌کالۆریۆسی لە زانکۆی سەلاحە‌دین، ماستەری لە زانکۆی موسل، دکتورای لە زانکۆی تەکنۆلۆجی و بزنی لە زانکۆی سان دیاگۆی کالیفۆرنیا و پۆستدکتورای لە زانکۆی مۆناشی ئوسترالی خۆیندوو. تا ئیستا سی و چوار توێژینه‌وه‌ی لە گۆفاره‌ بە‌ناوبانگە‌کانی جیهان بڵاو‌کردۆتە‌وه‌. لە دەیان گۆنفرانسی نیۆدە‌ولەتی لە ئەمەریکا و ئوسترالیای بە‌ریتانیای گۆریا و مالیزیا و لاتانی تر قسە‌که‌ری سەرە‌کی بوو، مە‌دالیای ئیندۆفە‌ری حکومەتی ئوسترالی لە پای کارە‌کانی لە بواری توێژینه‌وه‌ی ئەندازیاری لە ئوسترالیا پێبە‌خشراو. سەرپەرشتی دەیان قوتابی ماستەر و دکتورای کردوو. سەنتەری فێرکردنی وزە‌ی نوێبوو‌وه‌ی لە‌گە‌ڵ زانکۆ کالسروێ ئە‌لمانی و سەنتەری پۆبۆتی لە‌گە‌ڵ زانکۆی فلۆریدای ئە‌مەریکایی دروست‌کردوو. یە‌که‌م کتێبی وەرگێزرای لە ساڵی 1991 چاپ‌کردوو. ئیستا پروفیسورە لە زانکۆی سەلاحە‌دین-هەولێر.

هه‌ندىك رسته‌ى ناو ته‌م كتيبه‌:

"رېنكخستن كارىگه‌رى خۆى هه‌يه. رېنكخستن ماناى ته‌وه ده‌گه‌يه‌نن كه تۆ وورپايت له‌وه‌ى به‌ته‌نها نيت و خه‌لكى تريش هه‌يه وه‌ك تۆ بير ده‌كه‌نه‌وه"

"پروپاگه‌نده له ديموكراسيدا هه‌مان كارى قامچيه‌كه ده‌كا له ده‌وله‌تى تۆتاليتاريدا"

"نايا ئيمه ده‌مانه‌ويت له ژنر چ راده‌يه‌ك له فۆرمى تۆتاليتارياى خۆسه‌پيڤنه‌ر بژين، كه تيدا ميڤه‌يه سه‌ره‌لېشيناوه‌كه په‌راويز خراوه، ئاراسته‌ كراوه، زهنده‌قى رژيندراوه، سلوگاني نيشتيماني ده‌لېته‌وه، له ژيانى خۆى دلتيا نيه، سه‌رسامه به سه‌ره‌كرده‌كه‌ى كه ته‌ويان پاراست له فه‌وتان، له‌وكاته‌شدا كۆمه‌لى خوينده‌واران به فه‌رمان، قاز-ئاسا ريزكراون و ته‌و دروشمانه دووباره‌ده‌كه‌نه‌وه كه لتيان چاوه‌راوانده‌كرى بيلينه‌وه، كۆمه‌لگاش له ناوه‌وه ده‌روخت"

نه‌عوم چۆمىسكى

